Bizantsko-Karolinški utjecaj na području Hrvatske: historiografske interpretacije nakon 70-tih

Čakmak, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:090668

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Barbara Čakmak

BIZANTSKO-KAROLINŠKI UTJECAJI NA PODRUČJU DANAŠNJE HRVATSKE: HISTORIOGRAFSKE INTERPRETACIJE NAKON SEDAMDESETIH GODINA XX. ST.

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Neven Budak

Zagreb, rujan 2019.

Sadržaj

1. Uvod 2

2. Konstantin Porfirogenet, *DAI*: interpretacije u historiografiji 6

3. Utjecaj Bizanta na istočnojadransku obalu i njeno zaleđe 22

3.1 Bazilije I. i osnivanje dalmatinskog temata: vrhunac ili kraj bizantske prisutnosti? 26

3.2 Kulturno-materijalna ostavština 31

4. Rižanski placit: ispreplitanje bizantskog i franačkog utjecaja 34

4.1 Bizantski utjecaj do Rižanskog placita 34

4.2 Rižanski placit 39

4.3 Karolinška vladavina u Istri nakon Rižanskog placita 43

5. Franački utjecaj na formiranje hrvatske kneževine 46

6. Pitanje pokrštavanja Hrvata u hrvatskoj historiografiji 58

6.1 Pismenost 66

6.2 Kultovi svetaca 71

7. Izložbe *Hrvati i Karolinzi* i *Istočni Jadran i Bizant* 74

7.1 *Hrvati i Karolinzi* 74

7.2 *Istočni Jadran i Bizant* 76

8. Zaključak 78

Bibliografija 79

Sažetak

Summary

1. Uvod

Obujam izvora za razdoblje od VI. do IX. st. vrlo je siromašan, zbog čega kvalitetnije analize nužno zahtijevaju interdisciplinaran pristup historiografskim problemima. Također, zbog vrlo malenog korpusa ranosrednjovjekovne izvorne građe, povjesničari su prisiljeni koristiti se onom drugorazrednom, tj. kasnijeg nastanka.

Povjesničaru stoga ne preostaje drugo nego pokušati odgovoriti na vrlo zahtjevna pitanja, postaviti neke nove mogućnosti interpretacije „izgubljenog“ vremena, analizirati radove prijašnjih autora, te uvijek biti na oprezu pri iščitavanju izvora.

Oblikovanje ranog hrvatskog identiteta i nastanak prvotne hrvatske državne organizacije uvelike je određen antičkim nasljeđem koje se očuvalo kroz arhitekturu, crkvenu organizaciju, umjetnički izričaj, pismenost, itd. Rimska civilizacija i vlast, potom bizantska uprava nakon bizantsko-gotskog rata, na obalnom je dijelu Hrvatske ostavila raznovrsnu i mnogobrojnu baštinu, koja je prenesena i u razdoblje ranog srednjeg vijeka.

Nakon što su Franačkim kraljevstvom zavladali Karolinzi, započinje karolinška ekspanzija na europski prostor koja svoj vrhunac dostiže u vrijeme vladavine Karla Velikog. Prilikom širenja na prostor sjeverne Italije, Istre i Avarskog Kaganata, Franci su nužno morali doći u sukob s Bizantom. Zbog geografskog položaja, hrvatske su se zemlje nametnule kao pogranična zona između dvaju carstava, što je rezultiralo njihovim značajnim utjecajem na daljnji razvoj hrvatskih zemalja. Iako je mirom u Aachenu (812.) završio sukob između bizantskog i franačkog imperija, ranosrednjovjekovni hrvatski prostor još će dugo osjećati posljedice istog.

U ovom radu riječ će biti o historiografskim interpretacijama početaka hrvatske države, odnosno načinima na koji su Bizantsko i Franačko Carstvo utjecali na daljnji politički, društveni, crkveni, te kulturni razvoj ranosrednjovjekovnih hrvatskih zemalja. Osim historiografskih, predstavljene će biti i neke arheološke interpretacije.

Za početak, pozornost bi valjalo posvetiti povjesničarima koji su svojim radom utjecali na razvoj hrvatske medievistike, o čijim će interpretacijama u radu biti govora.

Nada Klaić bila je najvažnija povjesničarka novog usmjerenja. Ona je, poput Račkog i Šišića, znatno obilježila razvoj hrvatske medievistike. Iako su njena tumačenja pokrenula mnoge kritike (poglavito radovi iz posljednjeg desetljeća njezina života), njen doprinos novom promišljanju hrvatskog srednjovjekovlja ne može se osporiti, kao niti metodološko unaprjeđenje hrvatske medievistike. Godine 1971. objavljena je sinteza ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti Nade Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku,* koja je ujedno prvo djelo koje se u Hrvatskoj može i nazvati sintezom. Autorica je na jedinstven način povezala političku, društvenu i kulturnu povijest. No, već od kraja pedesetih godina XX. st. uočava se njena nezainteresiranost za radove inozemnih povjesničara, čime se hrvatska historiografija samoizolira od ostatka Europe. Većina tadašnjih autora slijedila je metodologiju Nade Klaić, a sami uzroci zatvaranja tijekom šezdesetih godina nisu u potpunosti jasni.[1]

Lujo Margetić se, između ostalog, najviše posvetio pravnoj povijesti, a brojne rasprave i ocjene radova drugih povjesničara prikupio je u nekoliko knjiga. Margetić je začetnik teze kako su Hrvati na prostor današnje Hrvatske doselili oko 800. godine pod franačkim pokroviteljstvom, što je u hrvatskoj historiografiji (ali i u ostalim znanostima, primjerice arheologiji) izazvalo velik odjek i promijene dotadašnjih stajališta. Tradicionalna teza o doseljenju Hrvata na ovdašnje prostore u prvoj polovini VII. st. tako je dovedena u pitanje.

Drugi pokušaj sinteze ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti dao je Ivo Goldstein u knjizi *Hrvatski rani srednji vijek,* gdje je u duhu francuskih analista nastojao analizirati isto razdoblje. Knjiga je objavljena 1995., a vrlo je zanimljiva kritika Nevena Budaka *O knjizi Ive Goldsteina „Hrvatski rani srednji vijek",* gdje autor upozorava na mnoštvo faktografskih i metodoloških pogrešaka napravljenih od strane Goldsteina, kao i na njegovo krivo zaključivanje te nepoznavanje i nenavođenje literature. Budak stoga zaključuje kako je za znanost „najopasnija njegova navika da tamo gdje nema izvora izmišlja, a onda na temelju takvih fikcija izvodi daljnje zaključke. Neupućenom se čitatelju tako može učiniti da je Goldsteinu uspjelo otvoriti čitav niz dosada

[1] Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka (*Zagreb: Školska knjiga, 2006.), 15-17.

neobrađenih tema, pa čak i riješiti niz problema, dok je pri tome, zapravo, riječ o znanstvenoj fantastici.“[2]

U knjizi *Prva stoljeća Hrvatske,* Neven Budak prikupio je svoje do tada (1993.) objavljene radove, te ih izmijenio i ukomponirao u veće cjeline. Knjiga je prvenstveno napisana za studente kako bi im se omogućio praktičan i brz uvid u hrvatsko ranosrednjovjekovlje, ali i za ostale ljubitelje povijesti. Autor napominje kako je hrvatskoj historiografiji potrebna metodološki suvremena sinteza istog razdoblja, te se nada kako je knjiga „malim korakom prema nekoj budućoj sintezi.“[3] .

U knjizi *Hrvatska povijest od 550. do 1100.,* koja je objavljena 2018. godine (i dio je serije *Hrvatska povijest*), Neven Budak u obzir je uzeo najnovije rezultate iz povijesti i srodnih znanosti. Autor donosi interpretaciju etničkih identiteta, političke, društvene i kulturne povijesti hrvatskog ranosrednjovjekovlja, popraćenu uputstvom za svu relevantniju literaturu oko pojedine teme. U poglavlju *Izvori i historiografija*, osim što navodi ključne izvore za razdoblje ranog srednjeg vijeka, Budak upozorava na problematiku manjkavosti vrela i problem njihove interpretacije, ističe nužnost interdisciplinarnog pristupa u istraživanjima, te potom navodi sve značajnije hrvatske medieviste i njihova znanstvena ostvarenja. *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* sadržajno je mnogo bogatija nego *Prva stoljeća Hrvatske*, hrvatska povijest promatra se iz šireg europskog konteksta i koristi se interdisciplinaran pristup, te, kao što je već rečeno, donosi se prikaz svih bitnijih ostvarenja u hrvatskoj medievistici.

Zrinka Nikolić Jakus, Maurizio Levak i Mladen Ančić hrvatski su medievisti koji se bave različitim segmentima društvene povijesti. Maurizo Levak objavio je knjigu *Slaveni vojvode Ivana. Kolonizacija Slavena u Istri u početnom razdoblju franačke uprave,* gdje uz pregled relevantne historiografije vezane za navedenu temu, na interdisciplinaran način raspravlja o prvom kolonizacijskom valu Slavena u Istri potkraj VI i početkom VII. st., te o Rižanskom placitu i promjeni vlasti na istarskom poluotoku. Mladen Ančić objavio je mnogo radova u kojima analizira utjecaj Karolinga (ali i Bizanta) na hrvatsko ranosrednjovjekovno društvo. Zrinka Nikulić Jakus

[2] Neven Budak, „O knjizi Ive Goldsteina „Hrvatski rani srednji vijek“, Novi Liber: Zagreb 1995., 511 str.“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest,* sv. 28, 1 (Zagreb: Filozoski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1995.): 18.

[3] Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 1994.), 7.

urednica je sveska *Nova zraka u europskom svijetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, gdje se, uz ostalo, obrađuje i povijest svakodnevice.

Danijel Džino izvanredni je predavač Sveučilišta Macquarie u Sydneyju na katedrama za drevnu povijest i međunarodne studije. Njegovi istraživački interesi usmjereni su na područje antičkog i ranosrednjovjekovnog Ilirika, a posebno se bavi pitanjima u vezi identiteta autohtonog stanovništva ovog područja i transformacijama identiteta .u rimsko, postrimsko, antičko i ranosrednjovjekovno razdoblje.[4]

U proučavanju povijesti religioznosti, mentaliteta, te kulturne povijesti općenito, od izričite koristi mogu biti hagiografski izvori. Od medievista koji se bave hagiografijom važno je istaknuti Trpimira Vedriša i Ivanku Petrović. Trpimir Vedriš objavio je 2019. knjigu *Hagiografija i rani kult sv. Anastazije i sv. Krizogona u Zadru,* gdje razmatra pitanje vremena i okolnosti nastanka navedenih kultova. Također, za istraživanje ranosrednjovjekovne povijesti važan je i Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, koji je objavio niz monografija i drugih publikacija, a objavljuje i časopis *Starohrvatska prosvjeta* (od 1895). Povodom izložbe *Hrvati i Karolinzi* objavljen je istoimeni dvosveščani katalog urednika Ante Miloševića, pri čemu je jedan svezak posvećen raspravama niza medievista različitih disciplina.[5]

[4]Macquarie Universiy, https://www.mq.edu.au/about_us/faculties_and_departments/faculty_of_arts/department_of_ancient_history/staff/dr_danijel_dzino/ (posjet: 20. 9. 2019.)

[5] Neven Budak, *Hrvatska povijest od 550. do1100*. (Zagreb: Leykam international d. o. o., 2018.), 26.

2. Konstantin Porfirogenet, *DAI*: interpretacije u historiografiji

Car Konstantin VII. Porfirogenet (913. – 959.) prvi je neposredan bizantski izvor za hrvatsku povijest. Njegovo djelo dobilo je naziv *De administrando imperio* početkom XVII. st., a naslovljeno je od strane izdavača. Car pisac opsežno je opisao narode u carstvu i njegovom susjedstvu u formi svojevrsnog priručnika, namijenjenog njegovu sinu i nasljedniku, Romanu II.

Nada Klaić ističe kako, s obzirom na Konstantinovu poziciju u carstvu, njegovim djelima valja pristupati s oprezom. Naime, car je nastojao istaknuti ulogu Bizanta u povijesti Južnih Slavena i Hrvata, te događaje prikazati u što povoljnijem svijetlu po Bizant. Prema Konstantinu, Bizant je igrao glavnu ulogu u procesu doseljavanja i pokrštavanja Hrvata, kao i u slučaju Srba. Nesvršene rečenice i stilska nedotjeranost djela, upozorava Klaić, dokazuju kako car nije jedini autor (uz njega je radila čitava skupina obrazovanih ljudi), te kako „djelo nije doživjelo konačnu redakciju“. *DAI* stoga i djeluje poput zbira sabranih vijesti, a ne „kao sistemski pisana povijest“.[6]

Nada Klaić smatra kako je Konstantin vjerojatno svjesno prešutio istinu pri tvrdnji kako je arhont Hrvatske od početka (od Heraklija) podložan Bizantu. S druge strane, Anonim daje vrijedan podatak o franačko-hrvatskom sukobu, tvrdeći kako je uzrok sukoba franačka okrutnost prema Hrvatima. No, Anonim ne govori o Hrvatima na prostoru Panonije, već o dalmatinskim Hrvatima, iako je iz drugih izvora poznata samo borba Ljudevita protiv Franaka. Klaić ističe kako je historiografija ovaj propust objasnila pogrešnom narodnom tradicijom ili Anonimovom greškom u lokalizaciji same borbe. Što se Bijele Hrvatske tiče, autorica smatra kako je ona u X. st. uistinu i postojala. Car i Anonim različito je geografski smještaju, ali autorica ovu proturječnost objašnjava različitim vremenom pisanja poglavlja. Oba pisca prenose tradicije iz kojih jadranski Hrvati znaju za svoju pradomovinu na sjeveru, što, napominje Klaić, su teško mogli znati s obzirom na nepoznavanje prostora srednje Europe i političke povijesti Bijelih Hrvata u X. st. Osim toga, arhiđakon Toma također piše o pradomovini u Poljskoj ili Češkoj, što znači kako je narodna tradicija još u XIII. st. nastavila živjeti.[7]

---

[6] Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku (*Zagreb: Školska knjiga, 1971), 36.

[7] Isto, 135-139.

Nada Klaić izričito je kritična po pitanju predaje o sedmero braće. Broj sedam se, naime, javlja i u tradicijama drugih naroda (primjerice Mađara), zbog čega je vrlo lako moguće kako se i ova predaja o hrvatskom doseljenju oslanja na običaj. No, autorica uočava kako je ova tradicija očito vrlo stara i čvrsta jer i arhiđakon Toma, koji o starohrvatskom društvu piše kroz prizmu svog vremena, govori o sedam ili osam plemena plemića. Nada Klaić razmatra mogućnost istog podrijetla ugarske i hrvatske tradicije. Konstantin tvrdi kako su se Hrvati kao izbjeglice obratili Herakliju, negirajući tako hrvatskim osvajačima povijesnu ulogu pri istjerivanju Avara. Anonim piše o međusobnom sukobu između Hrvata i Avara, što autorica smatra mnogo uvjerljivijim.[8] Nada Klaić vjeruje kako je namjera cara bila uvjeriti čitatelja da je Bizant od doba naseljavanja Južnih Slavena upravljao sudbinom Balkana. Tvrdi kako je izmijenjenu prošlost Hrvata car prikazao na takav način zato što su u njegovo vrijeme Hrvati, zajedno s Bugarima, dijelili vlast na Balkanu. Napominje i kako je Konstantin Bizantu pripisao i pokrštavanje Hrvata, te zaključuje kako je Konstantin u svim svojim djelima implicitno podržavao tradiciju vlasti staroga Imperija i kako je nastojao očuvati visok ugled carske titule.[9]

Nada Klaić isprva je *DAI* smatrala donekle relevantnim izvorom, kao i da se doseljenje Hrvata može datirati u vrijeme cara Heraklija. Tako je, pozivajući se na radove Boge Grafenauera, zastupala tezu o dvostrukom doseljenju Hrvata.[10]

Lujo Margetić detaljno je analizirao 29., 30. i 31. poglavlje *DAI*-a na osnovu prijašnjih istraživanja Hauptmanna i Grafenauera, te zaključio kako su razlike između poglavlja (razlike također postoje i u 30. poglavlju) rezultat toga što je tvorac 30. poglavlja anoniman autor, koji je sadržaj spornih poglavlja naknadno preradio s drugačijim nakanama i s drugačijeg stajališta. Anonim tako prenosi narodnu tradiciju o dolasku Hrvata. Margetić ističe kako je proturječnost između 30. glave, prema kojoj Hrvati u ove krajeve dolaze franačkim posredništvom, i 31., prema kojoj su Hrvati došli na Heraklijev nalog, produkt bizantske ideologije. „Kritika je uspješno

---

[8] Isto, 136-137.

[9] Isto, 37.

[10] Prema toj teoriji, Slaveni i Avari doselili su se prvi na područje Salone oko 614. god., a vrlo brzo nakon njih su doselili i Hrvati. Iscrpnije o stajalištima Nade Klaić u vezi podrijetla i doseobe Hrvata piše Neven Budak: „Nada Klaić i problem porijekla i dolaska Hrvata," u: *Nada Klaić i njen znanstveni i nastavni doprinos razvoju historiografije*, ur: Tomislav Galović – Damir Agičić (Zagreb: FF Press, 2014), 113-132.

dokazala da je Heraklije ubačen u pripovijest o dolasku Hrvata sasvim proizvoljno, i to u prvom redu neospornom činjenicom da Hrvati sigurno nisu bili kršteni u njegovo vrijeme."[11] Margetić smatra kako je namjera Konstantina pri pisanju glave 29. bila pisati prvenstveno o bizantskoj Dalmaciji, ali car zbrkano ubacuje dijelove o samostalnosti slavenskih naroda, potom o borbi sa Saracenima, da bi se opet vratio na opis dalmatinskih gradova i otoka. Konstantin potom opisuje sukob Avara i Hrvata u vrijeme Heraklija, podložnost slavenskih plemena Bizantu, „ali mu obilje misli koje želi ukratko kazati smeta".[12]

U glavi 31., Margetić tvrdi, car je namjeravao pisati o dalmatinskoj Hrvatskoj. „Ta namjera mu je mnogo bolje uspjela (...)",[13] dok je 30. glava nastala s namjerom prikaza prošlosti i sadašnjosti nekadašnje rimske pokrajine Dalmacije. Margetić vjeruje kako Konstantin nije želio prikazati određene podatke koji su bili dostupni u carskom arhivu te kako je svjesno preskočio priču o doseljenju Hrvata pod franačkim vodstvom i zamijenio je „dosadnom i izmišljenom pričom o golemom značaju Heraklija i bizantskog carstva",[14] a isto objašnjava činjenicom da Anonim piše o pokrštavanju Hrvata pod vodstvom Porina nakon što su Hrvati odbacili franačku vlast, dok je Konstantin napisao kako su Hrvati za vladavine Heraklija pokršteni u vrijeme svog vladara Porge. „Očito se radi o istom izvoru koji je služio i jednom i drugom piscu."[15]

Margetić na temelju glave 30. zaključuje kako su se Hrvati i prije selidbe nalazili pod franačkom vlašću (što, ističe, ne može nikako biti u VII. st.), te potom na franački nalog osvajaju Dalmaciju (istjeruju Avare, koji su kasnije u sukobu s Francima), nakon čega se bune protiv franačke vlasti. Margetić je mišljenja kako se ovdje zapravo radi o Ljudevitovu ustanku, te kako je franački vođa Kocil najvjerojatnije Kadolah. Greške o izvještajima o Hrvatima Margetiću su lako objašnjive, zato što su se pisci, zaključuje, služili narodnom predajom koja ima tendenciju uveličavati vlastitu prošlost. Tako je, prema njemu, u borbama s Avarima uloga Hrvata prenaglašena, Hrvati nisu porazili Franke već je Ljudevitov ustanak ugašen, a franačka vlast u

[11] Lujo Margetić, „Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata", *Zbornik Historijskog zavoda* JAZU 8 (1977): 15-16.

[12] Isto.

[13] Isto, 19.

[14] Isto, 20.

[15] Isto, 21.

Hrvatskoj trajala je do 878. god. Također, kako u franačkim izvorima nema nikakvih podataka o Hrvatima prije Ljudevitova ustanka, Margetić pretpostavlja kako je narodna predaja događaje neposredne franačkoj upravi smjestila u ranije razdoblje. „Dolazak Franaka, uspješna borba s Avarima koncem VIII. st., slom avarske moći, i kasnije borba s Francima toliko su zaokupili narodno pamćenje da je ono raniju povijest preradilo u skladu s onim što je smatralo najvažnijim, tj.s Francima.“[16]

Iz navedenih razloga, Margetić je odbacio prijašnja historiografska razmišljanja te zaključio kako su Hrvati na ove prostore stigli potkraj VIII. st. Autor smatra kako je nevjerojatno da su Hrvati mogli proći područje Avarskog Kaganata između 614. i 620. god., jer su, napominje, u to vrijeme avarska vlast i snaga na vrhuncu. Znanstvenici koji zastupaju stajalište kako su Hrvati prostor nekadašnje rimske provincije Dalmacije naselili u vrijeme Heraklija (Margetić se prvenstveno referira na Grafenauera) smatraju kako je nakon 626., god. (avarsko-slavenska opsada Konstantinopola) avarska vlast oslabjela, te kako je isto omogućilo Hrvatima nesmetan prolaz do Dalmacije. Margetić isto smatra teško vjerojatnim.[17]

Nadalje, Margetić smatra kako je Liburnija u vrijeme pogibije Eriha pod avarskom vlašću, jer Einhard u svom izvještaju nigdje ne spominje Bizant ili neku drugu političku silu. Margetić stoga zaključuje kako su dalmatinska Hrvatska i Panonija bile pod razmjerno slabom avarskom vlašću, te su u franačko-avarskom ratu (oko 791.) Avari ova područja izgubili. Potom, pretpostavlja Margetić, Pipin je hrvatskim vojnicima dozvolio da na istim područjima osnuju posebne kneževine u zamjenu za sudjelovanje u borbi s Avarima. Margetić istu pretpostavku objašnjava i Konstantinovim navodom kako su se Hrvati borili nekoliko godina s Avarima, što stavlja u ovaj kontekst. Nemire koji su potom uslijedili Margetić objašnjava nezadovoljstvom zbog gubitka autonomije koju su Slaveni prethodno uživali pod avarskom vlašću. Svoje mišljenje autor argumentira toponimima i arheološkim nalazima. Također, napominje kako bi dolazak Hrvata prije 620. god. morao izazvati karakteristične jezične pojave, a istih pojava, tvrdi, nema.[18] Margetićevo

[16] Isto, 24-31.

[17] Isto, 31- 45.

[18] Isto, 50-59.

mišljenje kasnije preuzima i Nada Klaić, koja u isto vrijeme dovodi Hrvate iz Karantanije, kao već pokršten narod.

Suić je ocijenio Margetićevo djelo te pohvalio autorovu opsežnu uporabu izvora te to što isti upozorava na njihove zamke, potom njegov interdisciplinaran pristup istraživanju, kao i nov pristup starijoj hrvatskoj povijesti.[19] No, Suić je upozorio kako je Margetićevo temeljno polazište glava 30., koja uglavnom reproducira narodnu tradiciju. Suić priznaje kako su protagonisti narodne tradicije Franci, a Margetićevu interpretaciju da je „izvjesni broji godina“, kako stoji u izvoru, sedam do deset godina (između dolaska Hrvata i borbe s Avarima), Suić smatra duhovitom i originalnom. Suić se slaže kako je Konstantin prenaglašavao ulogu Bizanta, te odobrava Margetićevo mišljenje kako Heraklije nije imao ulogu u pokrštavanju Hrvata, ali smatra kako se Heraklija ne bi trebalo u potpunosti izbrisati iz ove tradicije. Autor tvrdi kako car sigurno nije pozvao Hrvate i naredio im da otjeraju Avare, kako to predočava probizantska propaganda, ali to nije povod zaključku da dolazak Hrvata ne treba datirati u doba prve Heraklijeve vladavine. Valja imati na umu, ističe Suić, da je kronologija događaja iz 30. pogl. konstruirana u pučkoj predaji, „koja je po svojoj naravi „bezvremenska“ i može imati vrijednost samo u svojim relativnim podacima, nikako u apsolutnim“.[20]

Suić napominje kako sve narodne tradicije razmišljaju slično, te kako događaje što traju preko stotinu godina smještaju u vrlo kratak vremenski okvir. Nadalje, Suić smatra kako je Margetićeva misao kako su se i car i Anonim koristili istim predloškom pogrešna, te zaključuje kako se car nije služio izvorom kojim se služio sastavljač 30. glave. Suić priznaje kako je Anonim vještiji u pisanju, ali drži kako mu se zbog istog talenta ne smije pridati i veća vjerodostojnost. „Jer ovdje se očito ne radi samo o prenošenju narodne tradicije, već i o načinu razmišljanja autora tog poglavlja kad tu tradiciju uobličuje.“[21] Suić napominje mogućnost kako je sam Anonim izmislio podatak kako su Hrvati u staroj domovini bili podložni Francima, te zaključuje kako je Margetić napravio metodološku grešku kada je ovaj podatak interpretirao na način na koji je to i učinio. Potom upozorava na Margetićevu grešku u slijedu: Hrvati su pod franačkom upravom, zatim su u

[19] Mate Suić, „Ocjena radnje L. Margetića: „Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata““, *Zbornik Historijskog zavoda* JAZU 8 (1977): 99.

[20] Isto, 91.

[21] Isto, 92.

vrijeme franačko-avarskog rata pod avarskom vlašću, nakon čega se odmeću od avarske vlasti i pridružuju Francima, te se u konačnici bore protiv franačke vlasti, a sve u razmeđu od nekoliko godina.[22]

Suić napominje kako Margetić nije opovrgnuo Grafenauerovu tezu i kako je slabljenje Kaganata nakon poraza moralo izazvati poteškoće unutar istog, barem na lijevom području, odakle su se crpile snage za napad na Konstantinopol. Nadalje, Suić zamjera Margetiću što pretpostavlja kako dalmatinska Hrvatska nije bila pod vlašću Bizanta do mira u Aachenu, jer se carstvo, iako je bilo slabo, sve do Karla Velikog nije odreklo svojih prava na nekadašnju provinciju. Margetićevu tezu kako bi se Hrvati pokrstili ranije da su stigli do Jadrana u VII. st. Suić odbacuje, jer „pokrštavanje nije čin idejnog, već političkog opredjeljenja i da su Hrvati, kao i drugi narodi, mogli i morali primiti kršćanstvo tek tada, kada su bili integrirani u snažnu kršćansku državu, a to je bila franačka država. Da je istu takvu snagu imao Bizant u zapadnom Balkanu, do pokrštavanja bi bilo došlo znatno prije.“[23] Suić ističe kako je dolazak Hrvata za Bizant bio vrlo povoljan, zato što su mogli oslabiti druge, moćnije i opasnije barbare, te iz istog razloga smatra kako se uloga Heraklija ne bi smjela odbaciti. Također, Suić napominje kako Margetić nije napomenuo da je toponim Obar (Avar) odbačen od lingvista, jer je *obrov* slavenska riječ za *opkop*.[24]

Suić daje periodizaciju etnogeneze Hrvata, koju dijeli u 3 faze: predetničku, tj. predslavensku (prije pojave Slavena), protoetničku (etničko sazrijevanje hrvatskih Slavena, asimilacija sa starosjediocima, protoslavensko-hrvatsko razdoblje), te etničku fazu (započinje sa završetkom procesa etnogeneze, hrvatska faza). Suić zaključuje kako etnogeneza započinje krajem VI. st., kada slavenski došljaci susreću i u trajnom su doticaju s „antičkim supstratom“, a završava formiranjem hrvatskog etnosa krajem VIII. ili početkom IX. st. Tada nastaju društveni organizacijski oblici na višem stupnju, a društvene strukture utemeljene na srodstvu su prevladane. Štoviše, tada se „artikulira (...) teritorijalna i centralnoetnička etnarhija s vojnom i upravnom vlašću, što ujedno pokazuje da je stadij vojničke demokracije već bio prevladan“,[25] naseljavaju se

[22] Isto, 92-95.

[23] Isto, 96.

[24] Isto, 97.

[25] Mate Suić, „Pristupna razmatranja uz problem etnogeneze Hrvata,“ u *Etnogeneza Hrvata*, ur: Neven Budak (Zagreb: Matica hrvatska, 1995), 16-17.

do tada napuštene prehistorijske gradine, od IX. st. narod počinje sam sebe nazivati Hrvatima, a imaju i svoj teritorij (ranosrednjovjekovna hrvatska država). Pokrštavanje i kasnija crkvena organizacija pridonijeli su „homogenizaciji etnije“.[26] Suić smatra kako nema „ama baš nikakva razloga posumnjati u istinitost“ vijesti kako su se Hrvati na ove prostore doselili u vrijeme Heraklija.[27]

Suić naglašava nužnost lingvističkih i arheoloških istraživanja u proučavanju etnogenetičke problematike. „Pisani izvori, veoma važni, iako ne tako brojni, mogu doživljavati naknadne reinterpretacije kao što ih i doživljavaju u novije vrijeme, no do nove izvorne građe za tumačenje doseljenja Slavena i Hrvata, njihova etničkog formiranja, te uopće za poznavanje našeg „tamnog doba“ ranog srednjeg vijeka, možemo doći samo arheološkim istraživanjima.“[28] Konkretno, smatra kako pozornost treba usmjeriti pitanju naseljavanja i organizaciji naselja nakon doseobe Slavena. Suić zaključuje kako Slaveni nisu po dolasku naselili napuštene gradine, već su svoja nova naselja formirali uz obradivu zemlju, a svoja sjedišta mijenjali su u potrazi za novim rodnim tlom. Suić napominje kako je Nada Klaić prihvatila činjenicu da arheologija ne podupire teoriju o doseljenju Hrvata u drugoj polovini VIII. st., „no ona tome ne pridaje nikakvu važnost“.[29] Autor ističe arheološka istraživanja u Ždrijcu kod Nina, koja pokazuju miran razvoj dugotrajne nekropole s grobovima prije druge polovine VIII. st. Osim toga, smatra kako podatak iz *DAI*-a, prema kojem je Heraklije pozvao Hrvate kako bi otjerali Avare iz Dalmacije, nije prihvatljiv jer značajnijih avarskih arheoloških nalaza na području Dalmacije nema, a ako se i pojavljuju, uglavnom se tumače kao statusni simboli domaćih velikodostojnika, koji su slijedili avarske uzore.[30]

Radoslav Katičić proturječnosti između Konstantinove vijesti u glavi 31., prema kojoj je Heraklije naložio Hrvatima da zarate protiv Avara u Dalmaciji te im ujedno dao i dopuštenje da se ondje nasele, i Anonimove u glavi 30., gdje autor o ovom ne zna ništa (ali naseljavanje Hrvata također datira u vrijeme Heraklijeve vladavine) vidi na sljedeći način: „U tome se vidjela

[26] Isto.

[27] Isto.

[28] Isto, 20.

[29] Isto, 24.

[30] Isto, 25.

suprotnost između bizantske tendencije i autentičnog hrvatskog narodnog predanja, te je postojala sklonost da se vijest o nekom prvobitnom bizantskom vrhovništvu posve odbaci kao kasna i tendenciozna izmišljotina."[31] Katičić smatra kako su Hrvati po dolasku sklopili *foedus* s Istočnim Rimskim Carstvom. Isto objašnjava činjenicama kako Avari nisu napali Bizant nakon 626. god., papinstvo šalje izaslanika na misiju u Dalmaciju i Istru 641. god., Slaveni napadaju Langobarde 642. god., novi vladari Dalmacije nemaju agresivan stav prema bizantskim dalmatinskim gradovima, a Hrvati se u izvorima kroz VII. i VIII. st. ne spominju. Za pokrštavanje Katičić tvrdi kako je nastupilo nakon 800. god., kada se pod karolinškim vodstvom rodovska kneževina krenula preobražavati.[32]

Katičić smatra kako je Konstantinova vijest o tome da su Hrvati u VII. st. utemeljili vlast u Dalmaciji pod bizantskim vrhovništvom točna, a isto objašnjava time što su u bizantskom protokolu Hrvati imali prednost i njihov knez spominjao se ispred ostalih slavenskih knezova. Katičić potom tvrdi kako je u vrijeme Bazilija I. to prvenstvo trebalo pripadati Srbima, „koji su za Bizant tada bili kudikamo važniji",[33] ali zbog uloge Hrvata u protjerivanju Avara i svojevrsne tradicije bizantskog vrhovništva od vremena Heraklija, Hrvati su nastavili uživati svoje prvenstvo u očima Bizanta. Istu pretpostavku objašnjava i imenom dalmatinske rodovske kneževine u karolinško doba, odnosno kontinuitetom „poretka od zaključivanja ugovora s Heraklijem".[34]

Goldstein vjeruje kako je Konstantinova predaja o slavensko-hrvatskim osvajanjima u Dalmaciji, odnosno padu Salone, izrasla iz ranosrednjovjekovne pučke predaje,[35] jednako kao i okrutnosti Franaka prema Hrvatima koju bilježi Porfirogenet: „Bijahu toliko okrutni da su dojenčad Hrvata ubijali i bacali ih psima."[36]

Goldstein napominje kako niti jedan izvor ne određuje granični pravac između novopridošlih Hrvata i bizantskih posjeda, te kako uslijed doseobe Slavena i Hrvata dolazi do promjene značenja pojma Dalmacija. Kasnoantička provincija pod bizantskim vrhovništvom

---

[31] Radoslav Katičić, *Uz početke hrvatskih početaka* (Split: Književni krug, 1997), 48.

[32] Isto, 49.

[33] Isto.

[34] Isto, 50.

[35] Ivo Goldstein, *Hrvati, Hrvatske zemlje i Bizant* (Zagreb: FF Press, 2003), 17.

[36] Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb: Novi Liber, 1995), 166.

svedena je na uski priobalni pojas, ali početkom IX. st. ova promjena nije izražena u franačkim izvorima koji preuzimaju antičku terminologiju.[37]

Iako Konstantin tvrdi da su se Hrvati naselili po Heraklijevoj naredbi, što je, ističe Goldstein, produkt bizantske ideološko-političke propagande, zbivanja u Istri, gdje Slaveni po svom doseljenju postaju *limitanei*, prema njemu nameću pretpostavku kako su Hrvati (ali i Srbi) u bizantskim gradovima sklapali određenu vrstu sporazuma s Bizantom.[38] Goldstein napominje kako dalmatinski gradovi pod bizantskom upravom u ranom srednjem vijeku nisu izgubili ni najmanji dio kasnoantičkog agera, dok, s druge strane, neposredno zaleđe dalmatinskih gradova nikada nije ušlo u okvir tematskog sustava Bizanta.[39]

U tekstu Konstantina Porfirogeneta opisuje se teritorijalni okvir hrvatske države. No, Goldstein upozorava kako je danas nemoguće sa sigurnošću ustvrditi gdje se nalazila prvotna jezgra hrvatske države i odakle se potom hrvatsko ime širilo na susjedna područja. „Iako je očigledno da je jezgra hrvatske države u 9. stoljeću bila u neposrednom zaleđu jadranske obale, u porječjima Cetine, Krke i Zrmanje, ne mora značiti da je tako bilo i u 7. stoljeću, odmah po doseobi. Moguće je, ali se ne može dokazati, da je bila i podalje od obale, da se hrvatsko ime spuštalo prema obali i sve se više na njoj afirmiralo, baš kao što se spuštalo i hrvatsko stanovništvo.“[40] Također, Goldstein smatra kako je jačina prvotne hrvatske etnografske jezgre neosporna jer su jedino Hrvati i Srbi na širem prostoru slavenskog naseljavanja (od Alpa do Konstantinopola) zadržali ime koje su donijeli iz pradomovine. Sva ostala plemena (Velegiziti, Rinhinci, Duljebi, i dr.) u IX., najkasnije u X. i XI. st., utopila su se u općeslavensku, hrvatsku ili srpsku okolinu.[41]

---

[37] Isto, 92.

[38] Budak se, ističući neznanstven postupak Goldsteina kada se bez argumenata poziva na logiku, pita na koje Srbe autor misli prilikom pretpostavke o sklapanju ugovora između njih i dalmatinskih gradova, gdje su živjeli ti Srbi te ne misli li možda autor na Dukljane, Travunjane ili Zahumljane. Neven Budak, „O knjizi Ive Goldsteina „Hrvatski rani srednji vijek“ Novi Liber: Zagreb 1995, 511. str.,“ *Zavod za hrvatsku povijest* 28 (1995): 308.

[39] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 97.

[40] Isto.

[41] Isto, 103.

Kada Konstantin iznosi podatak kako su „Hrvati s mukom pobijedili i pobili sve Franke i njihova arhonta Kocila...“ i „ostali nezavisni i samostalni“,[42] Goldstein smatra kako car prenosi hrvatsku narodnu predaju koja je uljepšala Ljudevitovu borbu. Naime, Hrvati su još nekoliko desetljeća ostali podložni Francima, a Ljudevitov ustanak, ističe Goldstein, teško je ocijeniti kao hrvatsku pobjedu. Kako bilo, u izvorima se u vezi s Ljudevitovom pobunom spominju imena još nekih hrvatskih knezova, što su, napominje Goldstein, prva svjedočanstva o jačoj hrvatskoj državnoj organizaciji i u Dalmaciji i u Panoniji.[43]

Kada Porfirogenet tvrdi kako su za vladavine Mihajla II. (820. – 829.) Hrvati, kao i ostala plemena uz istočnu obalu Jadrana, otpali od bizantske vlasti, ali su u vrijeme cara Bazilija I., odnosno nakon 867. god. ponovno prigrlili Bizant, Goldstein drži kako je podatak vrlo vjerojatno točan.[44] Napominje kako se u niti jednom izvoru ovaj proces ne objašnjava detaljnije, a ujedno se i stvaraju vrlo jake teritorijalne jedinice od strane istočnojadranskih plemena.[45]

Anonim u 30. glavi tvrdi kako u vrijeme arhonta Porina, koji se poistovjećuje s Bornom, Hrvate pokrštavaju rimski biskupi, dok se u 29. poglavlju tvrdi kako su plemena na istočnoj obali Jadrana pokrštena u vrijeme Bazilija I. (867. – 886.). Goldstein ovu vijest povezuje s aktivnošću Ćirila i Metoda i njihovih učenika na prostoru Hrvatske. U 30. je, pak, glavi naglašena franačka uloga u pokrštavanju Hrvata, što je u novijoj historiografiji privuklo najviše pažnje te je danas, napominje Goldstein, uvriježeno mišljenje kako se vrijeme intenzivnog pokrštavanja odigralo tijekom franačke ekspanzije u Dalmaciji i Panoniji.[46]

Na drugom mjestu Goldstein je iznio pretpostavku kako je teško odrediti koja je sredina igrala veću ulogu u pokrštavanju Hrvata, ali drži kako je „mnogo logičnije pretpostaviti da je čitava stvar u Hrvatsku stigla preko dalmatinske obale i tamošnjih bizantskih posjeda, negoli obilazno,

---

[42] Isto, 169.

[43] Isto.

[44] Budak upozorava kako autor na prijašnjim mjestima dokazuje kako su Franci stekli Hrvatsku aachenskim mirom, da bi ovdje bez objašnjenja zastupao mišljenje o otpadanju Hrvata od bizantske vlasti, te kako na str. 256. „ponovno tvrdi kako nije bilo bizantske vlasti u Hrvatskoj od početka 9. st. do Zdeslava.“: Budak, „O knjizi Ive Goldsteina „Hrvatski rani srednji vijek“ Novi Liber: Zagreb 1995, 511. str.,“ 302.

[45] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 183.

[46] Isto, 235.

preko Moravske i onda natrag do Hrvatske.“[47] Ujedno, Goldstein smatra kako je sam proces pokrštavanja započeo u razdoblju prvog dodira autohtonog stanovništva i doseljenika. Navodi misiju opata Ivana 641. god., koja, tvrdi Goldstein, je morala rezultirati određenim brojem pokrštenih, a Konstantinovu vijest kako je Heraklije poslao u Hrvatsku rimske svećenike i tako ih pokrstio smatra „zasigurno“ točnom.[48]

Neven Budak, osvrćući se na *DAI*, napominje kako je narodna tradicija „pomalo neprikladan pojam“.[49] Napominje kako priče o povijesnim zbivanjima ne smišlja neobrazovni puk, već su obrazovani pojedinci, nerijetko na temelju zapisa u crkvama ili samostanima, kreirali epske pjesme, dominantan oblik tradicije. Budak nastoji objasniti dvije kontradiktorne verzije o doseljenju Hrvata zapisane u *DAI*-u. Poziva se na najstarije mletačke kronike (*Chronicon altinate* i kroniku Ivana Đakona), koje također Herakliju pripisuju veliku ulogu u najstarijoj povijesti Venecije. Naime, Venecija je svoj postanak također povezivala s Heraklijem, a kako su i Dalmacija i Venecija dio bizantskog svijeta, „to su i legende što su živjele u Veneciji morale naći odraza u dalmatinskim gradovima“.[50] Budak stoga zaključuje kako je Konstantin slijedio narodnu tradiciju dalmatinskih gradova u tumačenju uloge Heraklija, koji je za njihove stanovnike predstavljao figuru spasitelja Carstva. Također, Budak ne vjeruje kako je 30. poglavlje nadopisao Anonim, već kako je car suprotstavio dvije tradicije, dalmatinsku i hrvatsku. Nadalje, kada Konstantin pripisuje Herakliju zaslugu pokrštavanja Hrvata, Budak ponovno upućuje na sličnosti s mletačkom tradicijom, te smatra kako je i ova vijest dio narodne tradicije stanovnika dalmatinskih gradova pod bizantskom upravom. Budak zaključuje kako *DAI* nije pouzdana izvorna građa za proučavanje doseljenja, etnogeneze i pokrštavanje Hrvata/Slavena, već predstavlja „prvorazredna svjedočanstva o usmenoj književnosti Hrvata/Slavena i Romana“.[51]

U najnovijoj knjizi *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* Budak napušta prijašnje mišljenje te pretpostavlja kako je Anonim nadopisao djelo vrlo vjerojatno u kasnom X. st. Potom upozorava

---

[47] Ivo Goldstein, „Uloga Bizanta u procesu etnogeneze Hrvata u IX. stoljeću,“ u *Etnogeneza Hrvata*, ur: Neven Budak (Zagreb: Matica hrvatska, 1995), 108.

[48] Isto, 107.

[49] Neven Budak, „Tumačenje podrijetla Hrvata i najstarije povijesti Hrvata u djelima srednjovjekovnih pisaca,“ u *Etnogeneza Hrvata* , ur: Neven Budak (Zagreb: Matica hrvatska, 1995), 73.

[50].Isto, 74 -75.

[51] Isto 75-78.

na problematiku rekonstruiranja povijesnih događaja na osnovu *DAI*-a: „Nedorečenosti i proturječja sadržane u *DAI*-u izazivali su, i još izazivaju, brojne polemike među povjesničarima koji na temelju ovog djela nastoje objasniti složene fenomene poput hrvatske etnogeneze, stvaranja prvih državnih tvorevina na hrvatskom tlu ili pokrštavanja Hrvata. Svakako treba imati na umu da Konstantinove tvrdnje ne smijemo shvaćati doslovno jer one najčešće imaju simboličko značenje i zadaću prenošenja političkih poruka, a ne onu znanstvene rekonstrukcije prošlosti.“[52]

U radu *Croatia and Byzantium in the Tenth Century. A Latin Member of the Byzantine Commonwealth* Neven Budak pristupa interpretaciji *DAI*-a na nešto drugačiji način. Autor promatra politička i gospodarska zbivanja na području dalmatinskih gradova pod bizantskom upravom, kneževine Hrvatske i samog Bizantskog Carstva u vrijeme nastanka djela, odnosno u X. st. Takvim pristupom problematici interpretiranja Konstantinova djela autor želi ukazati kako je sadržaj *DAI*-a produkt zbivanja u X., a ne u VII. st. Budak napominje kako se hrvatska etnička oznaka isprva koristila samo unutar države (Trpimirova darovnica, Branimirov natpis iz Šopota), te kako su strani izvori u IX. st. za opis Hrvata koristili pojam *Slaven* ili *Dalmatinci*. Jedino je papinstvo imalo kontakata s hrvatskim vladarima u drugoj polovini IX. st. Konstantin prvi upotrebljava naziv *Hrvatska*, nakon čega srednjovjekovni pisci također počinju primjenjivati oznaku *Hrvat* kako bi opisali prijašnje događaje. Autor smatra kako ne može biti slučajno da u prvoj polovini X. st. inozemni pisci počinju koristiti hrvatsko ime (Ivan Đakon upotrebljava pojam *Hrvat* oko 1000., kada piše o događajima iz 912. godine). Budak tvrdi kako je lako moguće da je car-pisac pod dojmom uključivanja Hrvata u bizantsko-bugarske borbe na bizantsku stranu i njihove velike pobjede (vjerojatno oko 926. godine). Konstantin je potom opisao samu borbu, tvrdeći kako su hrvatske snage bile veoma moćne, iako je najvjerojatnije pretjerivao u iznošenju brojki. No bez obzira na to, Konstantin je, zaključuje Budak, očito pridavao važnost savezništvu s Hrvatima.[53]

---

[52] Neven Budak, *Hrvatska povijest*, 18.

[53] Neven Budak, „Croatia and Byzantium in the Tenth Century. A Latin Member of the Byzantine Commonwealth,“ u *Center, Province and Periphery in the Age of Constantine VII Porphyrogennetos. From De Ceremoniis to De Administrando Imperio*, ur: Niels Gaul, Volker Menze i Csanád Báli (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2018): 211 – 222.

Ančić zaključuje kako su informacije navedene u 29. i 31. poglavlju, bilo da je njihov autor Konstantin ili netko od njegovih suradnika, u skladu s onim kakve su trebale biti te kako su podržavale imperijalnu ideologiju, dok podaci iz 30. poglavlja predstavljaju informacije iz realnog prostora i vremena, preslikavajući konstantinopolska znanja o našim krajevima. Također, razlike u navedenim poglavljima daju pretpostaviti i to kako je anonimni tvorac 30. poglavlja imao zadatak prilagoditi stvarne činjenice o Dalmaciji i Hrvatima zapisane od strane Konstantina i njegovih suradnika, vjerojatno smatrajući kako su u svom iskrivljavanju činjenica otišli predaleko. Ančić svoju pretpostavku objašnjava razlikama između sadržaja 29. i 31. na jednoj, te između 30. poglavlja na drugoj strani. Napominje kako 30. glava uopće ne spominje Bizant kao političku silu na području Dalmacije u IX. st.[54]

Poglavlje 31. donosi informaciju (koja se kosi s drugim suvremenim izvorima) kako je vladar Hrvata od trenutka navodnog doseljenja na ove prostore bio podložan bizantskoj vlasti, odnosno caru Herakliju koji je vladao u prvoj polovini VII. st. Ančić ističe Margetićev zaključak kako se doseoba Hrvata odigrala tek krajem VIII. st., te upozorava na nalaze koji potvrđuju ovu pretpostavku. Spomenuti nalazi „jasno ukazuju na jedan posve novi kulturni sloj, koji se jasno datira prije svega brojnim franačkim proizvodima, poglavito mačevima i ostrugama, i bez ikakve dvojbe može (se) staviti upravo u razdoblje kraja 8. i početka 9. st“.[55] Ančić ujedno napominje kako svi relevantniji izvori iz IX. st. ukazuju na to kako su hrvatski vladari uspjeli kroz dugotrajan proces izgraditi autonomnu državnu organizaciju počevši od pozicije karolinških *vasusa* i gentilnih vođa, tj. vojnih zapovjednika na karolinškom *limesu,* koji su potom ostvarili legitimaciju i položaj nasljednih vladara, te kako pri tome (izuzevši period sedamdesetih godina IX. st.) nisu bili pod bizantskom političkom domenom.[56]

Ančić drži kako su i Konstantinovi suradnici, u nastojanju da ugode caru te da očuvaju sliku slavnog imperija, prilagođavali dostupne činjenice u priređivanju i redigiranju tekstova. U praksi je to izgledalo tako da se gubitak starih provincija, odnosno gubitak nekadašnjih carskih

[54] Mladen Ančić, „Imperij na zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u IX. st,“ *Zavod za povijesne znanosti* HAZU (1998): 7.

[55] Isto.

[56] Isto, 8.

teritorija prikazuje kao privremen, a novi politički čimbenici iz nekadašnjih barbarskih društava označavani su kao uzurpatori.[57]

Porfirogenet je, smatra Ančić, odbijao prihvatiti činjenicu kako je izravna carska vlast u Dalmaciji nestala, a vladar Hrvatske preuzeo je kontrolu nad većim dijelom toga područja. Kada Konstantin u 31. glavi piše o prostornom smještaju Hrvatske u X. st., Ančić drži kako se car ne opterećuje političkim zbivanjima, te bilježi kako su stara carska palača Splita i hipodrom u gradu Saloni, u blizini Splita. Ančić napominje kako Konstantin pritom zaboravlja kako je carska palača zapravo jezgra srednjovjekovnoga Splita. Nadalje, Porfirogenet tvrdi kako je cijeli ovaj prostor „i danas u zemlji Hrvata“,[58] što, vjeruje Ančić, ukazuje na to kako niti stari glavni grad rimske provincije niti novi srednjovjekovni grad nisu pod političkom vlašću Bizanta. Ančić zaključuje kako *DAI* prestaje biti pouzdan izvor za pokušaj rekonstruiranja zbiljskih povijesnih zbivanja, napominjući pritom kako navedena poglavlja imaju određenu povijesnu vrijednost, ali se podaci iz ovog izvora moraju upotrebljavati uz veliki oprez te uz višestruko provjeravanje.[59]

Iako je *DAI* svojevrsno didaktičko djelo namijenjeno Konstantinovu sinu, Džino napominje kako ono ujedno predstavlja i etnološki, geografski, diplomatički te povijesni priručnik, kao i prikaz stanja međunarodnih odnosa namijenjenih bizantskim diplomatima.[60]

Kako bi učvrstio diplomatske pozicije Carstva, Konstantin manipulira prošlošću. „Konstantinov cilj nije ideološka priprema za pripajanje ovih teritorija, već preventivno djelovanje prema političkim pretenzijama njegovih takmaca Bugara i franačkih vladara, i potvrđivanje prava romejskih careva kao „stoljetnih dobročinitelja“ na indirektnu hegemoniju nad ovim prostorom.“[61] Džino stoga smatra kako se *DAI* ne može svrstati u znanstvenu literaturu, već je svojevrstan autorski uradak. Pripovijesti o padu Salone i hrvatski *origo gentis* nastaju u usmenoj tradiciji ranosrednjovjekovne Dalmacije, a Konstantin ih, napominje Džino, prenosi bez razumijevanja

[57] Isto, 5.

[58] Isto, 6.

[59] Isto.

[60] Danijel Džino, „Pričam ti priču: ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u *De administrando imperio,*“ u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest,* 42 (2010): 154.

[61] Isto, 155.

konteksta u kojem su nastali, zbog čega njihovu interpretaciju smatra gotovo pa nemogućim zadatkom.[62]

Datiranje događaja u vrijeme Heraklija uglavnom je bilo prihvaćeno, iako se u posljednjih nekoliko desetljeća može primijetiti kritičniji stav historiografije. U 31. glavi Hrvati i Srbi susjedi su u pradomovini, a na nove prostore dolaze u bliskom vremenskom razdoblju, što je, smatra Džino, bilo izuzetno korisno u jugoslavenskoj historiografiji kada se pokušalo ostvariti *bratstvo i jedinstvo*. Džino ukazuje na novost u 31. glavi, odnosno na to što se pripovijest stavlja u točno određen vremenski okvir, u vrijeme vladavine cara Heraklija. Džino zbog toga zaključuje kako je Konstantin vješto iskoristio popularan lik Heraklija, vojno uspješnog vladara, a tvrdnju kako su Hrvati pokršteni od Heraklija vjerojatno zasniva na *Nikeforovom Brevijaru*, tj. spomenu Huna koji su od Heraklija došli tražiti krštenje.[63]

Toma Arhiđakon, s druge strane, u pripovijest uključuje i Gote, koji su manifestacija Božje srdžbe na stanovnike Salone. Samu pripovijest dalmatinsko plemstvo koristilo je još u XV. st. kako bi dokazalo svoj elitni status.[64] Džino napominje kako je autentičnost iste pripovijesti danas upitna jer arheologija otkriva različitu verziju propadanja Salone. Naime, metamorfoza urbanog naselja u ranosrednjovjekovno, kao i uspon Spalatuma, ali i drugi razlozi, sugeriraju kako se kraj nekada sjajne Salone nagoviještao u prirodnom, sporom procesu odumiranja. Dakle, s vremenom se predaja izmjenjivala (ovisno o pripovjedaču) i ujedno širila, te je tako stvoren čitav niz različitih verzija, a ova, koja živi i danas, stigla je do Konstantina a potom i do nas.[65]

U 30. glavi ponavlja se pripovijest o padu Salone, ali na ponešto drugačiji način nego u glavi 29. Provincijom Dalmacijom vladaju Rimljani, Salona je glavni grad, a vojnici su Dalmatinci. U glavi 29. neprijatelji su Slaveni/Avari, dok su u 30. to samo Avari, koji kasnije bivaju poraženi od strane Hrvata koji su pristigli iz Bijele Hrvatske. "Korištenje temeljnog mita o padu Salone uvršteno je u drugačiji kontekst u kojemu se Hrvati predstavljaju kao pravovaljani

---

[62] Isto.

[63] Isto, 159-160.

[64] Primjerice, na otoku Braču. Dujam Hranković u *Braciae Descripto* tako nastoji svoj status plemića legitimizirati pozivajući se na rodbinske veze s drevnim salonitanskim plemićima: Džino, „Pričam ti priču: ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u *De administrando imperio*," 157.

[65] Isto, 156-157.

baštinici Dalmacije jer istjeruju Avare koji su na prijevaru pokorili prvotne stanovnike – Dalmatince.“[66]

Hrvatski *origo gentis,* odnosno legenda o dolasku naroda pod vodstvom petero braće i dviju sestara, zaključuje Džino, proizvod je određene skupine stanovništva koja se s istom legendom poistovjećivala i identificirala. Također, ova pripovijest Hrvatima daje točno podrijetlo i definirane prostorne koordinate. „Narativ iz glave 30. spaja autohtono povijesno sjećanje s legendama imigrantskih skupina koje su sporadično naseljavale postrimsku Dalmaciju, i s političkim narativom hrvatske elite koja se pojavljuje u 9. stoljeću, u jedinstveni konstrukt prošlosti.“[67]

Ante Milošević donosi nešto drugačiju interpretaciju navoda iz glave 30. Milošević pretpostavlja kako arhont Porin, o kojem Anonim piše, „uistinu nije bio prvi hrvatski knez, kako taj podatak iz *DAI* tumači hrvatska historiografija, nego je on mogao biti i dio mitološke naracije i tradicije koja se u 10. stoljeću još uvijek pozivala na svoga vrhovnoga boga. (...)Oblik imena toga „vladara“ naime, sasvim je sličan obliku imena glavnoga slavenskoga boga – *Peruna*.“[68] Autor kao argument navodi i *Gotanski kodeks,* gdje se spominje Perun kao vladar Langobarda u novoj postojbini na području Podunavlja. Milošević ističe kako imena Godina i Peruna stoje uz podatak o novoj vjeri Langobarda, te kako neodoljivo podsjećaju na germanskoga Odina i slavenskoga Peruna, te se pita jesi li ovi vladari zemaljski ili nebeski. Milošević, stoga, pretpostavlja kako je i spomen Porina u 30. glavi mitološke prirode, te kako je isti „vodio“ Hrvate u seobi.[69]

Konstantin je napisao i druga djela gdje se spominju Hrvati. *De thematibus, De ceremoniis aulae byzantinae* i *Vita (avi) Basilii*.[70]

---

[66] Isto ,158.

[67] Isto, 158-159.

[68] Ante Milošević, „Tko je Porin iz 30. glave *De administrando imperio“, Starohrvatska prosvjeta,* ser. 3, 40 (2013): 130.

[69]Isto, 131.

[70] Budak, *Hrvatska povijest,* 18.

3. Utjecaj Bizanta na istočnojadransku obalu i njeno zaleđe

U vrijeme Justinijana na istočnoj obali Jadrana gradi se *limes marittimus*, na prostoru od Drača do zapadne obale Istre. Detaljno isplaniran i organiziran sustav utvrda imao je zadaću kontrole prometa prema sjedištu bizantske uprave u najzapadnijim dijelovima Carstva, Ravenni. Ivo Goldstein tvrdi kako se izgradnja ovakvog *limesa* nedvojbeno može smatrati najkompleksnijim, najvećim te najskupljim graditeljskim pothvatom Bizanta na prostoru Jadrana.[71]

„Iako su neki od tih lokaliteta djelomično istraženi, tek predstoji temeljito proučavanje utjecaja justinijanskog sustava utvrda na oblikovanje naselja, premda je već danas jasno da je u to vrijeme gotovo nestala razlika između vojne utvrde (*castrum*) i utvrđenog naselja (*oppidum, civitas, urbs*).“[72] Kako pisanih izvora iz tog razdoblja nema, istraživači se moraju osloniti na arheologiju.

Nada Klaić napominje kako je Bizantu Dalmacija bila važno uporište zbog ulaza u Jadran i blizine ravenskog egzarhata, iako za ovo razdoblje nema podataka. Zbog političkog položaja Bizanta u prethodnim stoljećima, Carstvo nije moglo posvećivati pažnju udaljenoj provinciji Dalmaciji zbog čega dolazi do njenog samostalnog razvoja do sredine IX. st.[73]

Neven Budak se vodi istraživačem europske ekonomije Michaelom McCormickom, koji je istaknuo ekonomsku važnost Venecije, a kao prijelomni trenutak njena razvoja naveo je razdoblje oko 800. godine. Budak se bavi pitanjem da li je u IX. st., razdoblju kada ekonomija na prostoru Sredozemlja (u kojoj Venecija igra važnu ulogu) doživljava svojevrsnu renesansu, u proces bila uključena i Dalmacija. Autor upozorava kako su u stranoj literaturi Dalmacija i Hrvatska nedefinirane periferije, koje ne pripadaju niti Istoku niti Zapadu, te napominje kako je slaba zastupljenost u stranoj literaturi prvenstveno uzrokovana činjenicom što je domaća literatura pisana pretežno na hrvatskom jeziku. U posljednje se vrijeme stav stranih znanstvenika prema regiji istočnog Jadrana i zapadnog Balkana počeo mijenjati, a radovi i knjige postaju dostupnije na svima razumljivom, engleskom jeziku (Budak navodi primjer Florina Curte, Richarda Hodgesa i

[71] Ivo Goldstein, *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant*, 11.

[72] Budak, *Hrvatska povijest*, 60.

[73] Klaić, *Povijest Hrvata*, 119-120.

Francesca Borrija).[74]

Arheološki nalazi potvrđuju kako je VII. st. bilo doba krize u Dalmaciji. Ipak, napominje Neven Budak, gradovi poput Salone, Narone, te nešto manji gradovi (primjerice, Epidaurus) nastavili su živjeti, uglavnom kao prežitak nekadašnjeg justinijanovog *limesa*. Autor pretpostavlja kako je sudbina provincije bila slična kao i kod grčkih provincija, te upozorava kako nije jasno da li je Dalmacija bila direktno podložna Ravenni ili je ostala pod carskom nadležnošću (zbog važnosti komunikacija između Konstantinopola i Ravenne). Komunikacije s drugim regijama gotovo pa nisu postojale, a situacija se mijenja kada dolazi do sukoba Franačkog i Bizantskog Carstva. Tada izvori počinju spominjati Dalmaciju, te dolazi do povećane aktivnosti na moru. Bizantske i franačke snage nadmetale su se za najvažnije luke na Jadranu, Veneciju i Zadar. Samo nekoliko dekada ranije, ove aktivnosti bile su značajno slabije.[75]

Budak potom navodi istraživanja Sauro Gelichija, koji se bavio arheološkim istraživanjima u Veneciji i Comacchiu. Na temelju zaključaka izvedenih iz istraživanja, Gelichi je pobio teze znanstvenika poput McCormicka i Chrisa Wickhama, koji su zastupali ideju ekonomske stagnacije u VIII. st. (barem u prvoj polovini), tvrdeći kako je isto razdoblje bilo vrijeme aktivnosti. Gelichi je ukazao na mogućnost kako Venecija, između lombardske i bizantske vlasti, stvara 680. godine priliku za vlastiti trgovački probitak, koji će je kasnije učiniti trgovačkom silom. Ovakve pretpostavke nisu ostavile traga u pisanim zapisima, ali to ne znači da se nisu dogodile. Budak upozorava na sličnosti s istraživanjima na prostoru današnje Hrvatske.[76]

Autor ukazuje na dva dalmatinska izvora, međusobno neovisna, u kojima je zabilježeno ime Teodozija III., ne toliko značajnog cara koji je vladao kratko vrijeme (svibanj 715. - ožujak 717.). Prvi spomen zabilježen je u vezi rekonstrukcije crkve u Trogiru u vrijeme Teodozijeve vladavine, a drugi u *Historia Salonitana*, gdje se spominje kako je nadbiskup Splita u vrijeme Teodozija III. Martin. Iako su oba izvora dosta kasnijeg datuma nastanka, Budak ističe kako je carevo ime zasigurno iz nekog razloga ostalo zapamćeno u kolektivnoj svijesti onodobne Dalmacije. Autor vjeruje kako je Teodozijevo ime moralo potjecati iz neke vrste pisanog dokaza

---

[74] Neven Budak, „One more Renaissance? Dalmatia and the revival of the European economy," u *Imperial Spheres and the Adriatic. Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812.*), ur: Mladen Ančić, Jonathan Shepard i Trpimir Vedriš (Routledge: London – New York, 2018.), 174.

[75] Isto, 174–175.

[76] Isto, 176.

(pismo ili moguća povelja), što je nužno rezultiralo komunikacijom između dviju obala, ako ništa, kako bi se dokument donio iz Konstantinopola u Dalmaciju. Dokaz o komunikaciji jest i danas izgubljen pečat ravenskog egzarha Pavla (723. - 726). Iako ovi nalazi ne dokazuju ništa, autor zaključuje kako ipak upućuju na određene komunikacijske pravce između Konstantinopola i Ravenne putem Splita i Dalmacije u prvoj četvrtini VIII. st. Osim toga, dalmatinski biskupi (splitski, rapski, osorski i kotorski) sudjelovali su na crkvenom saboru u Niceji 787. godine. Budak napominje kako postoji i manje pouzdan podatak o sudjelovanju dalmatinskih biskupa na saboru u Hijereji 754. godine, ali Lujo Margetić odbacio je pouzdanost ove bilješke.[77]

Ivo Goldstein napominje kako šutnja izvora o zbivanjima na istočnom Jadranu u VII. i VIII. st. ne znači kako Bizant nije imao nikakav utjecaj u navedeno vrijeme, te nastoji pobiti Margetićevu tezu o doseljenju Hrvata krajem VIII. st. pod franačkim vodstvom.[78] Autor smatra kako se Bizant ponovno aktivirao u zbivanja na Jadranu kada su to dozvolile prilike na Istoku, odnosno nakon smirivanja situacije nakon ikonoklastičke borbe. Za Tarsatiku, gdje je u zasjedi ubijen furlanski markgrof Erih, Goldstein pretpostavlja kako je mogla biti u bizantskoj vlasti, jer je ista „još u 6. stoljeću bila na ključnom mjestu bizantskog plovnog puta,“[79] te da je Erih iz franačke Istre pokušao prodrijeti prema bizantskoj Dalmaciji. Nadalje, nastavlja autor, krunidba Karla Velikog za franačkog cara vrlo vjerojatno je bila snažan poticaj za angažiranje Bizanta na Jadranu, što je u IX. st. dovelo do rivalstva između Istoka i Zapada, nekadašnjih sastavnica nekad jedinstvenog Carstva.[80]

Središte sukoba bio je upravo Jadran. Do izravna sukoba nije došlo odmah, a Karlo je maštao o priznanju carske titule od strane Bizanta. Nakon što u Veneciji na vlast dolaze profranački orijentirani dužd Obelijerije i brat mu i su-dužd Beat, započinje napad na Dalmaciju. Napad je završio privremenim uspjehom koji se materijalizirao odlaskom *duxa* Pavla i biskupa Donata na Karlov dvor 805. godine. U tom trenutku oni postaju franački vazali. Godine 806. Karlo prepušta

---

[77] Isto.

[78] Prvenstveno, Ivo Goldstein zamjera Margetiću što svoju tezu gradi samo na Konstantinovom djelu te što se ne koristi drugim izvorima (primjerice *Franačkim analima*, *Životopisom Karla Velikog* i dr.). Goldstein napominje kako franački izvori ne spominju nikakvu seobu, te vjeruje da bi Franci opisali doseobu koju su, navodno, organizirali: Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I.* (Zagreb: Biblioteka Latina et Graeca, 1992.), 127.

[79] Isto, 150-151.

[80] Isto.

svom sinu Pipinu Dalmaciju, Veneciju i Istru, a Bizant kao odgovor šalje flotu pod zapovjedništvom patricija Nikete na Jadran. O ovim zbivanjima jedini izvor su *Franački anali,* a Goldstein vjeruje kako njihova šutnja o ishodu borbe zapravo govori o bizantskom uspjehu i obnovi vlasti nad Dalmacijom, potom i Venecijom.[81]

Ančić smatra kako su Hrvati sudjelovali u podvrgavanju dalmatinskih gradova pod franačku vlast. Kao argument navodi pritužbu Istrana na *duxa* Ivana kako moraju brodovljem odlaziti, između ostalog, u Dalmaciju, a rezultat akcije vidljiv je kada se na Karlovu dvoru pojavljuju zadarski *dux* Pavao i zadarski biskup Donat, te mletački *dux* Obelierius i Beatus. Tada je buknuo rat između Franaka i Bizanta.[82]

Mirom u Aachenu Bizant je i dalje uživao primat na Jadranu. Ivo Goldstein smatra kako je mir u Aachenu Bizantu ostavio „praktično sve“, odnosno ključne točke duž istočne obale Jadrana i Veneciju, te kako je Bizant mogao vrlo brzo reagirati u slučaju eventualnih napada. O odredbama mira iz Aachena pisao je Einhard, ali autor vjeruje kako je izvor poprilično pristran, te kako ne otkriva u dovoljnoj mjeri značenje samog ugovora za protivničku stranu. Goldstein vjeruje kako su Franci u konačnici bili nezadovoljni ishodom ugovora, te kako su gajili „želju za minoriziranjem bizantskog uspjeha u pregovorima i u konačnoj verziji sporazuma.“[83] Autor zaključuje kako je aachenski mir izuzetno važan za povijest istočnog Jadrana, te kako mu u „sintetičkim pogledima“ treba pridavati više pažnje nego što se pridaje ustanku Ljudevita. „Bio je to tek jedan od relativno brojnih neposluha oblasnih franačkih upravitelja u trenutku kada je centralna vlast očevidno slabila.“[84]

Ančić smatra kako je Bizant na raspolaganju imao organiziranu i funkcionalnu administrativnu mrežu koja je pokrivala prostor istočne (i djelomično sjeverne) obale Jadrana u drugoj polovini VIII. st. Napominje kako se u isto vrijeme odvija i promjena u vladajućim strukturama u dalmatinskom zaleđu pod franačkim pokroviteljstvom, s ciljem ugrožavanja

---

[81] Isto, 151-153.

[82] Mladen Ančić, „U osvit novog doba: Karolinško carstvo i njegov jugoistočni obod,“ u *Hrvati i Karolinzi (Rasprave i vrela),* ur: Ante Milošeić (Split: Katalog izložbe, 2000), 81.

[83] Goldstein, *Bizant na Jadranu,* 157.

[84] Isto.

bizantske administracije. Nova struktura isprva je bila u formi sitnih ratnih plemena, da bi kasnije izrasla u vazalnu kneževinu kojom je rukovodio Borna.[85]

Ančić pretpostavlja kako je povod za dodatan spor oko razgraničenja 817. godine bio Nin, koji, iako se ne spominje izravno u izvoru, nije bio predan bizantskoj administraciji sukladno s odredbama mira u Aachenu. Ključne osobu pri sporu bile su Borna i bizantski arhont s područja Zadra. Razrješavanje spora nije bilo uspješno, zbog čega je zatražena pomoć iz Konstantinopola. Kako Nin nije postao bizantskim, autor zaključuje da su lokalni moćnici bili dovoljno jaki da se odupru intervenciji dvaju političkih centara.[86]

Tijekom prvih desetljeća IX. st. Bizantsko i Franačko Carstvo uglavnom je djelovalo prema principu međusobnog poštovanja i potpore. Ančić uočava kako se situacija mijenja tijekom tridesetih godina IX. st., kada politička dinamika unutar oba Carstva počinje zanemarivati sporazum. Rezultat ovog procesa primjetan je u razmijeni pisama između Ludovika Njemačkog i Bazilija I . 871. godine, u kojima nema tragova nekadašnjeg poštivanja sporazuma.[87]

3. 2. Bazilije I. i osnivanje dalmatinskog temata: vrhunac ili kraj bizantske prisutnosti?

Nakon mira u Aachenu izvori šute o daljnjim aktivnostima Bizanta na istočnom Jadranu, vrlo vjerojatno radi situacije na Istoku, ali moguće jest, napominje Goldstein, i zbog bezopasnosti Franačkog Carstva. Konstantin donosi vijest kako su u vrijeme cara Mihajla Mucavca (820. – 829.) stanovnici dalmatinskih gradova otpali od bizantske vlasti, te su u vrijeme Bazilija I. (867.- 886.) ponovno pod vlašću Konstantinopola. Ipak, Goldstein je skeptičan prema ovoj vijesti, te smatra kako se Carstvo nije odreklo istočnojadranskih posjeda, te kako je bizantska vlast i dalje postojala. Autor smatra kako je malo vjerojatno da bi stanovnici gradova tako olako odbacili višestoljetno podaništvo caru. Nadalje, Goldstein vjeruje kako Gottschalkov navod o „narodu Grka“, koji su

[85] Mladen Ančić, „The Treaty of Aachen: How many empires?“ u *Imperial Spheres and the Adriatic. Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812.),* ur: Mladen Ančić, Jonathan Shepard i Trpimir Vedriš (Routledge: London – New York, 2018.), 29.

[86] Isto, 32-33.

[87] Isto, 34.

mogli biti stanovnici bizantske Dalmacije,[88] ukazuje na bizantsku prisutnost u vrijeme boravka istaknutog benediktinca na Trpimirovu dvoru. Autor ističe i podatak iz *Franačkih anala* u vezi 821. godine, prema kojem prefekt provincije Dalmacije, Ivan, u Zadru prima pobunjenika i izgnanika Fortunata, kojeg potom šalje na daljnji put u Konstantinopol.[89]

Starija historiografija osnivanje teme u Dalmaciji smještala je u VIII. i IX. st. (Barada, Šišić, Karaman i Posedel). Ferluga je zaključio kako tema nastaje u sedamdesetim godinama IX. st., u vrijeme kada Bazilije I. dolazi na vlast i teži obnoviti bizantsku vlast na Jadranu, a njegovo mišljenje slijedi i Nada Klaić.[90]

U novijoj historiografiji smatra se kako je do uspostavljanja teme došlo između 805. i 878. godine, a konsenzus oko točne datacije za sada ne postoji. Postoje mišljenja prema kojima je Bazilije I. nakon razbijanja arapske opsade Dubrovnika odlučio srediti stanje na istočnojadranskoj obali i kako je ujedno osnovao i temu, potom stajališta kako je tema uspostavljena u vrijeme

---

[88] U historiografiji se Gottschalkov izraz *gens Graecorum* različito tumači. Nada Klaić (*Povijest Hrvata*, 45), Ivo Goldstein (*Bizant na Jadranu*, 170., *Hrvatski rani srednji vijek*, 132.) i Tomislav Raukar (*Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ideje, ljudi*., 28) drže je kako je riječ o stanovnicima dalmatinskih gradova pod bizantskom upravom, dok je Lujo Margetić skloniji mišljenju kako je Bizant prvo poslao vojsku u Zadar na čelu sa strategom (i tako arhontiju pretvorio u temu) s kojom se potom Trpimir sukobio, i na koncu pobijedio. Margetić drži kako je zadatak novog stratega bio proširiti vlast izvan područja Zadra, zbog čega dolazi do sukoba s Trpimirom, te tvrdi kako se Trpimir nakon pobjede počeo nazivati kraljem: Margetić, *Iz ranije hrvatske povijesti*, 234 – 235. Neven Budak je istaknuo još jednu mogućnost. Potaknut činjenicama kako se u Trpimirovoj darovnici ne daju naslutiti loši bizantsko-hrvatski odnosi, kako je Bizantsko Carstvo u vrijeme četrdesetih godina IX. st. okupirano događajima na Istoku (s iznimkom arapskih ekspedicija na istočnojadranskom području), te kako upravo četrdesetih godina IX. st. Venecija otpada od bizantske vlasti, Budak je dodao kako postoji mogućnost da je Venecija nastojala proširiti svoj utjecaj na prostor hrvatske kneževine, te kako je Gottschalk pri izrazu „narod Grka“ mogao misliti na Mlečane. Iako Gottschalk prilikom svog opisa sukoba spominje patricija na čelu grčke vojske, Budak je napomenuo kako isto „ne mora nužno značiti da se doista radilo o strategu – trebalo bi najprije pokazati da je učeni benediktinac doista vjerno navodio pojedine naslove.“: Neven Budak, „Hrvatska u doba Trpimira,“ *Kaštelanski zbornik*, 3 (1993): 59. Napuštajući ranije mišljenje kako su „narod Grka“ Mlečani, Budak zaključuje: „Što se Mlečana tiče, izvori nas ne izvještavaju o nekim borbama s Hrvatima pa im je ili Trpimir osigurao mirnu plovidbu duž svoje obale poštujući mir koji je sklopio Mislav, ili su Hrvati bili prejaki za neke vojne akcije Mlečana.“: Budak, *Hrvatska povijest*, 174.

[89] Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 170.

[90] Klaić, *Povijest Hrvata*, 67.

Zdeslava, ali i kako se organizacija teme odvila nešto ranije nego što se u historiografiji do sada pretpostavljalo.

Margetić je mišljenja kako je dalmatinska tema osnovana u četrdesetim godinama IX. st.[91] Budak smatra kako je tema osnovana u razdoblju između 817. i 821. godine, iako upozorava na manjkavost teorije, odnosno pečate s imenima bizantskih dužnosnika na prostoru Dalmacije, koji se datiraju u IX., a ponekad i u X. st. Na pečatima samo dvije osobe imaju titulu stratega, dok četvero imaju položaj arhonta Dalmacije, jedan naslov *duxa*, a jedan funkciju mandatora. Također, napominje Budak, postoje još tri pečata arhonta Nikole, koji se nisu datirali u točno određeno vrijeme. Iako sami pečati ne odgovaraju na pitanje kada je osnovan temat Dalmacije, autor zaključuje kako svjedoče o intenzivnijoj prisutnosti Bizanta na prostoru Dalmacije tijekom prve polovine IX. st.[92]

Ivo Goldstein pretpostavlja kako osnivanje teme Dalmacije predstavlja vrhunac bizantske angažiranosti na području istočnojadranske obale u IX. st., a kao uzrok osnivanja teme vidi arapske, te prijetnje okolnih sklavinija. Goldstein vjeruje kako se u vrijeme osnivanja teme narodni jezik i glagoljica počinju širiti na okolne sklavinije, te kako se reorganiziranjem relativno malo toga promijenilo u unutarnjem ustrojstvu pokrajine Dalmacije. Iako je Bizant slao funkcionare i tako čvršće provodio vlast, autor vjeruje kako se nije mnogo toga promijenilo u usporedbi sa stanjem iz „srednjobizantske epohe“.[93]

Mladen Ančić upozorava kako se zaključak o manje ili više izravnoj vlasti Bizanta nad Dalmacijom sve do XI. st. nužno mora preispitati. Autor se vodi promišljanjima Roberta Cessia, povjesničara koji se u prvom redu bavi srednjovjekovnom Venecijom. Cessi je, naime, zaključio kako osamdesetih godina IX. st. na području Dalmacije ne postoji bizantska carska vlast, te kako je vlast Konstantinopola u dalmatinskim gradovima u X. i XI. st. samo simboličke prirode. Ančić napominje kako su u hrvatskoj historiografiji Cessijeve interpretacije prošle neopaženo, zbog čega im on pridaje pozornost.[94]

---

[91] Margetić, *Iz ranije hrvatske povijesti,* 210.

[92] Budak, *Hrvatska povijest,* 165.

[93] Isto, 181 – 182.

[94] Mladen Ančić, „Imperij na zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u IX. st.,“ *Zavod za povijesne znanosti* HAZU, 41 (1999): 2 - 3.

Ančić upozorava na nepouzdanost *DAI*-a iz kojeg se crpe podatci za interpretiranje bizantskog utjecaja na prostor istočnojadranske obale u IX. st. Napominje kako vijesti iz *DAI*-a ne odgovaraju stvarnim povijesnim činjenicama, te kako je potrebno korištenje drugih vrela. Također, Ančić uviđa kako „ne postoji niti jedno vrelo u obliku službenog dokumenta, isprave, presude i sl. (u smislu stvarnoga nadzora i upravljanja zbivanjima), koje bi jasno zasvjedočilo učinkovitu bizantsku vlast u Dalmaciji od 80-ih godina 9. st. do 60-ih godina 12. st.“[95] Ančić smatra kako je do stvarne političke vlasti Bizanta došlo u razdoblju šezdesetih i sedamdesetih godina XII. st., kada dalmatinski gradovi, te veći dio Hrvatskog kraljevstva dolaze pod vlast cara Emanuela Komnena. Podvlaštena područja od tada su morala pisati isprave na latinskom, grčkom i hrvatskom jeziku, a autor vjeruje kako je ovo ogromni indikator za preispitivanje postojanja bizantske vlasti prije cara Komnena.[96]

Ančić napominje kako je oprez nužan i kod iščitavanja i interpretacije taktikona (liste državnih dužnosnika). Vođen mišljenju Ostrogotskog, autor zaključuje kako metodološki problem koji nastaje kada se povjesničar koristi podacima iz taktikona jest to što nema nikakvih drugih pokazatelja koji bi potvrdili postojanje i funkcioniranje administrativno-upravne jedinice carstva u točno određenom vremenu. Imajući navedeno na umu, kada se u taktikonu datiranom iz X. st. spominje strateg dalmatinske teme, to ne znači nužno kako je u isto vrijeme doista i funkcioniralo takvo administrativno-upravno uređenje. Dokazi koji bi potvrdili iste konstatacije bila bi vrela o slanju i postavljanju stratega od strane Konstantinopola, nalozi poslani od strane središnje vlasti, te postupci provedeni protiv stratega u slučaju odbijanja poslušnosti središnjoj vlasti.[97]

Arapi opsjedaju Dubrovnik 867. godine i Bazilije I. šalje bizantsku flotu u pomoć obrani grada. Nakon što su papinske poklisare zarobili Neretvani, Bazilije I. šalje kaznenu ekspediciju koja ujedno napada i hrvatske gradove. Uskoro i car Ludovik II. piše Baziliju, te ga moli da ne dira njegove podanike Slavene, a ubrzo nakon toga osnovana je tema Dalmacija. Potom je Bazilije organizirao urotu protiv Domagoja,[98] koja doduše jest neslavno završila, ali Bizant vrlo brzo

[95] Isto, 3.

[96] Isto, 4.

[97] Isto, 8.

[98] Mišljenja da li je Domagoj bio više naklonjen Karolinzima ili Bizantu u historiografiji su različita. Budak kasnije smatra kako je Domagoj ostao u istom položaju prema Karolinzima kao i Trpimir: Budak, *Hrvatska povijest*, 192., a sličnog je uvjerenja i Kovačić, koji pretpostavlja kako je Domagoj nakon dolaska na prijestolje bio u lošim odnosima

uspijeva instalirati vlastitog čovjeka na hrvatsko prijestolje, Zdeslava. Hrvati su bili nezadovoljni Zdeslavovom vladavinom, zbog čega ga je Branimir svrgnuo s vlasti. Iz kolekcije pisama pape Ivana VIII. upućenih Branimiru, njegovim podanicima, te dalmatinskim biskupima i stanovnicima Zadra i Splita ističe se, smatra Ančić, ovo posljednje pismo.[99]

Ančić papinu odluku da uputi posebno pismo stanovnicima Zadra i Splita drži znakovitom. Papa stanovnike navedenih gradova poziva na povrat poslušnosti stolici sv. Petra. Svećenik Ivan na svom je proputovanju kroz Hrvatsku boravio na kneževu dvoru i vjerojatno u Zadru i Splitu, te stupao u kontakte s ljudima. Ančić vjeruje kako je Ivan zaključio kako dalmatinsko stanovništvo teži za promjenom političke struje, a sukladno time i crkvene, nastojeći se od Konstantinopola okrenuti Rimu. Papa Ivan VIII. dalmatinskom stanovništvu garantira pomoć u slučaju nevolja s Grcima ili Slavenima. Ančić napominje kako je ova promjena političkih gibanja na istočnojadranskoj obali 879. godine vrlo važan čimbenik kada se nastoji objasniti okončavanje bizantske vlasti istog područja, neovisno da li je bila iskaz slobodne volje ili rezultat eventualnog pritiska nakon dolaska novog kneza, koji je bio prozapadno politički orijentiran. Bizant se na opisane događaje nije oglasio, a priznavanje papinske jurisdikcije Ančić vidi kao znak kako Bizant nije mogao u tom trenutku utjecati na događaje na istočnojadranskoj obali. Autor tvrdi kako izvori daju naslutiti da je do promjene crkvene jurisdikcije uistinu i došlo 879. godine, od kada se

s Bizantom i kako je politički težio Zapadu, dok je u crkvenom pogledu naginjao Rimu: Slavko Kovačić, „Slučaj svećenika Ivana poslije neuspjele urote protiv kneza Domagoja," *Croatica Christiana periodica*, sv. 10, 17 (1986): 40. Stajalište kako je urota protiv Domagoja bila organizirana pod bizantskim pokroviteljstvom ima i Goldstein (*Hrvatski rani srednji vijek*, 255 – 256.) U *Prva stoljeća Hrvatske* Budak je skloniji mišljenju kako se Domagoj uključio u sukob oko franačke carske baštine u Italiji nakon smrti cara Ludovika. Budak razmatra mogućnost kako su nemiri unutar carstva potaknuli i Domagoja na vojno djelovanje, te pretpostavlja kako je Domagoju pomagao Bazilije I. Sukobi su se odvijali na moru, a Domagoj je napadao gradove na istarskoj obali – Umag, Sipar, Novigrad i Rovinj. Venecija je pritom zauzela franačku stranu, a dužd Urso Particijak natjerao je Hrvate na povlačenje i sklapanje mira. Budak zaključuje kako su slom carske vlasti i Domagojev napad na Karlmana donijeli Hrvatskoj još veću neovisnost.: Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, 24 – 25. Domagoj je, prema Margetiću, nastojao ostvariti svojevrsno savezništvo s Bizantom, što je, napominje, vidljivo iz vijesti Ivana Đakona iz 876. godine, prema kojoj Domagoj zajedno s Dalmatincima napada istarske gradove, ističući kako Ivan Đakon pod pojmom Dalmatinci misli na stanovnike bizantske Dalmacije, a ne na Slavene, te kako ista „akcija nije mogla biti provedena bez Bazilijeve inicijative.": Margetić, *Iz ranije hrvatske povijesti*, 213.

[99] Ančić, „Imperij na zalasku," 13 – 15.

vrhovnim crkvenim poglavarom smatra papa, a ne patrijarh. Nekoliko godina kasnije, nastavlja Ančić, papa Stjepan V. (VI.) smatrao je kako je dužnost zaređivanja i podjeljivanja palija splitskom nadbiskupu njegova. Kada se anonimni autor 30. poglavlja dotiče Bazilijevog angažmana u dalmatinskoj temi, on opisuje kako je car primio poklisare pučanstva dalmatinskih gradova, koji su imali želju urediti odnose s hrvatskim susjedima. Ančić smatra kako je stanovnicima dalmatinskih gradova bilo dosta borbe s Hrvatima, zbog čega su spremni priznati jurisdikciju Rima, te potom šalju poklisara na carski dvor u Konstantinopolu kako bi od Bazilija zatražili promjenu administrativnog ustroja i političkog djelovanja.[100]

Konstantin piše kako Bazilije naređuje stanovnicima dalmatinskih gradova da porez plaćaju hrvatskom vladaru, a ne više strategu. Ančić smatra kako je, unatoč nevjerodostojnosti *DAI*-a, ovo dokaz bizantskog poraza i nestanak konstantinopolske vlasti s područja Dalmacije. Carska vlast nakon toga ostala je prisutna na simboličkoj razini, unošenjem Careva imena u isprave i u pjevanim laudama.[101]

U hrvatskoj je historiografiji ostvaren konsenzus oko mišljenja kako je Zdeslav na vlast doveden iz Konstantinopola, te kako je bio „puka bizantska kreatura.“[102]

3. 3. Kulturno-materijalna ostavština

„Predromaničko se doba, naime, iskazuje u širem spletu duhovnih i općekulturnih vrijednosti koje mu odaju osobit pečat, a ne samo u formalnim kategorijama nekog oblika crkve ili njezina ukrasa.“[103]

Tijekom slavenskih provala i hrvatske kolonizacije nije drastično prekinuta civilna i crkvena organizacija na prostoru istočnojadranske obale. Gradovi su i dalje bili središta prvorazredne važnosti, a u njima se nastavljala „intelektualna i duhovna baština kasne antike u

[100] Isto, 16–18.

[101] Isto.

[102] Margetić, *Iz ranije hrvatske povijesti*, 215.

[103] Željko Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji* (Split: Logos, 1987), 53.

svim svojim oblicima.“[104] Bizantski gradovi služili su se svojim kasnoantičkim crkvama, što se ponegdje nastavilo sve do romanike, ali i kasnije. Predromanička umjetnost u Dalmaciji nastala je međusobnim prožimanjem autohtonog stanovništva s doseljenicima. U tom smislu, autohtono je stanovništvo prenosilo kulturnu tradiciju kasne antike, dok su doseljenici često bili investitori.[105]

Iako nema mnogo arheoloških saznanja o urbanizmu dalmatinskih gradova, pretpostaviti se može kako su na sličan način kao i istarski gradovi, zadržali kontinuitet iz kasne antike. „To je sasvim pouzdano u Zadru, najjačem uporištu Bizanta na Jadranu, gdje sva nova izgradnja još od kasne antike poštuje zadane parametre.“[106] Tradicionalna, ranija baština je „vrlo jako impregnirana ranobizantskim likovnim iskazom.“[107] Zbog bizantske uprave logično slijedi kako je na prostoru Dalmacije prevladavao bizantski utjecaj. No ipak, u određenim političkim trenucima pojavljuju se i drugi utjecaji – oni iz Rima, Venecije i Franačkog Carstva.

Utjecaj Karolinga na dalmatinske gradove bio je prisutan u razdoblju karolinškog boravka na istom prostoru do mira u Aachenu. Zadarski biskup Donat boravi na dvoru Karla Velikog 805. godine, a ujedno se otvara tržište i „jača fluktuacija majstora koji su mogli doći privučeni franačkim prisustvom,“ kao i „boravak i rad onih majstora koji su sa prvim valom izgradnje u hrvatskoj kneževini došli sa drugih područja carstava i mogli raditi i neke narudžbe unutar bizantske Dalmacije.“[108] I ovdje su graditelji stvarali po ranokršćanskim obrascima ranokršćanske katedrale održavale su stare biskupije, dok su otoci uglavnom imali funkcionalne ranokršćanske crkve. Zbog nužnosti adaptacije, mnoge su promijenile svoj prvotan izgled, a radilo se uglavnom o uspostavi svoda ili kupola.[109]

U pisanim se izvorima Zadar kao glavni grad spominje tek početkom IX. st., odnosno u vrijeme franačko-bizantskog rata. Gradnja crkve sv. Trojstva (današnji sv. Donat) započela je u posljednjoj četvrtini VIII. st., što ukazuje na činjenicu kako je Zadar metropolom imenovan

---

[104] Isto, 54.

[105] Isto, 55–56.

[106] Miljenko Jurković, „Arhitektura karolinškog doba,“ u *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela)*, ur: Ante Milošević (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000), 176.

[107] Isto.

[108] Isto, 177.

[109] Isto.

zasigurno nešto ranije. Budak napominje kako je izgradnju tako velike crkve vrlo teško zamisliti bez posredništva vlasti u Konstantinopolu. Osim toga, postoji mogućnost kako su bolja luka i strateška važnost ceste prema Kninu Zadru donijeli prvenstvo pred Splitom. Split je, doduše, ostvario prednost u crkvenoj organizaciji, iako isto nije bilo vidljivo neko vrijeme.[110]

Bizantski i franački utjecaj vidljivi su i na bareljefu iz splitske krstionice, gdje su prikazane tri muške figure od kojih je jedna okrunjena, druga stoji lijevo pored nje, a treća se nalazi u stavu proskineze. Vrijeme nastanka bareljefa nije s pouzdanošću utvrđeno (IX., X. ili XI. st.), a među istraživačima identitet središnjeg lika bio je sporan. Na bareljefu je vidljiv tipično franački motiv okrunjenog lika, dok je položaj trećeg lika u proskinezi tipično bizantski. „Kako se na bareljefu bizantski i franački motivi isprepliću, tako su se, čini se, bizantski i franački utjecaji isprepletali i na teritoriju prijadranske Hrvatske.“[111]

Česta pojava zlatnika Konstantina V. Kopronima (741.- 775.) i njegova sina i suvladara, Lava IV. (760. – 780.) na hrvatskim prostorima može biti djelom obiteljskog blaga vladajućeg sloja onodobne Hrvatske, ali i dijelom plijena nakon franačkog kratkotrajnog zauzimanja dalmatinskih gradova 803. godine. Ovi zlatnici pojavljuju se kao obol u ustima ili u ruci pokojnika, ali i kao grobni prilog, a njihova rasprostranjenost svjedoči kako su hrvatski vladari posjedovali veću količinu tog istog novca, te kako su se njome koristili dulji vremenski period (kraj VIII. i prva desetljeća IX. st.). Nalazi ovog novca nisu pronađeni u priobalju niti u dalmatinskim gradovima pod dalmatinskom upravom. Zbog korištenja ovih zlatnika kao obola Milošević pretpostavlja kako se radi o poganskim grobovima.[112]

Budak prihvaća pretpostavku Curte kako je novac bio dar, a ne rezultat trgovine. Budak postavlja tezu kako je Konstantin V. odlučio nagraditi lojalnost lokalnih vladara u Dalmaciji tijekom rata s Bugarima. napominje kako je u nadolazećim stoljećima to bila uobičajena bizantska taktika protiv neprijateljskih susjeda. Dalmatinci, kasnije Hrvati, bili su članovi bizantske vojske zbog novca ili titula tijekom vladavine Bazilija I., Romana I. Lekapenosa i Bazilija II.[113]

---

[110] Budak, *Hrvatska povijest,* 67.

[111] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek,* 245-247.

[112] Ante Milošević, „Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svjetlu arheoloških nalaza,“ *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela)*, ur: Ante Milošević (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.), 119 – 120.

[113] Budak, „One more Renaissance?,“ 179–180.

4. Rižanski placit: ispreplitanje bizanskog i franačkog utjecaja na području Istre

4. 1. Bizantski ujecaj do Rižanskog placita

Za razliku od ostalih hrvatskih područja, Istra nikada nije bila organizirana kao sklavinija. Ona je bila pod neposrednom bizantskom, te potom franačkom vlašću. Nakon propasti langobardske države, upravu u Istri preuzima Bizant.

Miljenko Jurković napominje kako se transformacija gradova u Istri dogodila još u ranokršćansko doba, zbog čega je antički forum zamijenjen katedralom kao središtem grada. Druge važne transformacije gradovi, čini se, nisu doživjeli. Kasnoantička forma gradova iz vremena Justinijana ostaje uglavnom ista.[114] Grobni nalazi s prostora Istre potvrđuju kako je poluotok bio pod bizantskom vlašću do kraja VIII. st. Nađene su, primjerice, bizantske pojasne kopče u grobljima smještenim uz staru crkvu.[115]

Područje Salone, Ravene, Akvileje i Poreča bilo je zahvaćeno vjerskom, a potom i umjetničkom komponentom justinijanova doba koje odlikuju crkve, kiparstvo i slikarstvo sa specifičnim ikonografskim obilježjima. Danski arhitekt i arheolog Ejnar Dyggve ovaj fenomen obilježio je terminom *adriobizantizam*. „Ta lijepo sročena sintagma nema stilsko obilježje kojim bi se odredilo graditeljstvo, slikarstvo ili skulptura, već u širem, kulturološkom smislu označava razdoblje druge polovice 6. stoljeća.“[116]

Nada Klaić napominje kako je vlast Bizanta u Istri značajna po tome što su u Istri barbarske provale sprječavale razvitak bizantskoga vojničkoga uređenja. Starija je historiografija pogrešno Istru smatrala bizantskom temom, zbog čega je Klaić upozoravala kako Istra nikada nije imala stratega, što je, shodno tome, niti ne može činiti temom. Kasniji podaci sugeriraju kako su uz

---

[114] Jurković, „Arhitektura karolinškog doba,“ 167.

[115] Željko Rapanić, „Od grčkih kolonista do franačkih misionara: Povijesno kulturna slika hrvatskoga prostora,“ u *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela),* ur: Ante Milošević (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.), 45.

[116] Isto, 42.

funkciju *magistra milituma* stajali samo tribuni, odnosno vojnički zapovjednici, dok je *magister militum* „potpuno istisnuo svu civilnu vlast provincijskih činovnika, prije svega suca“.[117] Iznimku su činili pojedinci koje bi car postavio na funkciju hipata (konzula), što saznajemo iz podataka o Rižanskom saboru iz 804. god. Sve do kraja VII. st. Istra je zajedno s Venecijom činila jednu administrativnu cjelinu, koju ruše Langobardi osvajanjem Čedadskog dukata.[118]

Nada Klaić napominje kako je bizantska vlast svojim tipičnim, vojnim uređenjem (u administrativnom smislu) ujedinila Istru. Sve tvorbe (antički *civitates*, biskupska sjedišta, te slavenski i neslavenski kašteli) za svoje su predstavnike birali kapetane, dok su vojne zapovjednike (tribune) plaćali gradovi. Autorica ističe kako su početkom IX. st. gradski predstavnici za bizantsku vlast morali namirivati porez u iznosu od četvrtine uroda od svojih vinograda, stotinu ovaca, te dodatna određena podavanja. Dakle, sve su općine (bez obzira na pravni položaj) bile dužne podmiriti novčana podavanja na osnovi veličine gradskog područja. Istarski gradovi osjetili su ekonomske blagodati zbog svoje blizine Ravenni, koja je na svoje tržište povlačila sve više istarske robe. Bizant je u pograničnim kaštelima dijelio zemlju u zamjenu za vojnu obvezu ili je obvezao kolone i posjednike na uzdržavanje lokalnih vojnih odreda zbog nemogućnosti držanja plaćeničke vojske. Klaić zaključuje kako je velikim posjednicima ovakav sistem pogodovao, dok su srednja i mala seljačka gospodstva bile žrtve istog uređenja.[119]

Što se samostalnih općina na području Istre, Hrvatskog primorja i kvarnerskih otoka tiče, Nada Klaić preuzela je mišljenje Josipa Žontara. Prema Žontaru, do geneze općina dovodi nastajanje kaštelanske organizacije i potreba udruživanja stanovnika zbog zajedničkih pašnjaka i šuma, kao i crkvena organizacija župa. Klaić, stoga, drži kako slobodne općine na području Kvarnera, Istre (te vjerojatno i Hrvatskog primorja) treba povezivati s bizantskom vlašću.[120]

Na području oko Pazina, Lupoglava, Boljuna i Žminja stvara se posebna skupina čakavskog dijalekta. Bizant nije imao mogućnosti braniti primorski pojas na istočnom dijelu poluotoka, stoga ondje, zaključuje Klaić, dijeli vlast s Hrvatima. Konstantin Porfirogenet potvrđuje slavensku kolonizaciju istočne i centralne Istre, a hrvatska država posjeduje navedena područja

---

[117] Klaić, *Povijest Hrvata*, 100.

[118] Isto, 100-101.

[119] Isto, 103-105.

[120] Isto, 68.

sve do druge polovice XI. st. Na osnovi arheoloških materijala, Nada Klaić zaključuje kako je Slaven stigao do morske obale (Vrsar), kako je napadao gradsko naselje i njegovu okolicu (Pula), te kako je, nakon naseljavanja, znao i stupiti u bizantsku službu kao vojnik (*limitanei*). Zbog avarsko-slavenskih prodora, vjerski život u Istri dobio je novu dimenziju. Teritorij najstarijih biskupija u srednjem je vijeku znatno smanjen, a nove su dijeceze nastale na prostoru starih. Teritorij tršćanske biskupije ostao je najvećim. Kao nova biskupija stvara se Novigrad, a koparski se biskup odvaja u VIII. st. od tršćanskog, dok „je pićanska biskupija (Pedena) bila nadoknada salzburškom nadbiskupu za izgubljene ptujske posjede.“[121]

Goldstein tvrdi kako su starosjedioci unatoč doseobe Slavena/Hrvata bili prisiljeni organizirati vlastite vojne odrede i mrežu kaštela. Također, zbog niza nepogodnosti (iseljavanje, glad, epidemije) i smanjenog broja autohtonog stanovništva, carstvo je smišljeno naseljavalo novopridošlice na opustjela područja. Jedino je Puljština, najjužniji dio Istre, zadržao nepromijenjenu etničku strukturu.[122]

Goldstein tvrdi kako je državna blagajna porez dobivala iz Buzeta, Pićna, Motovuna i Labina, te smatra kako je očigledno da su na tim prostorima živjeli Slaveni pod bizantskom upravom. *Magister militum Grecorum* bio je najviši vojno-upravni organ, a carski izaslanici (*missi imperii, missi imperiales*) posjećivali su Istru. Također, nastavlja autor, carstvo je dodjeljivalo počasnu titulu konzula (hipat) istaknutim građanima. Istarski gradovi bili su dužni carskoj blagajni podati novčana davanja u iznosu od 344 zlatnika, a stanovnici su bili dužni namiriti i počasne darove za cara (*exentia*). *Fischo publico*, veliki državni posjed koji se nalazio u blizini Novigrada, imao je više od 200 zakupnika. Goldsteinu napominje kako se u Istri nisu provodile ikonoklastičke odredbe, te kako je *magister militum Grecorum* najvjerojatnije bio neki lokalni odličnik.[123]

Tijekom slavenskih napada, Ravenski egzarhat nije mogao pomoći Istri i iz tog razloga, zaključuje Budak, njen obrambeni sustav počivao je na nizu utvrda s manjim vojnim posadama, koje su nastale tijekom dugotrajnog procesa kastrizacije, započetog u V. st. Od tada su se naselja počela seliti na uzvišenija mjesta ili su građeni refugiji za slučaj opasnosti. U Istri su, za razliku

[121] Isto, 102–106.

[122] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 125-126.

[123]Isto, 140-142.

od Dalmacije, ostala dva kompaktna područja romanske naseljenosti,[124] kao i mnoga druga naselja uz obalu. Budak ističe kako je mreža priobalnih naselja koja su ostala starosjedilačkima gušća od one u Dalmaciji. Autor napominje kako o barbarizaciji stanovništva svjedoče groblja na redove u sjevernoj i unutrašnjoj Istri, koja „pokazuju jasne znakove poganstva: prekrivanju pokojnika kamenom (kako ne bi ustao iz mrtvih), ritualnu dekapitaciju i ukapanje goveda unutar groblja.“[125] Osim toga, spomenuta groblja nisu se, kao što je bio slučaj kod ostalih kršćanskih grobalja, smještala uz grobljanske kapele.[126]

Maurizio Levak u radu *Slaveni vojvode Ivana. Kolonizacija Slavena u početnom razdoblju franačke uprave* razmatra iduća pitanja: kada se prvi Slaveni naseljavaju u Istru, odakle su došli Slaveni na koje se stanovnici Istre žale u Rižanskom placitu, te jesu li Slaveni nakon Rižanskog sabora ostali živjeti u Istri ili su iz nje udaljeni. Autor donosi kronološki prikaz interpretacija navedenih pitanja u talijanskoj, slovenskoj i hrvatskoj historiografiji. Levak primjećuje kako većina povjesničara smatra kako su Slaveni iz područja današnje Slovenije naseljeni franačkim posredništvom u Istru. Autor smatra kako ovakve interpretacije nemaju čvršće uporište, te drži kako tvrdnja o „Slavenima iz Kranjske kao vojvodinim doseljenicima nije održiva i da je valja odbaciti.“[127] Nadalje, neki povjesničari uspoređivali su proces kolonizacije u Istri sa slučajevima naseljavanja diljem Franačke države, prvenstveno onim na području Polablja i Panonije, te u južnoj Francuskoj. Levak napominje kako ovi primjeri nisu bili potaknuti „odredbom o potrebi napučivanja neobrađenih zemalja, već drugim razlozima i ciljevima državne politike“.[128]

Levak je skloniji mišljenju kako su Slaveni prostor Istre naselili tijekom VII. st. Autor drži kako Slaveni počinju obitavati na istarskom poluotoku u razdoblju između prve Đakonove vijesti o slavenskim upadima (oko 600. – 602.) i misije opata Martina (641.). Kao argument upotrebljava Konstantinov navod iz *DAI*-a, prema kojem su Slaveni prostor Dalmacije naselili po Heraklijevu nalogu, te vjeruje kako „historiografija nema razloga za drugačija stajališta“[129], a za dalmatinski

---

[124] U široj okolici Pule i u širem zaleđu Trsta, Kopra i Pirana: Budak, *Hrvatska povijest*, 69.

[125] Isto, 69.

[126] Isto, 70.

[127] Maurizio Levak, *Slaveni vojvode Ivana: kolonizacija Slavena u Istri u početnom razdoblju franačke uprave* (Zagreb: Leykam international, 2008.), 37 – 41.

[128] Isto, 48.

[129] Isto, 49 – 53.

slučaj smatra kako nije bio poseban, te kako nije odudarao od ostalih kolonizacijskih praksi provođenih u ostalim dijelovima Bizantskog Carstva. Autor vjeruje kako vremenska podudarnost između doseljenja Slavena na prostor Dalmacije i Istre te smirivanje slavenskih prijetnji ukazuje na „djelovanje bizantske vlasti na višoj razini“.[130]

Željko Rapanić tvrdi kako arheološki ostaci u obliku keramike, alata i oružja svjedoče o ranom slavenskom sloju na istočnojadranskoj obali u VII. st., koji se pomiješao s većinskim dijelom starosjedioca.[131]

Margetić napominje kako je pismo pape Hadrijana upućeno Karlu Velikom iz 776. god. (ili nešto kasnije) izvor na temelju kojeg se valja interpretirati dolazak franačke vlasti u Istru. Papa u pismu obavještava Karla kako su Istrani oslijepili biskupa Mauricija, koji je na istarskom poluotoku nastojao diplomatskim putem nametnuti franački utjecaj i vlast. Papa se ne dotiče bizantske vlasti u Istri, već se tuži na „istarske Grke i Istrane“ koji su nanijeli ozljede Mauriciju, te potom poziva Karla da putem furlanskog markgrofa Markarija vrati oslijepljenog nesretnika u njegovu istarsku biskupiju. Kako nema direktnog spomena bizantske vlasti, Margetić zaključuje kako su „istarski Grci“ i lokalni istarski posjednici „uživali potpunu samostalnost i da su samo formalno priznavali bizantski suverenitet“.[132] Nadalje, nastavlja Margetić, pisma gradačkog biskupa i pape iz 772. ne spominju bizantsku vlast, a sama situacija unutar Bizantskog Carstva nije bila najsjajnija. Car Konstantin V. (741. – 775.) vodio je duge i iscrpne borbe s Arapima i Bugarima te nije mogao vojno intervenirati u Italiji (shodno tome, i na istarskom području), a nakon sabora u Hijereji 754. sukob sa Zapadom dodatno se zaoštrio zbog odredaba o zabrani izrade, posjedovanja i štovanja pobožnih slika. Margetić napominje kako bi Konstantin V., u slučaju da je imao vlast nad Istrom i da je izravno postavljao *magister militum*-a, od njega tražio obračun sa štovateljima pobožnih slika. Autor ističe kako o ovakvim postupcima Konstantina V. nema nikakvih podataka, te da su „istarski *magistri militum* pripadali tankom sloju onih „Grka koji su stanovali u Istri“ i da su oni na svoj položaj dolazili izborom na provincijalnoj skupštini, s time

[130] Isto, 54 – 55.

[131] Rapanić, „Od grčkih kolonista do franačkih misionara,“ 45.

[132] Lujo Margetić, „Neka pitanja prijelaza vlasti nad Istrom od Bizanta na Franke,“ u *Acta Histriae*, II, (Koper: 1994.): 10.

da je car naknadno formalno potvrđivao taj izbor jer je barem teoretski sačuvao neku sjenu suvereniteta.“[133] Ipak, Rižanski Placit prikazuje kako je bizantska vlast u Istri bila vrlo jaka.

4. 2. Rižanski placit

Najbolje svjedočanstvo o stanju Istre na samom početku IX. st. jest upravo Rižanski placit. Rižanski sabor održao se oko 804. godine u blizini rijeke Rižane, na koparskom ozemlju. Rižanski placit pokazuje promjene unutar Istre na političkoj, društvenoj i gospodarskoj razini prouzrokovane dolaskom franačke vlasti. „Prelazak iz bizantskog u franački svijet značio je, prije svega, prekid kontinuiteta antičkih oblika društvenog ustroja koji su trajali stoljećima i preobražavali se.“[134]

Istrani su u vrijeme Bizanta bili dužni uplaćivati 344 zlatnika u državnu te blagajnu te sakupljati darove za cara (*exenia*). Margetić vjeruje kako su zlatnici „bili namijenjeni za pokriće troškova *magistra militum*“.[135] Također, Istrani su bili dužni pokriti troškove za carske izaslanike (*missi imperiales*), koji su bili smješteni u biskupskim kurijama, a Crkva je plaćala polovinu troška njihova uzdržavanja. Na temelju podataka o opskrbi carskih izaslanika, Margetić zaključuje kako dolasci izaslanika nisu bili česti, te kako izaslanici nisu bili rado viđeni gosti. Margetić, stoga, drži kako je bizantska vlast u Istri, iako Rižanski Placit govori o njenoj snazi, „još uvijek u granicama jedva nečeg više od formalnog suvereniteta.“[136]

Predstavnici istarskih gradova (i utvrda) na Rižanskom saboru žale se kako im je dolaskom franačke vlasti oduzet tribunat, odnosno pravo obnašanja službi, te su im pretpostavljeni satnici (*centrasi*). Satnike je na njihovu dužnost postavio franački vojvoda, zbog čega Levak upozorava kako ih ne bi trebalo uspoređivati s tipičnim franačkim upraviteljima na nižoj razini, centenarijima, koje su birali sabori slobodnih ljudi u općinama (*centene*). Nakon uvedene promjene, lokalni posjednici izgubili su pravo na samoupravu, zapovjedništvo nad vojnim postrojbama, te razne

---

[133] Isto.

[134] Levak, *Slaveni vojvode Ivana*, 78.

[135] Margetić, „Neka pitanja prijelaza vlasti,“ 11.

[136] Isto.

povlastice koje su uživali u vrijeme bizantske uprave. Posjednici se žale i na brojna nova podavanja i obveze. Tako su, primjerice, za nove gospodare morali ploviti po morima i rijekama, opskrbljivati hranu za franačke vojnike, njihove konje i pse, obavljati poljoprivredne djelatnosti, te graditi kuće i proizvoditi vapno i opeku. Osim toga, izgubili su vlast nad slobodnim ljudima i prava nad oslobođenicima, te nad pridošlicama. „To je bilo u skladu sa shvaćanjima novih gospodara: franački ih je vojvoda smatrao podložnicima franačke države, a kao takvi nisu mogli imati prava nad slobodnim ljudima“.[137]

Margetić, vođen Cavallarijem, smatra kako je termin Rižanskog Placita „*actus tribunatus*“ označavao opći pojam uprave, odnosno i locoservatore i vikare, a ne samo tribune. Isto zaključuje na temelju isprave iz 847. godine, odnosno „oporuke“ redovnice Maru, u kojoj se navodi drugačiji redoslijed funkcija bizantskih činovnika, tako što se isprva spominju dva tribuna, potom dva locoservatora, i u konačnici dva vikarija. *Cancellarius,* funkcionar koji se spominje za Novigrad, prema Margetiću je bio na čelu kancelarije *maigstra militum*. Margetić vjeruje da se na jednom mjestu u placitu istarske posjednike naziva *judices* (suci) radi ukazane im časti zbog njihove važne društveno-političke uloge.[138]

Pravo na slobodno korištenje općinskih zemljišta istarski su lokalni posjednici izgubili u korist vojvode Ivana i Crkve. Stoga se žale i na biskupe, koji im više nisu dozvoljavali ispašu na općinskim pašnjacima. Levak napominje kako „biskupi to zasigurno nisu učinili bez suglasnosti franačke uprave“.[139] Naime, Franci su sve neobrađene površine smatrali vlasništvom krune, a vojvoda je, shodno tome, s njima tako i postupao te ih ustupio biskupima, „čvrstom osloncu novoga poretka“.[140] Istrani iznose kako se Slaveni naseljavaju na općinske i crkvene zemlje, što Levaka navodi na zaključak kako je i posjed crkve smatran kao kraljevsko vlasništvo, no, nastavlja Levak, Crkva nije bila u tolikoj mjeri oštećena zato što je na uživanje stekla dio općinskih pašnjaka, kao i ostala prava nauštrb posjednika. Crkva je lišena raznih podavanja koja su prešla na teret

[137] Levak, *Slaveni vojvode Ivana*, 83 – 84.

[138] Margetić, „Neka pitanja prijelaza vlasti,“ 11 - 13.

[139] Levak, *Slaveni vojvode Ivana*, 84.

[140] Isto

lokalnog stanovništva. Crkveni predstavnici na saboru se ne žale ni na što, „čime potvrđuju kako su potpuno zadovoljni novouspostavljenim odnosima.“[141]

Vojvoda Ivan poricao je prava Istrana na sporne zemlje, vjerojatno zbog svoje franačke percepcije o zemljišnom vlasništvom kao kraljevom, a ne privatnom vlasništvu, zbog čega im u ovoj pritužbi niti nije popustio. Levak napominje kako je i iskaz istarskih predstavnika bio pristran, te kako valja imati na umu da su svjesno prešućivali ono što im nije po volji, a naglašavali bizantske dobre i franačke loše strane. Shodno tome, nisu naveli ona podavanja koja im je franačka vlast ukinula. Kada istarski predstavnici iznose optužbe vezane za „njihovu zemlju“, Levak primjećuje kako su istarski posjednici prisvojili dio općinskih zemljišta u vrijeme bizantske vlasti, iskoristivši visok stupanj samouprave i svoje visoke društvene položaje. Na saboru su zastupali privatno i općinsko vlasništvo zemlje, a kada istupaju sa žalbom kako su im oduzeta prava nad slobodnim ljudima, oslobođenicima i pridošlicama, te o obvezama i podavanjima na koja ih je nova vlast obvezala, „jasno je da ne istupaju u ime svojih gradskih općina, već kao predstavnici određenoga društvenog sloja“.[142] Najvjerojatnije zbog položaja tadašnjeg Franačkog Kraljevstva i sukoba koji se zahuktavao s Bizantom, vojvoda Ivan pristao je ukinuti nove obveze i svesti ih na prijašnju, bizantsku razinu, te posjednicima vratiti prava nad slobodnim ljudima. Što se tiče pritužba u vezi Slavena, vojvoda Ivan je obećao kako će udaljiti Slavene sa spornih područja, ali samo ako učine štetu starosjediocima. Nadalje, autor upozorava kako se starosjedioci ne žale na Slavene „zato što su Slaveni, već zato što žive i rade na zemlji na koju su posjednici i gradske općine izgubili pravo“, [143] a jedino se pri pritužbi kako je vojvoda Ivan naselio pogane Slavene na zemlje kršćana i pritom im naredio da Slavenima plaćaju crkvenu desetinu primjećuje protuslavenski stav, no prvenstveni cilj optužbe bio je ocrniti vojvodu kao kršćanskog upravitelja. Biskupi se nisu bunili na pogansku prisutnost na crkvenoj zemlji.[144]

Ančić također smatra kako je vojnička organizacija u velikoj mjeri bila neovisna, te samo nominalno stajala pod upravom bizantskog činovnika, *magister militum*-a. Cjelokupni oblik organizacije poluotoka bio je prilagođen potrebama lokalnog stanovništva, a samo stanovništvo

[141] Isto.

[142] Isto, 85 – 86.

[143] Isto, 87.

[144] Isto.

nije bilo uključeno u borbe vođene u ostalim dijelovima Carstva. Nakon franačkog pokoravanja Istre, vojnička organizacija je velikom dijelom transformirana. Franački kralj dobio je priliku proširiti svoj utjecaj na morskom području, što je i iskoristio. Ančić posvećuje pažnju pritužbi u Rižanskom placitu gdje se Istrani žale kako ih Franci prisiljavaju na službu s njihovim brodovima, s kojima moraju ići u Veneciju, Ravenu, Dalmaciju, te kako moraju ploviti rijekama, te onoj gdje se Istrani žale kako moraju služiti vojsku izvan Istre. Vojvoda Ivan na ove optužbe nije odgovorio, a Ančić uviđa kako nije jasno gdje su i protiv koga Istrani bili dužni obavljati spomenutu vojnu službu. Naime, od trenutka uspostavljanja franačke vlasti u Istri do vremena održavanja sabora u Rižanima, Karlo Veliki je vodio rat s Avarima, zbog čega Ančić pretpostavlja da su u isti sukob bili uključeni i Istrani. Zbog toga što se Istrani mnogo kasnije žale kako ih je vojvoda prisilio na plovidbu rijekama, Ančić smatra kako isto „daje naslutiti kako je upravo stanovnike poluotoka dopala dužnost pružanja logističke potpore Pipinovoj vojsci na pohodu u Panoniju“.[145] Franci su, doduše, vrlo rado iskorištavali velike riječne tokove poput Save ili Drave, tako što bi vojsku podijelili na dva dijela. Svaki dio napredovao bi jednom obalom rijeke, dok bi brojna plovila rijekom dopremala svega onog neophodnog za preživljavanje ljudi i životinja uključenih u pohod.[146]

Biskupi su bili optuženi za nametanje raznih davanja, osporavanje travarine i živarine, povećanje davanja od vinograda za trećinu te nekršćansko ponašanje, dok je vojvoda Ivan optužen kako prikupljen gradski porez zadržava za sebe, za život na velikom, državnom posjedu u okolici Novigrada s obitelji, posjedovanje drugih posjeda u Istri, te ubiranje dodatnog poreza od vina, ulja, žita, kestenja, što je zadržavao sebi. Opisani su postupci, zaključuje Goldstein, bili dosljedna provedba franačkog sustava vladavine, iako je moguće da su istarski biskupi samovoljno proširili svoje povlastice. Dakle, javna i vladareva prava prešla su u ruke njegova službenika u Istri, vojvode Ivana, koji je zlatnike dobivene od gradova zadržavao kao naknadu za obavljenu službu, državna dobra uživao je u vladarevo ime, te nametao nove poreze i tlake također u vladarevo ime. Prigovori građana rezultat su njihova suočavanja s novom, franačkom vlašću.[147]

---

[145] Isto, 8 - 9.

[146] Isto, 10.

[147] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 149-150.

4. 3.Karolinška vladavina u Istri nakon Rižanskog placita

Nada Klaić tvrdi kako je franačka vlast nastavila bizantsku tradiciju, naročito u ekonomskom pogledu, kao i vojničku organizaciju. Patricijat u gradovima bizantske Istre nije mogao zadržati vlast, ali ga Karlo nije mogao niti istjerati iz gradova. Stoga se pripadnicima patricijata oduzimaju posjedi u gradskom kotaru, što, zaključuje Klaić, upućuje na promjene u vlasništvu nad zemljom.[148]

Ivo Goldstein tvrdi kako se nakon Rižanskog Placita razlike između bizantske i franačke uprave po franačkom osvajanju postupno gube na prijelazu iz VIII. u IX. st. Tako su Franci, a potom i kasniji vlastodršci Istre, uspjeli gotovo čitav prostor Istre integrirati u jedinstveno političko, kulturno i gospodarsko tijelo.[149]

Ančić također smatra kako je nakon pokoravanja Karlo Veliki slijedio već ustoličeni obrazac organizacije vlasti u novoosvojenim pokrajinama, „koristeći se u tom cilju elementima staroga ustroja i dograđujući organizaciju sukladno franačkim shvaćanjima i običajima.“[150]

Rapanić napominje kako se u doba prve franačke uprave na prostoru Istre nastavlja provoditi prijašnja vojna organizacija poluotoka, a u središnji dio istog naseljavaju se Slaveni, poglavito u krajeve gdje je broj stanovnika bio smanjen. Uz slavenski se sloj iz VIII. st. pronalazi i nešto kasniji, koji dolazi iz Hrvatskoga primorja, i to na prostoru Žminja, Dvograda i Barbana, a na isti zaključak upućuju sličnosti sa starohrvatskim nalazima u Križišću i Stančama kod Crikvenice.[151]

Fotunat, franački pristaša, za gradeškog patrijarha posvećen je 803. godine, nakon pobune u Veneciji. Karlo Veliki u ispravama Fortunata titulira prvo kao patrijarha Akvileje, a potom kao patrijarha Venecije i Istre. Nakon što se Fortunat pokušao vratiti u Grado isto mu je bilo onemogućeno, a na njegovu poziciju došao je Ivan, biskup Olivola, koji je svoju službu obavljao

---

[148] Klaić, *Povijest Hrvata,* 175-177.

[149] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek,* 126.

[150] Mladen Ančić, „U osvit novog doba: Karolinško carstvo i njegov jugoistočni obod,“ *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela)*, ur: Ante Milošević (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000), 74.

[151] Rapanić, „Od grčkih kolonista do franačkih misionara,“ 46.

četiri godine. Uz Karlov nagovor i odobrenje pape Lava III., Fortunat tada preuzima pulsku biskupiju, a prije samog preseljenja u Pulu sudjelovao je i na Rižanskom placitu. Budak napominje kako je mirom u Aachenu gradeška patrijaršija izgubila svoje nekadašnje istarske biskupije, a njeno područje svedeno je na područje laguna. Dijeceze splitskog nadbiskupa i zadarskog biskupa također su bile razdijeljene aachenskim mirom. Budak smatra kako je moguće da je Fortunatova prevrtljivost bila razlog zašto su istarske biskupije oduzete jurisdikciji gradeške Crkve i stavljene pod upravu Akvileje. Fortunat je prebjegao u Carigrad, a nekoliko godina kasnije dolazi na dvor Ludovika Pobožnog gdje ubrzo umire. U svojoj oporuci Fortunat spominje tri puta biskupa Siscije, sv. Kirina, a sačuvana oporuka je vrlo važan dokument za izučavanje kulturne povijesti sjevernog Jadrana i njegovog zaleđa.[152]

Novigrad je relativno daleko od rimske ceste, za koju se može smatrati kako je bila funkcionalna u ovo vrijeme, a njegov strateški položaj na moru i na ušću rijeke Mirne spajao je more i rijeku. Također, središte se nalazilo između porečke i trsatske biskupije, koje su u vrijeme karolinškog osvajanja bile neprijateljske raspoložene, te su pripadale drugoj crkvenoj organizaciji, onoj gradeškoj. Stoga je kreiranje političkog i crkvenog sjedišta bio prvi korak u kontroli teritorija i njegovoj budućoj integraciju u karolinšku mrežu.[153]

U Mantovi je 827. održan sinod akvilejske, milanske i ravenske nadbiskupije kako bi se razriješio akvilejsko-gradeški spor. Predstavnici istarskog svećenstva uspjeli su „izboriti ukidanje podložnosti istarskih dijeceza Gradežu i njihovo vraćanje pod jurisdikciju patrijarhu u Akvileji.“[154] Istra je tako za gradeškog patrijarha bila vrlo dugo vremena izgubljena, unatoč tome što sporovi između prelata nisu prestali.[155]

Jurković napominje kako se tipološke srodnosti sa susjednim, akvilejskim područjem (ali i udaljenijim sjeverno talijanskim krajevima) mogu primijetiti na temelju širenja tipa„ jednobrodne crkve s tri apside, ili pak centralne križne crkve s tri apside poredane na poprečnome kraku“.[156] Ovakav tip, ističe Jurković, karakterističan je za alpske dijelove franačkog carstva. Tako je

[152] Budak, *Hrvatska povijest,* 156.

[153] Milošević, „Karolinški utjecaji,“ 128.

[154] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek,* 202.

[155] Budak, *Hrvatska povijest,* 157.

[156] Jurković, „Arhitektura karolinškog doba,“ 171.

prvobitna rekonstrukcija crkve u Balama vrlo slična crkvama Sv. Spasitelja u Sirmionu, Sv. Petra u Mistailu, onima u Churu, Disentisu, itd. Izblijedjele freskve u crkvi Sv. Andrije na otočiću kod Rovinja, kao i one u Sv. Sofiji u Dvigradu odaju „karolinške odraze mekom obradom i kolorizmom“.[157]

Katedrale su se modificirale kako bi se prilagodile „aktualnim liturgijskim potrebama“, no o promjenama nema uvijek podataka. Pulski biskup Handegis sredinom IX. st. izveo je neke promjene na pulskoj katedrali kako bi se pokazala podložnost franačkoj vlasti i akvilejskoj patrijaršiji. Istarske biskupije počele su priznavati jurisdikciju Akvileje 827., a kao svjedočanstvo nove vlasti u Poreču Jurković vidi mozaik, „jedan od rijetkih sačuvanih ranosrednjovjekovnih mozaika uopće“.[158] Osim toga, u IX. st. pregrađena je sjeverna crkva katedralnog kompleksa porečke katedrale, što je svojevrstan dokaz kako gradovi s nekoć vrlo jakom bizantskom tradicijom također doživljavaju promjene.[159]

Karolinška vlast u Istri u prvim se desetljećima oslanjala na istaknute položaje kao što su Novigrad, *castrum* Dvigrad, Bale, a moguće i Vodnjan. Jurković napominje kako su samostani bili vrlo značajni, a Karolinzi su ih rasporedili na strateške položaje. Svojim smještajem novi su samostani razdijelili područja starih biskupija (Novigrad- između biskupija Trsta i Poreča, sv. Marija Velika kod Bala – između Poreča i Pule, te sv. Andrija na otočiću kod Rovinja).[160] Novigradska katedrala po svemu je sudeći izgrađena u VIII. st., a kripta, po uzoru na onu iz Akvileje, na razmeđu VIII. i IX. st. Za razliku od slijeđenja već postojećih obrazaca u izgradnji katedrala, samostani su donosili određene novitete. Primjerice, samostan sv. Mihovila pod zemljom utemeljen je i izgrađen po karolinškim uzorima, a razlike u izgradnji uočljive u i kod samostana Sv. Marije Velike kod Bala. Novigradska katedrala bila je ukrašena liturgijskim namještajem visoke kvalitete. Neki dekorativni uzorci prepoznati su kao kopije kasnoantičkih uzoraka, uglavnom onih iz VI. st., a mogu se vidjeti i u Porečkoj katedrali, što je također bila odlika karolinške umjetnosti znana kao *renovatio*. Pored katedrala nalazila se krstionica koja danas ne postoji. Moguće kako je ona činila dio kasnoantičke, te potom ranosrednjovjekovne crkve, a

[157] Isto, 173.

[158] Isto, 168.

[159] Isto.

[160] Isto, 171.

ova zamisao također bi se uklapala u karolinšku ideju *renovatio*. Milošević napominje kako i skulptura i arhitektura novigradske katedrale pokazuju jake veze s političkim središtem Cividale i crkvenim, Akvilejom, što sugerira na zaključak kako je pozicija Novigrada kao crkvenog i političkog središta pomno odabrana.[161]

Istra je, zajedno s Furlanijom, putem ugovora u Verdunu (843.) pripala Italskom Kraljevstvu, a 952. obje su pokrajine pripale Bavarskoj, kako bi se osnažila obrana od Mađara. Oton II. pripojio je Istru i veronsku marku 976. god. novostvorenoj Karantaniji. Na čelu Istre tada je bio markgrof, a Budak napominje kako je sama Istra uspjela očuvati svoj poseban, pokrajinski identitet, koji se nije preoblikovao u etnički. Istra se u titulaturi karantanskih vojvoda navodila kao zaseban entitet. Henrik III. odvojio je Istru od vojvodstva te od nje stvorio marku. Ulrik Weimarski (1040. – 1070.) postavljen je za upravitelja istarske marke, a Hrvatskoj je oko 1060. privremeno oduzeo krajnji zapad te tamo oformio Marku dalmatinsku.[162]

5. Franački utjecaj na staranje hrvatske kneževine

Za hrvatsku povijest najopsežnije podatke u posljednjim desetljećima VIII. i prve dekade IX. st. donose Einhardovi anali, koji iz godinu u godinu prate događanja na rubu panonskog bazena, kao i ona s jadranskog prostora. Einhard se ne ograničava na prikaz franačke politike, već prikazuje i nastojanje Bizanta za obnovom svoje vlasti nad pokrajinom Dalmacijom. U vrijeme Ljudevitova ustanka na *Franačkim analima* radi upravo Einhard, zbog čega pojedinosti o borbi između Ljudevita Posavskog i franačkih vojnih četa žive i do dan danas.

Einhard donosi podatke o „politici hrvatskih knezova, naročito Borne, tako da Anali pružaju vrlo plastičnu sliku unutrašnjih odnosa“ između dviju kneževina.[163] Franački izvori iz prvih desetljeća IX. st. za hrvatsku historiografiju predstavljaju vrlo dragocjen izvor, prvenstveno zato što pružaju uvid u političko stanje slavenskog svijeta na Balkanu i u Panoniji. Iz Anala je

[161] Milošević, „Karolinški utjecaji,“ 126 – 127.

[162] Budak, *Hrvatska povijest,* 53, 219 - 220.

[163] Klaić, *Povijest Hrvata,* 45.

uočljivo kako upravo u Ljudevitovo vrijeme započinje pokušaj okupljanja slavenskih političkih jedinica u jednu organizaciju, što Franci pokušavaju zaustaviti. Nada Klaić napominje kako Franačkom Carstvu nije bilo u interesu dozvoliti formiranje veće političke sile koja bi mogla ugroziti njegovu moć. Do stvaranja jače sile ne dolazi, no ne zbog franačke intervencije, već zbog različita položaja pojedinih kneževina i neozbiljnosti samog pokreta.[164] Franački izvori upotrebljavaju termine *Liburnija* i *Dalmacija,* no autorica smatra kako je riječ o klasičnim terminima koji se koriste prvenstveno zbog tradicije, a ne o stvarno određenim političkim jedinicama.[165]

Katičić također napominje kako se prilikom Einhardova opisa franačkog podvrgavanja Donje Panonije pisac služi imenima zemalja iz staroga vijeka, u čemu se odražava karolinška renesansa. Ipak, ističe Katičić, Einhardovo geografsko djelo ne nastoji biti antičko, iako su pokrajine, na koje se proširila vlast Karla Velikog nakon franačko-avarskog rata, nazvane isključivo po rimskim provincijama, „vjerojatno stoga što su ta imena tada još bila u uporabi i nadovezuju se na kasnorimsku podjelu provincija, te su imala posve konkretno i aktualno značenje.“[166] Katičić uspoređuje Einhardovo djelo s *Kozmografijom* anonimnog autora iz Ravenne, djelom koje je nastalo vjerojatno oko 700. god. „Zemlje i narode koje Einhard spominje nalazimo sve, osim najistočnijih, i u kozmografiji, bilo u opisu *patriae* bilo uzgred u povezanim posebnim prilikama.“[167] Katičić zaključuje kako je *Pannonia inferior* imala rodovski ustav, te kako je obuhvaćala prostor između Kupe i Drave. Stalno boravište Ljudevita (ili barem povremeno) bilo je u Sisku, te je na isti način nastavljao kasnoantičku tradiciju nekadašnje rimske provincije *Pannonia Savia*.[168]

Ančić također upozorava kako valja unijeti dozu opreza glede korištenja zemljopisnih pojmova koje rabe franačka vrela u IX. st. Napominje kako franačka vrela rabe pojmove iz antike, ali i one koja će se primjenjivati u razvijenom srednjem vijeku. Shodno tome, za franačke su izvore postojale tri Dalmacije: ona kojom vlada plemenski *dux* Hrvata/Slavena; Dalmacija na uskom

---

[164] Isto, 45 - 46.

[165] Isto, 66.

[166] Katičić, *Uz početke hrvatskih početaka*, 37-38.

[167] Isto, 39.

[168] Isto.

teritorijalnom pojasu oko gradova osvojenih 804. i vraćenih pod bizantsko vrhovništvo 809. ili 810. god.; te treća, Dalmacija koju je činio prostor koji su naselili i u ono vrijeme držali Srbi. Ančić upozorava kako je uporaba starih zemljopisnih pojmova u novim okolnostima znala dovesti do mnogih zabuna i napominje kako su tvorci Anala koristili staro zemljopisno nazivlje bez jasnih predodžba što isto uistinu predstavlja. Kada autori Anala koriste zemljopisne nazive poput *Liburnia, Dalmatia* i dr., Ančić primjećuje kako se nazire utjecaj Ptolomejeve Geografije i njegovih zemljovida.[169]

Ančić upozorava i na nužnost promatranja franačke zemljopisne odrednice *regnum inter Savum et Dravum* s velikim oprezom, te napominje kako je od vremena Račkog ista izazivala velike nejasnoće i zabune. Pritom ističe kako se u dokumentima od XII. st. pa nadalje ova odrednica koristi kao oznaka za teritorij srednjovjekovne Slavonije. No, Franci su tijekom IX. st. ovaj prostor percipirali kao *Pannonia Inferior,* odnosno vazalnu državnu tvorbu nastalu na *limesu* carstva Karla Velikog, dok se osamdesetih i početkom devedesetih godina IX. st. istočna granica naziva *regnum inter Savorum et Dravorum.* Teritorij je tada bio pod vlašću kneza Braslava. Ove informacije imamo iz opisa putovanja poklisara kralja Arnulfa, koji su se uputili bugarskom vladaru Vladimiru 892. Autor pretpostavlja kako su zbog mogućih zasjeda postavljenih od strane kralja Svetopulka, Arnaulfova protivnika, poklisari koristili zaobilazan put. Nakon što su prošli područje pod upravom Braslava, poklisari su koristili put koji je vodio od Odre (*de regno Brazlavonis per fluvium Odagra*), potom do Kupe, te konačno do Save, niz koju su plovili čamcima. Do Odre i Kupe dolazilo se nakon napuštanja Braslavova *regnum*-a, iz čega, zaključuje Ančić, jasno proizlazi kako franačka odrednica *inter Savum et Dravum* nije obuhvaćala prostor današnje Slavonije. Ova ruta putovanja poklisara kralja Arnulfa iznesena je u *Annales Fuldenses*.[170]

U *Franačkim analima* uz spomen Borne spominju se različite titule. Goldstein ne smatra važnim upozoriti na njihove razlike. On ih samo navodi, te u konačnici zaključuje kako je sjedište prostora kojim je Borna vladao bila Lika i kako se nakon njegove smrti, odnosno u vrijeme

[169] Ančić, „Od karolinškog dužnosnika do hrvatskog vladara. Hrvati i karolinško carstvo u prvoj polovici IX. st.," *Hortium Artium Medievalium* 3 (1997): 31 - 32.

[170] Isto.

vladanja Mislava i Trpimira, sjedište hrvatskog vladara preselilo u neposredno zaleđe dalmatinskih gradova.[171]

Razlikama u navođenju Bornine titule zato se pozabavio Ančić. Borna je igrao značajnu ulogu u gušenju Ljudevitova ustanka, što Ančić smatra razlogom zašto se uz njegovo ime prvi puta spominje titula bez bližeg određenja. Ančić upozorava kako se već u nastavku teksta jasno precizira Bornina titula (*Borna vero, dux Dalmacie*). Ovaj dodatak teksta bavi se Ljudevitovim ustankom, te se nastavlja na umetak iz 818. godine. Ančić napominje kako je cjelokupni tekst nastao nakon okončanja prve faze ustanka. Ističe kako je autor Anala bio dobro upoznat s događajima u vezi Ljudevitova ustanka, što potvrđuje detaljan opis pobune i pokoravanja Gačana (*Guduscana*), a dobru informiranost pisca Ančić objašnjava ili živom komunikacijom između carskog dvora i Borne (te potom njegovih nasljednika), ili stalnim izvješćima koja su pristizala na Ludovikov dvor iz Bornine postojbine.[172]

Godine 819. Borna se označuje kao *dux Dalmaciae*, 820. uz njegovo ime se ne veže nikakva titula, dok se 821. označava kao *dux Dalmaciae atque Liburniae*. Interpretacija koja je i danas prihvaćena, a predložio ju je Rački, jest kako je Borna isprva bio vođa Gačana (*Guduscanorum*), te kako je naknadno, zahvaljujući zaslugama stečenim u borbi protiv Ljudevita, stekao dalmatinski *ducatus*.[173]

Budak također posvećuje pozornost razlikama u navođenju titula uz spomen Borne, te vjeruje kako je isti bio prvi slavenski vladar u Dalmaciji koji je svoju moć razvio pod franačkim pokroviteljstvom. Budak tvrdi kako je očito bio instaliran od strane Franaka, zato što je to jedino objašnjenje njegove titule *dux Dalmatiae*, koja je, napominje autor, teritorijalnog, a ne etničkog podrijetla. Osim toga, njegov nasljednik Vladislav mogao je preuzeti njegov položaj samo nakon što je isto odobrio Ljudevit Pobožni. Budak zaključuje kako Einhard upotrebljava titulu *dux* kako bi opisao dva različita tipa slavenskih dužnosnika: u jednu ruku, *dux* je visoki dužnosnik

[171] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 167.

[172] Ančić, „Od karolinškog dužnosnika,“ 31.

[173] Isto, 29.

odgovoran za cijelu provinciju ili *regnum*, kao što je to slučaj kod duksa *Dalmatiae*, dok je, s druge strane, *dux* vladar mnogo manjih zajednica.[174]

Za Gudučane Katičić smatra kako su se nalazili na području današnje Gacke, te kako je Borna ostao vjeran Francima zbog njihove zaštite od Bizanta.[175]

Damir Karbić u *Zlatni vijek Bribira* daje novo tumačenje pojma *Guduscani*. Karbić tvrdi kako su Gudučani živjeli na prostoru Bribira oko rječice Guduče. Svoju pretpostavku osnažuje činjenicom što je Bribir pogodno mjesto za vladara zbog postojećih građevina i blizine mora, ali i rimske tradicije.[176] Budak podržava Karbićevo mišljenje: „Bornina je moć očito izvirala iz zajednice kojoj je stajao na čelu, za koju se opravdano može pretpostaviti da se nalazila u Bribiru i njegovoj okolici. Bribir je bio naseljen u kontinuitetu od predrimskih vremena pa je zajednica Gudučana po svoj prilici bila mješavina starosjedilačkog stanovništva i u nekoj mjeri doseljenih Slavena.“[177] Gračanin pretpostavlja kako su Guduščani mogli biti Bornini podanici, te kako su živjeli na mnogo većem prostoru koje je moglo imati granice „od Bribira pa sve do Gacke, što bi uistinu obuhvaćalo priobalno područje kasnoantičke Liburnije.“[178] Ančić Karbićevu interpretaciju odbija „poglavito stoga što Guduča nije nikakva „rječica“ već suhi kanjon koji prikuplja vodu u sezoni velikih oborina i prazni se u Prokljansko jezero (kanjon je zapravo postao „vidljiv“ tek kad je preko njega prešla nova auto-cesta i kad je tim imenom označen vijadukt koji prelazi preko kanjona).“[179]

Prostor hrvatske kneževine nakon mira u Aachenu nije u potpunosti bio integriran u administrativan sustav Franačkoga Carstva, kao što nije niti bio izravno podložan upravi carskih dužnosnika. Ančić ističe kako je pokušaj integracije novih oblika organizacije kod novodoseljenih

---

[174] Neven Budak, „Croats between Franks and Byzantium,“ *Hortium Artium Medievalium* 3 (1997): 15–16.

[175] Katičić, *Uz početke hrvatskih početaka*, 44 - 45.

[176] Damir Karbić, *Zlatni vijek Bribira*, Hrvatska revija 2 (2007). Tekst dostupan na adresi: http://www.matica.hr/hr/346/Zlatni%20vijek%20Bribira%20/

[177] Budak, *Hrvatska povijest*, 166.

[178] Hrvoje Gračanin, „Guduskani/Guduščani – Gačani: promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja,“ u *Gacka u srednjem vijeku*, ur: Hrvoje Gračanin i Željko Holjevac (Zagreb – Otočac, 2012): 59.

[179] Mladen Ančić, „Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske kneževine,“ *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, 46 (2016): 224., bilj. 21.

zajednica uključivao uređenje posjedovnih odnosa, strukturiranje društvenih odnosa, te kristijanizaciju.[180]

Franački anali zabilježili su smrt Borne 821. god. Uz smrt kneza, Anali donose podatak kako Bornu nasljeđuje nećak Vladislav te donekle opširno opisuju postupak biranja novog nasljednika. Prema podacima iz Anala, Ančić zaključuje kako je nasljednika birao *populus* (narod kneževine) „iz reda rodovske zajednice kojoj je pripadao“, a novoizabranog kneza morao je, dakako, odobriti i franački kralj.[181]

Budak napominje kako se Borna ne spominje kao Hrvat. Hrvatom postaje tek naknadnom interpretacijom od strane Konstantina. Nakon njegove smrti nasljeđuje ga nećak, a Budak navodi mogućnost kako mu je Vladislav bio unuk, kojeg je potom naslijedio Mislav. U kakvoj je rodbinskoj vezi Vladislav bio s Mislavom ne zna se, a „moguće je da je došlo do promjene dinastije, a svakako je došlo do slabljenja izravne franačke prisutnosti“.[182] Budak napominje kako se centralizacija vlasti i njeno jačanje teško može zamisliti bez procesa pokrštavanja, a isto je bilo inicirano od strane Karolinga i crkvenih središta u Italiji. Trpimirovići, dinastija koja je bila nosiocem hrvatskog identiteta, svoje djelovanje započinju s Mislavom ili Trpimirom.[183]

Mletački kroničar Ivan Đakon spominje rat između Mlečana i slavenskog *princepsa* Mislava, prethodnika hrvatskog kneza Trpimira. U Trpimirovoj darovnici Mislav je oslovljen kao *dux*, no Budak napominje kako sama titula ne govori mnogo toga, jer nije sigurno je li se na titulu mislilo onako kako se upotrebljava među Francima, ili u Italiji. Možemo pretpostaviti da je Hrvatska pripadala Kraljevstvu Italije, te kako je hrvatski vojvoda zapravo bio *comes* u franačkom sistemu. Budak upozorava kako je korištenje različitih titula poput *dux, comes, princeps* ili *marchio* predstavljalo uobičajenu praksu za opisivanje iste službe. Također, autor vjeruje da titula *princep*s, koju Ivan Đakon pridaje i nekim kasnijim hrvatskim vladarima, ukazuje na njihov neovisan položaj.[184]

---

[180] Isto, 220.

[181] Mladen Ančić, „U osvit novog doba,“ 85.

[182] Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, 109.

[183] Isto.

[184] Budak, „Croats between Franks and Byzatium,“ 16.

Nada Klaić zaključuje kako je feudalni posjed u Hrvatskoj nastajao kao kraljevski, ili od kralja darovni posjed, što zaključuje prema analogiji s europskim Zapadom. Vlastelinstva nastaju „proširenjem zemljišnog posjeda građana i crkvenih ustanova dalmatinskih gradova na hrvatskom području“, a iako su načela o procesu nastajanja vlastelinstava poznata, zbog manjka izvornog materijala sam tijek tog procesa nije u potpunosti jasan. Pomoću oskudnih podataka iz XI. st. autorica zaključuje kako je kralj „darivao svoje ljude jednostavnom predajom zemlje, ali da darivanje nije nigdje bilo upisano.“[185] Darovnice su pisane tek od druge polovine XII. st. i svjedoče o kraljevskom posjedu u zaleđu dalmatinskih gradova, ali u njihov sadržaj, napominje Klaić, unosile su se i stvarne i lažne kraljeve isprave.[186]

Od hrvatskih vladara iz IX. st. sačuvane su Trpimirova (vjerojatno prije 852.)[187] i Muncimirova (892.) isprava. Kod Tome Arhiđakona, kao i u jednoj kasnijoj ispravi, pronalazi se trag i dodatnim dvjema Branimirovim ispravama. Veza s papinstvom nedvojbeno sugerira kako je hrvatska dvorska kancelarija slala pisma, a bizantski olovni pečati kojima su se ovjeravali dokumenti svjedoče o pisanoj komunikaciji s bizantskim vlastima. Karolinzi su uvelike utjecali na širenje pisane kulture i u Istri, što je rezultiralo znatno većim brojem dokumenata nego u slučaju Dalmacije/ Hrvatske. Papinstvo je vezu s istarskim biskupima održavalo već u VIII. st., a „kasniji istarski diplomatički materijal razlikuje se od onoga dalmatinsko-hrvatskog po tome što isprave izdane od vladara i predstavnika javne vlasti nisu ovjeravane svjedocima nego pečatima, a ne sadrže ni sankcije duhovnim kaznama.“[188]

Očito je kako su se tradicionalne institucije i oblici ponašanja „dopunjavali novim elementima, reprezentiranim i predmetima pridošlim iz imperijalnog (karolinškog) konteksta“.[189] Transformacije memorijalnog kompleksa na Crkvini u Biskupiji svjedoče o nužnosti modifikacije

---

[185] Klaić, *Povijest Hrvata,* 160–161.

[186] Isto.

[187] Lujo Margetić smatra kako se darovnica treba datirati prije 840. god. Margetić napominje kako je isprava datirana po kralju Lotaru, te smatra teško mogućim da Trpimir nije znao za promjenu na vlasti: Lujo Margetić, *Iz ranije hrvatske povijesti: odabrane studije* (Split: Književni krug, 1987), 25. U današnjoj historiografiji počinje prevladavati mišljenje kako se darovnica tre ba datirati u razdoblje prije 852. Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike* (Zagreb: FF Press, 2014.), Budak, *Hrvatska povijest,* 16 i d.

[188] Budak, *Hrvatska povijest,* 28–29.

[189] Ančić, „Franački i langobardski utjecaj,“ 225.

fizičkih struktura koje su zahtijevali novi običaji. Na samom lokalitetu redoslijed izgradnje nije u potpunosti jasan, no čini se kako je na mjestu nekadašnje antičke bila dograđena novija nekropola. Mauzolej je bio izgrađen na mjestu nekadašnjih grobova, gdje su bile pokapane odličnije osobe u antičkim sarkofazima. Potom je izgrađena trobrodna crkva, gdje je mala kapela služila kao prizemlje *westwerka*. No Ančić smatra kako kompleks na Crkvini nije predstavljao prijestolnicu, jer ono što se može nazvati takvim za prostor hrvatske kneževine smješteno je bilo najvjerojatnije na Klisu. Ono što je kompleks na Crkvini činilo posebnim jest središnja uloga u kultu predaka. Također, ovi objekti imali su funkciju ugošćavanja vladara i njegove pratnje, što je bila tradicija kod Karolinga.[190]

O sjedištu Borne i njegovih nasljednika nema pisanih podataka. Grobovi u Biskupiji kod Knina odaju kako su ondje pokapani „pripadnici najuže onovremene elite franačke Dalmacije, pa možda i sam Borna i članovi njegova roda.“[191] U isto vrijeme podiže se i samostan Sv. Bartola na Kapitulu kod Knina. Budak vjeruje kako je moguće da je oba objekta dao sagraditi Borna, a napominje i kako ne može biti slučajno niti to što Franački anali spominju Bornu kao prvog vladara. Konstantin piše o Porinu, što je prijašnja historiografija vezivala uz Bornu, no Budak, vodeći se Miloševićem,[192] razmatra mogućnost kako je car preuzeo interpretaciju početka hrvatske povijesti od Trpimirovića i da je riječ o Perunu.[193]

Luksuzni predmeti na područje su nekadašnje rimske Dalmacije stigli u prvoj polovini IX. st. Riječ je o dječjim zlatnim ostrugama s praporcima, zlatnim jezičcima pojaseva, mačevima pozlaćenih držaka itd. Ančić vjeruje da su predmeti iz Franačkog Carstva slani kako bi bili upotrebljavani i prikazivani u prigodama javnih događaja, gdje su velikodostojnici svoju političku moć pokazivali pred velikim brojem motritelja. Predmeti (oružje, bojna oprema) simbolizirali su nasilje novouspostavljene vlasti, šaljući ujedno subliminalnu poruku kneževima i njihovim podanicima što ih čeka u slučaju odbacivanja te iste vlasti. Dobiveni predmeti pokazivali su se u svojevrsnim „spektaklima ritualnog ponašanja“. Iako se ne zna ništa o manifestaciji takvih

---

[190] Isto, 225-226.

[191] Budak, *Hrvatska povijest,* 169.

[192] Ante Milošević, „Tko je Porin iz 30. glave *De administrando imperio“, Starohrvatska prosvjeta,* III. serija – svezak 40/2013.

[193] Budak, *Hrvatska povijest,* 169.

spektakla u Borninoj kneževini, Ančić drži vjerojatnim kako su se isti primijenili na skupu održanom 821. god., kada je Bornin nećak Vladislav uveden u novu službu, kao i prilikom javnih ukopa.[194]

U isto vrijeme razvijao se i vladarski dvor, mjesto koje su Franci također iskorištavali za „uprizoravanje i izgradnju autoriteta vladajuće dinastije.“[195] Najstarije sačuvane isprave hrvatskih vladara, Trpimirova i Muncimirova darovnica, upućuju na zaključak kako je knežev dvor, barem djelomično, „bio organiziran i uređen po modelu franačkoga carskog dvora.“[196] Iz Trpimirove isprave vidljivo je kako je već pedesetih godina IX. st. na kneževu dvoru u funkciji bila kapela gdje su svoju službu obavljali *capellani*, „koji su po svemu sudeći bili ona jezgra iz koje se iznjedrio novi oblik administracije što se oslanja na pisanu riječ“.[197] Također, prvotni vladari hrvatske kneževine (Borna zasigurno) posjetili su carski franački dvor u Aachenu i iz vlastitog iskustva uvidjeli su kako dvor funkcionira. S vremenom se kneževski dvor razvijao, a na osnovu darovnice Muncimira jasno je kako se u drugoj polovini IX. st. pojavljuju dužnosnici čije titule „zrcale kako slavensku tradiciju tako i franački utjecaj“.[198] Dužnosničke titule bile su sastavljene od imenice *župan* (*juppanus* ili *zuppanus*, u kasnijim stoljećima dolazi do latinizirane inačice *comes*), kao i pridjeva koji je opisivao djelatnost osobe (dvorski župan *zuppanus palatii*, vinski župan *zuppanus pincernarius*, družinski župan *maccerarii zuppanus*, i konjanički župan *zuppanus cauallarius*. Predstojnik kneževa kućanstva, *zuppanus camerarius*, stajao je na čelu određene vrste organizacije, što je vidljivo kada vrela spominju i drugog i trećeg (*camerarius secundus, camemarius tertius*). Kneževa je žena, prema karolinškom uzoru, postala „društveno vidljiva“, s obzirom na to da je igrala vrlo veliku ulogu u kućanstvu. Spominju se titule župan kneginje *zuppanus comitissae* ili župan kneginjine družine *macerarius comitissae*.[199]

Dvor, kao prošireno kućanstvo, za kneza je predstavljao alat putem kojeg je „mogao razvijati nove strategije u procesu društvenoga pregovaranja s dojučerašnjom rodovskom i

[194] Ančić, „Franački i langobardski utjecaji,“ 225.

[195] Isto, 226.

[196] Isto, 227.

[197] Isto.

[198] Isto.

[199] Isto.

ratničkom aristokracijom".[200] Tako je mogao nagrađivati odane ljude putem položaja i titula te eliminirati osobe koje bi izdale njegovo povjerenje ili spoticale njegov daljnji razvoj. Iako je teško sa sigurnošću ustvrditi u kolikoj su mjeri dvorski položaji donosili određenu korist pojedincima, ipak je sigurno kako je uspostavljanje dvora na prostoru hrvatske kneževine uzdiglo autoritet i društveni položaj hrvatskog kneza.[201]

Prvi kontakti s Francima u drugoj polovini VIII. st. pa nadalje donose promjene u materijalnoj kulturi Dalmacije. Valja pretpostaviti kako su prve kontakte poticali misionari, šireći franačku liturgiju, a potom trgovci i vojni izaslanici, koji su donosili „predmete izuzetne vrijednosti, mjerljive i s najodličnijim izrađevinama karolinške umjetnosti i obrta".[202] Kod izvora Cetine pronađena je kadionica,[203] u Ninu relikvijar-bursa, u Vrbljanima kod izvora Sane pojasni jezičak, a pojasna garnitura na prostoru Mogorjela. Svi nalazi mogu se datirati u kraj VIII. ili na početak IX. st.[204]

Bilogrivić analizira noževe i strijele (odnosno njihove sačuvane željezne vrhove) u grobovima na području ranosrednjovjekovne Hrvatske, te zaključuje kako su prilozi noževa i strijela predstavljali iskazivanje dominacije nad prirodom (lov) i kako su nastavak postojećih poganskih tradicija. „Primarna simbolika lova (...) ali i njegova osnovna funkcija pribavljanja hrane, u ovome se razdoblju proširuje i transformira u nov način društvene organizacije s dominacijom ratničke elite."[205] U slučaju da se u grobovima nalaze i ostruge, tada se radi, napominje Bilogrivić, o ratnicima-konjanicima. „Zaključno valja ponoviti da predmeti priloženi u

---

[200] Isto, 228.

[201] Isto.

[202] Milošević, „Karolinški utjecaji," 110.

[203] Sve do nedavno Cetinska je kadionica bila „unikatni primjerak toga ranog franačkoga liturgijskog pribora uopće", no na području Slovenije (Gradište nad Bašljem sjeverno od Kranja) pronađena je brončana, oblikom i veličinom slična kadionica. Zbog ovih nalaza (kao i prikaza na „tobodnim reljefnim pločicama i u iluminiranim rukopisima") vlada pretpostavka kako je ovakav tip kadionice korišten češće upravo u karolinško vrijeme. Sličan prikaz kadionice nalazi se na evanđelistaru koji je za Karla Velikog izradio franački kaligraf i minijaturist Godeskalk 781./782., kao i na prikazu kadionice u ruci sv. Marije u tzv. *Gellonovom sakramentaru* iz 790. - 795., te prikazu na minijaturi s likom Karla Ćelavog nastaloj u 846. god.: Milošević, „Karolinški utjecaji," 110-111.

[204] Isto, 110.

[205] Goran Bilogrivić, „Ratnici ili lovci? Noževi i strijele u grobovima na području ranosrednjovjekovne Hrvatske," *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, 41 (2014), 30.

grob nisu imali isključivo jedno značenje, već više njih, i o kontekstu je ovisilo koje dolazi u prvi plan. O onima koji su organizirali ukop ovisilo je što će se naglasiti i kakva će se slika o pokojniku stvoriti (...).“[206]

Najznačajniji i najbrojniji nalazi karolinškog razdoblja na području Hrvatske jesu ostruge, mačevi i koplja. Ovi nalazi češće su pronađeni slučajno, a rjeđe kao dio grobnog inventara. Zanimljivo je kako na području Istre, koja je bila sastavnicom franačkog carstva, spomenutih nalaza gotovo nema. Najveća količina pronađena je na kninsko-cetinskom području, dok je na prostoru Ravnih Kotara (zapadno) i polja jugozapadne Bosne (jugoistočno) rasprostranjenost nalaza nešto manja. Zbog količine pronađenih nalaza u kninskoj okolici čini se logičnim zaključiti kako se sjedište tadašnje vlasti nalazi na tom prostoru. Važno je napomenuti kako su pronađeni nalazi slijedili pravac kretanja antičke i srednjovjekovne ceste (u kasnijim izvorima „via magna“), što daje pretpostaviti kako su antičke prometnice bile u funkciji u ranom srednjem vijeku.[207]

Od karolinškog oružja u grobovima ranosrednjovjekovne Hrvatske karakteristični su nalazi dugačkih dvosjeklih mačeva (najčešća vrsta karolinškog oružja u Hrvatskoj).[208] Bilogrivić smatra kako su luksuzni mačevi pronađeni na području nekadašnje hrvatske kneževine korišteni kao darovi u ceremonijama gdje se iskazivalo priznavanje franačke vlasti, te kao grobni prilozi kod visoko pozicioniranih osoba. Napominje kako su, naravno, koristili i u oružanim sukobima (zbog čega dio nalaza potječe sa strateških lokacija), ali kako nalazi mačeva prvenstveno govore više o promjeni društvenih struktura i političke organizacije.[209] Osim mačeva, postoje i nalazi masivnih

---

[206] Isto, 32.

[207] Milošević, „Karolinški utjecaji,“ 115-116.

[208] Na prostoru hrvatskih zemalja do sada je pronađeno ukupno 24 primjeraka karolinških mačeva, koji se uglavnom razvrstavaju prema Petersenovoj tipologiji. Milošević tvrdi kako se njihova točnija datacija ne može sa sigurnošću utvrditi iz razloga jer se proizvode od kraja VIII. i upotrebljavaju kroz cijelo IX. st., ali i kasnije. Većina mačeva je tipa K (njih 13), nastala u zapadnofranačkim radionicama u kasnom VIII. i cijelom IX. st., dok u mačevi tipa H rjeđi, a sasvim su iznimni mačevi posebnog tipa. Jedan mač očituje međutip K – O ili O IIII, zbog čega tipološka klasifikacija nije odrediva. Milošević tvrdi kako su mačevi uglavnom pronađeni kao grobni prilozi: Milošević, „Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini,“ 126-127. Bilogrivić mačevima pridaje osobitu pozornost jer smatra kako su oni pokazatelj društvenih i političkih promjena prozrokovanih dolaskom franačke vlasti na prostor ranosrednjovjekovne Hrvatske, te raspravlja o tipologiji istih. Detaljnije u: Goran Bilogrivić, „Carolingian Swords from Croatia – New Thoughts,“ u *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* X (2013), 67 – 83.

[209] Goran Bilogrivić, „Carolingian Swords from Croatia,“ 76 – 78.

koplja s krilcima, kao i velikih bojnih noževa, od kojih su do danas poznata dva primjerka. Ovaj tip noževa u uporabi je bio i u kasnoantičkom razdoblju, a upravo zbog njihove rijetke zastupljenosti može ih se tumačiti kao tradicijsko naoružanje, koje je prethodno koristilo starosjedilačko stanovništvo.[210]

U grobovima karolinškog razdoblja vrlo su rijetki nalazi nakita, moguće zbog toga što u ženskim grobovima nema prepoznatljivog karolinškog obilježja kao u grobovima muškaraca. Pronađena su samo dva nalaza u dostojanstveničkim grobovima na Crkvini u Biskupiji i na Ždrijacu. Tako je u sarkofagu crkve Sv. Marije u ustima pokojnika pronađena zlatna naušnica vjerojatno antičkog porijekla, no i nju ne bi trebalo tretirati kao nakitni predmet, već kao obol. Također, pronađen je i danas izgubljeni jajoliki privjesak od jaspisa kod vrata pokojnika. U Ždrijacu su pronađena tri nakitna predmeta u grobu djeteta položenog u majčino krilo. Između ostalih, u Ždrijacu je pronađen par srebrnih pozlaćenih naušnica grozdolikog oblika, karakterističnih za Karolinge.[211] Što se nakitnih nalaza tiče, ističe se dijelom uništen grob u Trilju, gdje je pronađeno 11 zlatnih nakitnih predmeta. Nakitni predmeti uglavnom su proizvod bizantskih zlatarskih radionica, a na području hrvatskih zemalja one su se nalazile u dalmatinskim gradovima (Zadar, Split, Trogir). Nakit se počeo širiti prema unutrašnjosti najvjerojatnije oko 803. god., kada Franci na kratko vrijeme zauzimaju dalmatinske gradove. Nakon Aachenskog mira nakit se s obale u unutrašnjost širi još više.[212]

U drugoj polovini IX. st. arheološki nalazi karolinškog obilježja iščezavaju. Postoje, doduše, nalazi poslijekarolinškog oružja (mačevi, ostruge, koplja), koji odgovaraju otonovskom razdoblju, što upućuje na kontakte ovih prostora sa Zapadom, ali oni nisu značajni niti prisutni u količini kakva je bila u karolinškom razdoblju.[213]

---

[210] Milošević, „Karolinški utjecaji," 125.

[211] Grozdolike naušnice pronađene su i na Crkvini u Biskupiji, u Ivoševcima kod Knina, u Ninu, u Dubravicama (skradinsko zaleđje), te u Glavicama kod Sinja: Milošević, „Karolinški utjecaji," 137-138.

[212] Isto, 136-138.

[213] Isto, 139.

6. Pitanje pokrštavanja Hrvata u hrvatskoj historiografiji

Pokrštavanje Hrvata bio je proces koji je u IX. st. neposredno utjecao na važne promjene u hrvatskom društvu. Na osnovi pisanih svjedočanstava i arheoloških nalaza, može se zaključiti kako su pripadnici hrvatske elite pokršteni do otprilike sredine IX. st.

U domaćoj historiografiji problem pokrštavanja Hrvata vrlo je dugo prisutan. Pitanje kada su Hrvati pokršteni te pod čijim patronatom iznjedrilo je različita tumačenja i teorije. Te teorije u znanstvenoj se literaturi dijele na dalmatinsku (rimska ili bizantska) i franačku teoriju, ovisno o poticatelju samog procesa pokrštavanja. U starijoj historiografiji autori su, nekritički sljedeći Konstantinov *DAI*, začetak dugotrajnog procesa pokrštavanja smještali u VII. st., smatrajući kako su novopridošli Hrvati kršćanstvo primili na poticaj Heraklija. U novijoj historiografiji postoji i mišljenje kako do potpunog prekida kršćanskog života na području Dalmacije nije niti došlo, te kako se pokrštavanje odigralo zbog obnove crkvene organizacije.

Nada Klaić istaknula je kako su povjesničari koji su smatrali Konstantina Porfirogeneta i Tomu Arhiđakona kao vjerodostojne izvore (primjerice Barada) pokrštenje smatrali postupnim rezultatom obnove hijerarhije u Dalmaciji, provedene od strane Bizanta preko svećenika zapadnog obreda u drugoj polovici VIII. st. Klaić tvrdi kako Barada nije imao pravo kada je odbacivao postojanje i značaj kulta franačko-akvilejskih svetaca, te napominje kako u prilog franačkoj teoriji (osim franačke državne politike) govori činjenica da je Teodozije sufragan akvilejskog patrijarha, te što isti prvo putuje u Akvileju a ne u Rim, kada traži potvrdu za splitsku stolicu.[214]

Goldstein drži kako su stanovnici gradova već od V. st. trebali biti kršćanima „jer je nekršćansko stanovništvo bilo restriktivnim propisima postupno dovedeno u sve teži položaj.“[215] Nadalje, Goldstein napominje kako je Bizant u svojoj pobjedi protiv Ostrogota pobijedio i arijanizam, zbog čega su netom sređene političke prilike i privremen gospodarski polet utjecali na širenje kršćanstva prema seoskim sredinama u razdoblju VI. st. Goldstein pretpostavlja kako su kristijanizaciji i izgradnji crkava pridonosili i redovnici u samostanima na prostoru

[214] Klaić, *Povijest Hrvata*, 84-85.

[215] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 69.

istočnojadranskih biskupija, zbog čega zaključuje kako je graditeljski polet obuhvatio i dio unutrašnjosti. Navodi primjer kompleksa dvorca u Ozlju, gdje je pronađena crkvica iz VI. st., te pretpostavlja kako je aktivnosti poticao Justinijan., koji 535. god. daje sagraditi grad Justiniana Prima (u blizini Skopja) i u njega smješta nadbiskupiju ili metropoliju.[216]

Goldstein upozorava kako je shematski pristup pri rješavanju pitanja pokrštenja (traženje točnog trenutka i točnog mjesta) pogrešan pristup. „Manje se uzimalo u obzir da je to bio vrlo složen društven pokret, revolucija, da je uključivao širok krug raznovrsnih i proturječnih kretanja (...)“[217] Autor smatra kako je proces pokrštavanja započeo nakon prvih doticaja s autohtonim stanovništvom nakon doseljenja, te kako je Konstantinova vijest o slanju svećenika iz Rima od strane Heraklija i potom pokrštavanja Hrvata točna. Pritom napominje kako do 800. god. proces pokrštavanja nije bio jačeg intenziteta, te kako je veći broj pokrštenih vjerojatno bio u središtima pokrštavanja, odnosno u blizini dalmatinskih gradova pod bizantskom upravom. Autor vjeruje kako u vrijeme dolaska Franaka na hrvatske prostore obje političke sile nastoje pokrstiti Hrvate, zbog čega proces postaje intenzivnijim. Goldstein tvrdi kako se različite vijesti o pokrštavanju ne bi trebale odbaciti „jer one samo svjedoče o konstantnim naporima različitih sredina da se pokrste Hrvati.“[218] Goldstein zaključuje kako su sva kršćanska središta (i kršćanske zemlje) nastojale putem svojih misionara što prije pokrstiti Hrvate, jer je isto označavalo ulazak dotadašnjih barbara u civilizacijski svijet, bilo to franački ili bizantski. Također, pokrštavanje je postalo preduvjet komunikacije i bilo kakve razmjene s ostatkom kršćanskog svijeta, odnosno „preduvjet bilo kakvog napretka“, a pismenost, pravo, kultura i ostale civilizacijske tekovine dolazile su posredstvom kršćanstva. U Hrvatskoj se, kao i diljem Europe, stvorilo teokratsko društvo koje je podupiralo razvoj crkve i crkvene organizacije, kao što je i crkva podupirala svjetovni razvoj.[219]

Budak smatra kako su prve dodire s kršćanstvom Hrvati ostvarili po doseljenju. Kršćansko stanovništvo održalo se u priobalnim gradovima, na otocima, te u enklavama u zaleđu. Autor vjeruje kako je „stanovništvo Panonije preživjelo barbarske provale u većem broju no što se dosad pretpostavljalo“. Kao primjer navodi Sisak, gdje se vjerojatno očuvao i neki oblik crkvene

[216] Isto, 69 - 71.

[217] Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I.* (Zagreb: Biblioteka Latina et Graeca, 1992), 131.

[218] Isto, 132.

[219] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 228.

organizacije. Vodeći se mletačkim kronikama, koje svoju pozornost također posvećuju Herakliju, Budak tvrdi kako Konstantinovoj vijesti o pokrštenju Hrvata treba pokloniti barem malo povjerenja. Razmatra mogućnost kako je Heraklije nakon opsade Konstantinopola 626. god. pokrenuo neku akciju na Jadranu kako bi ostvario savezničke odnose sa Slavenima, što je moglo uključivati i pokrštavanje.[220]

Neven Budak skloniji je franačkoj teoriji. Iako ne postoji niti jedan dokument koji izravno govori o djelatnosti zapadnih misionara na području hrvatske kneževine, Budak tvrdi kako postoji mnogo dokaza koji govore u prilog franačkom udjelu u pokrštavanju Hrvata. Pritom spominje i životopis Sv. Ursa iz Vincenze, zapisan u mnogo kasnijem izvoru. Iz priče proizlazi kako je Urso, u vrijeme Karla Velikog, nakon završetka borbi s pratnjom stigao u Dalmaciju, te kako je uspio pokrstiti tamošnjeg kralja i narod. Nada Klaić odbacuje vjerodostojnost ovog izvora, dok Viktor Novak i Goldstein smatraju kako postoji mogućnost da su Franci vršili utjecaj na Hrvate i prije 795. god. Budak dijeli mišljenje Novaka i Goldsteina, te smatra kako kadionica iz Vrlike može potvrditi ranu franačku misiju među Hrvatima.[221] Goldstein, iako je izvor nastao stoljećima nakon samog događaja, smatra kako vremensko poklapanje vladavine Karla Velikog i pontifikata pape Hadrijana I., kao i franačke pretenzije za osvajanje Dalmacije, životopisu Sv. Ursa daju pouzdanost.[222]

Budak nadalje napominje kako je niz objekata u Biaćima podigao svećenik Gumpert, a u Branimirovo vrijeme u Ninu je djelovao opat Teudebert, čija germanska imena upućuju na franački utjecaj. Intenzivnu gradnju i opremu crkava sredinom IX. st. autor smatra rezultatom uspješnih misija franačkih misionara, koje su dodatno bile osnažene utjecajima iz priobalnih gradova. Tako Trpimir daje izgraditi benediktinski samostan u Rižinicama, a izgrađuju se i crkve na Lopuškoj glavici, u Vrpolju kod Knina, Žažviću kod Bribira i Kašiću kod Zadra, te samostan Sv. Bartolomeja u Kninu.[223]

---

[220] Neven Budak, „Pokrštavanje Hrvata i neki problemi crkvene organizacije," u *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, ur: Miljenko Jurković i Tugomir Lukšić (Zagreb: Matica hrvatska, 1996): 127 - 128.

[221] Budak, *Prva stoljeća Hrvatske,* 89 - 90.

[222] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek,* 229.

[223] Budak, *Prva stoljeća Hrvatske,* 91.

Pretpostavku kako su dalmatinski biskupi bili nadležni nad hrvatskom kneževinom i nakon 812. god. Budak objašnjava činjenicom što utjecaji zapadne liturgije u crkvenoj arhitekturi Hrvatske nisu vidljivi prije Trpimirove vladavine. U drugoj polovini IX. st. prihvaća se *westwerk* i zapadni liturgijski obrasci, što, napominje autor, potvrđuje premoć franačkih misionara nad ostalim utjecajima. Budak ističe kako je u hrvatskoj crvenoj povijesti vrlo važan trenutak osnivanja ninske biskupije. Tada se na hrvatskom području prvi puta organizira crkvena hijerarhija, pod pretpostavkom da se biskupija u Sisku nije održala.[224]

Budak se dotiče i sinoda održanog u Cividaleu 796., na kojem je utemeljena teološka osnova Akvilejske crkve i gdje su donesene odredbe koje su se doticale župa, bračnih odnosa i desetina. Autor napominje kako se o prilikama u hrvatskoj kneževini u idućem stoljeću zna vrlo malo, ali je iz Trpimirove darovnice ipak jasno kako se ubiranje desetine počelo primjenjivati. Vladar je isprva desetinu ubirao za sebe, a Crkvi ju je prepustio kasnije. Budak upućuje na Denisa Alimova,[225] koji je zaključio kako je ovaj slučaj sličan onima iz ostalih slavenskih zemalja, a blaži oblik prikupljanja desetine vjerojatno se primjenjivao kako se stanovništvo ne bi odvratilo od nove religije. Budak ističe kako se i na Rižanskom placitu spominje desetina, pretpostavljajući kako je vjerojatno vojvodi Ivanu služila kao sredstvo za isplatu Slavena. Desetina se, s druge strane, nije ubirala na području pod bizantskom upravom, iako je ono bilo donekle kristijanizirano, jer je desetina franački običaj. Također, autor smatra vrijednim napomenuti kako se ideja nasilnog pokrštavanja u slučaju Hrvata može odbaciti, jer ne postoji niti jedna vijest o protukršćanskim pobunama kakve su gotovo pa uobičajene u slučaju prisilnog obraćenja starosjedilačkog stanovništva.[226]

Ančić tvrdi kako se pri procesu širenja kršćanskog nauka i kristijanizacije „mogu uočiti slučajevi transplantacije koncepata, kao i institucija kao sklopova formaliziranog i predvidljivog ponašanja, no ne nužno i uvijek u formi svjesnog kopiranja uzora.“ Autor je, stoga, uvjeren kako se kršćanstvo na hrvatske prostore prenosilo iz akvilejskog sjedišta, što objašnjava odlukom Karla

[224] Isto, 91–93.

[225] Denis Alimov, „Hrvati, kult Peruna i slavenski *gentilizam* (Komentari na hipotezu Ante Miloševića o identitetu Porina i Peruna),“ *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, 42 (2015): 141 – 164.

[226] Budak, *Hrvatska povijest*, 146-147.

Velikog iz 806. god., putem koje su sve zemlje južno od Drave potpale pod jurisdikciju akvilejskog patrijarha, čime je ujedno akvilejska patrijaršija i formalizirana.[227]

Vedriš upozorava kako složen proces kristijanizacije ovisi o nizu raznorodnih pojava. Kako bi proces kristijanizacije uopće zaživio, ističe Vedriš, isprva je nauk morao preživjeti na području kasnoantičke Dalmacije.[228] Potom su slavenski doseljenici trebali postupno prihvatiti kršćansko učenje, što je u konačnici dovelo do planske i temeljite kristijanizacije između IX. i XI. st. pod okriljem hrvatskih narodnih vladara.[229]

Prvu etapu kristijanizacije dalmatinskog zaleđa Vedriš smješta u razdoblje između IV. i kasnog V. st., te tvrdi kako je bila provedena od strane pojedinaca. Drugu etapu, ili plansku crkvenu aktivnost, koja se manifestirala u obliku nadogradnji i izgradnji crkava, smješta u VI. i rano VII. st., no napominje kako nije ostavila značajnijeg traga u pisanim izvorima.[230]

O tijeku evangelizacije mogu puno otkriti i ostaci sakralnih građevina te njihovo unutarnje uređenje. „Iako postoje naznake o preživljavanju niza sakralnih građevina (ponegdje možda čak i s neprekinutim liturgijskim funkcijama) iz kasne antike, znatan dio predromaničke arhitekture na području Hrvatske svjedoči o intenzivnom franačkom, odnosno sjevernotalijanskom utjecaju, čime se posredno potvrđuje teza o presudnoj franačkoj ulozi u pokrštavanju Hrvata.“[231]

Kada se promatraju ranosrednjovjekovna groblja, napominje Vedriš, važno je protumačiti niz njihovih značajki. To su „njihov položaj, orijentacija grobova, njihov oblik i veličina, način

---

[227] Ančić, „Franački i langobardski utjecaji,“ 228.

[228] Trpimir Vedriš, „Pokrštavanje i rana kristijanizacija Hrvata,“ *u Nova zraka u europskom svijetlu: hrvatske zemlje u ranom srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150*), ur: Zrinka Nikulić Jakus (Zagreb: Matica hrvatska, 2015), 174.

[229] „Pri pokušaju cjelovitog razmatranja procesa kristijanizacije nužno je, dakle, razmotriti čitav niz čimbenika poput dugotrajne akulturacije, djelovanja misionara, razvoja crkvene organizacije, pojave redovništva, širenja pismenosti, ali ne i manje važno – razvoja novih društvenih struktura i mehanizama provođenja vlasti.“: Vedriš, „Pokrštavanje i rana kristijanizacija Hrvata,“ 175-176.

[230] Vedriš ističe kako je P. Brown opisao izolirane, ruralne zajednice bez potpore države i efikasne kontrole Crkve kao „mikrokršćanstvo“, podložne napuštanju novoprigrljenih vjerskih praksi te povratku nekadašnjim, onim poganskima. Brownova pretpostavka za Vedriša je „o oblikovanju mjesnih, ruralnih kršćanskih „mikrosvijetova“ u najmanju ruku smislena pretpostavka i poticajan model za buduća istraživanja.“: Vedriš, „Pokrštavanje i rana kristijanizacija Hrvata,“ 184.

[231] Isto, 181.

ukopa, broj pokopanih u pojedinom grobu te, osobito, vrste grobnih priloga."[232] Također, običaji poput spaljivanja pokojnika, namjerno razbijanje zemljanog posuđa, paljenje vatre nad grobovima ili iznad njih, otjerivanje zlih duhova, itd.,[233] vrlo su važni prilikom promatranja problema pokrštavanja određene zajednice. Na većini lokaliteta pretkršćanskih slojeva hrvatskih grobalja nailaze se grobni prilozi, što je karakteristično i za slavenska groblja srednje Europe. Vedriš zaključuje kako se uspješnom kristijanizacijom smatra izostanak grobnih priloga i promjena njihova sastava (Groblje na Ždrijacu kraj Nina). Od prve polovine IX. st. obredni prilozi nestaju, dok se količina nakita (u ženskim) i oružja (u muškim) grobovima povećava. Tako u kasnom IX. st. „jagodne naušnice" postaju čest nalaz na hrvatskim grobljima, a pronaći se mogu i raskošni primjerci karolinškog oružja, što osim pokrštavanja iz smjera Franačke i iskazivanja statusa pokojnika, ukazuje i na povećan obim uvoza karolinške vojne opreme.[234]

Vedriš potom napominje kako složenost procesa kristijanizacije (kao i dugotrajnost istog procesa) odbacuju nekadašnja uvjerenja o evangelizaciji iz isključivo jednog središta. Isto tako, smatra besmislenim odrediti točno vrijeme pokrštavanja cjelokupnog naroda. Iako su Borna, Ljudevit i Mislav u dokumentima označeni kao kršćani, isto „ne govori mnogo o dosegu kristijanizacije njihovih podložnika i suvremenika, a još manje o tijeku procesa pokrštavanja njihovih prethodnika."[235] Osim toga, rasuđivanje o pokrštavanju uvelike određuju i za sada još neosvijetljena pitanja poput podrijetla i vremena dolaska Hrvata te asimilacija sa starosjedilačkim društvom. Kako bilo, u vrijeme sigurnog postojanja hrvatskog identiteta (kraj prve polovine IX. st.), sada već pokrštena zajednica krenula je put „prema oblikovanju ranosrednjovjekovnog društva". Vedriš ujedno smatra važnim napomenuti kako direktnih izvora o pokrštavanju Hrvata gotovo pa i nema. Uglavnom su sačuvana pripovjedna, pisana svjedočanstva, koja donose vrlo

[232] Isto, 179.

[233] Također, iako oskudno dokumentirani, u izvorima se mogu pronaći slučajevi djelomičnog spaljivanja pokojnika, stavljanja oštrih predmeta (čavli ili strelice) u usta pokojnika, postavljanje kamene ploče na pokojnikovo tijelo (sprječavanje povratka pokojnika). Od grobnih priloga valja napomenuti spremnike za sol izrađene od jelenja roga, novac, krhotine rimskog stakla te puževe kućice, za koje se vjerovalo kako posjeduju magičnu moć. Osim toga, u usta pokojnika znao se umetati i novac, kao što je to slučaj sa srebrnim novčićem s prikazom franačkog cara Lotara I. (840. – 855.) sa ždrijačkog groblja: Vedriš, „Pokrštavanje i rana kristijanizacija Hrvata," 187.

[234] Isto.

[235] Isto, 177.

oskudne podatke o samom pokrštavanju, nastala mnogo kasnije od samog događaja. Stoga je pri pokušaju razumijevanja istog pitanja nužno posvetiti pozornost ostacima materijalne kulture, načinu ukopa, arhitekturi, toponimiji i etnologiji.[236]

Rapanić na temelju arheoloških nalaza zaključuje kako u Dalmaciji, Istri i Panoniji na prijelazu iz III. u IV. st. postoje već određeni oblici kršćanske vjeroispovijesti, zato što tada postoje dobro organizirane kršćanske zajednice u većim gradovima. Nakon rata s Gotima u VI. st. dolazi do relativnog mira u kojem se razvija kršćanska kultura. Crkveno graditeljstvo tada doživljava svoj razvojni vrhunac.[237] Pitanje pokrštavanja Hrvata Rapanić ne veže uz organizacijske promjene u dalmatinskoj crkvi, već drži kako je isto povezano s naznačenim franačkim utjecajem. Također, Rapanić napominje kako je čudno da do procesa pokrštavanja dolazi dva stoljeća nakon (pretpostavljenog) doseljenja Hrvata u VII. st., te kako nema nikakvih materijanih tragova o boravku Hrvata u Dalmaciji u istom razdoblju, zbog čega podržava Margetićevu tezu o kasnijem doseljenju.[238] Autor pojavu predromaničke umjetnosti tumači pokrštavanjem Hrvata, a njenu „afirmaciju i difuziju“ snažjenjem i konsolidacijom hrvatske države. Rapanić zaključuje kako su za vjersku i umjetničku djelatnost na području hrvatske kneževine bili važni mirni i tolerantni odnosi sa susjednim bizantskim gradovima.[239]

Jurković napominje kako arhitektura mora slijediti određene liturgijske zahtjeve. U bizantskoj Dalmaciji u IX. st. ne grade se troapsidalna svetišta namijenjena postavi triju oltara, što ujedno, tvrdi Jurković, dokazuje kako pokrštavanje Hrvata ne proizlazi iz dalmatinskih gradova, već s područja gdje se ovakav tip liturgije provodio. Takav tip izgradnje bio je tipičan za karolinški Zapad. Nakon što Pipin prihvaća rimsku liturgiju, izgradnja ovakva tipa počinje se provoditi u ambrozijanskoj liturgiji u akvilejskoj i milanskoj nadbiskupiji, te na teritoriju pod njihovom jurisdikcijom u IX. st., u što spada i prostor ranosrednjovjekovne Hrvatske. Jurković zaključuje kako pokrštavanje Hrvata i konstituiranje crkvene umjetnosti potpomaže Zapad uz posredništvo Akvilejske patrijaršije, što potvrđuju imena svećenika, monaha, titulari crkava, predmeti materijalne kulture i oblici arhitekture. Uz spomenuto troapsidalno svetište (koje svjedoči o

---

[236] Isto.

[237] Rapanić, „Od grčkih kolonista do franačkih misionara,“ 39.

[238] Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, 46.

[239] Isto, 69-73.

zapadnom ritusu i dokazuje kako se organizacija duhovnog života u Hrvatskoj uređivala po karolinškom uzoru) koristio se i *westwerk*.[240]

Nalaz relikvijara s moćima sv. Anselma, koji se datira na kraj VIII. st., prema Miloševiću potvrđuje rano karolinško misionarenje na hrvatskim prostorima. Milošević napominje kako su relikvijari u obliku torbica bili uobičajeni za ovo karolinško vrijeme, a koristili su se vjerojatno kao „prijenosni oltari predviđeni za bogoslužje u provizornim prostorima ili pod otvorenim nebom, što dodatno osnažuje pretpostavku da je ovaj u Hrvatsku dospio misionarskom djelatnošću".[241] U Ninu je pronađen i mali relikvijar u obliku škrinje, koji je prilikom otvaranja 1969. god. u sebi sadržavao komad crvene svile.[242]

Ranosrednjovjekovni grobni prilozi na hrvatskom području prije pokrštavanja su keramičke posude, željezni noževi, željezna šila, britvice, kresiva, nakit, kao i kopče i jezičci za remenje iz kraja VIII. st., koje odlikuje kasnoavarski izgled. Na lokalitetu crkve Sv. Marije u Biskupiji kod Knina na osnovu nalaza Milošević zaključuje kako se u ranosrednjovjekovno groblje ukapalo „okolno stanovništvo, vrlo vjerojatno heterogenog etničkog sastava".[243] Milošević napominje kako je skupina grobova s karolinškim nalazima izdvojena, te pokazuje „diferencijaciju tadašnjeg vladajućeg (ratničkog) sloja prema ostalome stanovništvu, a pronađena količina tih predmeta upravo ovaj lokalitet stavlja u središte političke i vojne moći onodobne Hrvatske."[244] U dva groba na Crkvini pronađene su i dječje ostruge, što, tvrdi Milošević, upućuje na prvo formiranje vladajuće obitelji, dok stilsko obilježje „nesumnjivo pretpostavlja Karolinge kao inicijatore tih procesa".[245] Milošević upozorava kako u grobovima na nalazištu Crkvina izostaju keramički lonci, što sugerira na zaključak kako se na području Knina novopridošli, vladajući sloj Hrvata izdvojio od ostatka stanovništva. S druge strane, u ostalim ranosrednjovjekovnim grobovima (Ždrijac kod Nina, Bajagić kod Sinja, Gorica – Stranče kod Novog Vinodolskog, itd.)

---

[240] Miljenko Jurković, „O arhitekturi hrvatske države 9. stoljeća," *Izdanja* HAD-a, 15 (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1990), 66.

[241] Milošević, „Karolinški utjecaji," 111.

[242] Isto.

[243] Isto, 123.

[244] Isto, 124.

[245] Isto, 125.

uz karolinške su nalaze nađeni i predmeti karakteristični za ranosrednjovjekovne grobove u Dalmaciji prije doseljenja Hrvata (keramičke posude, koštane posude za sol).[246]

6. 1. Pismenost

„Svaki pisani izričaj (...) kao dio kulture i visokorazvijen oblik komuniciranja, tijesno je povezan s razvojem i stupnjem civilizacije na određenim prostorima i među pojedinačnim narodima.“[247]

Zbog geografskog položaja i antičke tradicije kraja kojeg su naselili, Hrvati su se nadovezali na tekovine latinske pismenosti. U tom procesu presudnu ulogu imao je Bizant, koji je očuvao antičko naslijeđe u nekadašnjim romanskim gradovima. Na području Zapada prevladavala je uglavnom usmena predaja, uz iznimku rijetkih učenjaka (Eugenije iz Toleda, Izidor Seviljski, Beda Venerabilis, i dr.), a najprisutnija je bila vjerska latinska književnost pučkog karaktera (razni svetački životopisi i propovijedi). U vrijeme Karla Velikog nastupa karolinška renesansa, koja je uvelike imitirala antičku tradiciju, što se odrazilo i u pismenosti nastankom mnogobrojnih kronika, anala i drugih djela. “Karolinško razdoblje pokazuje se osobito plodnim upravo na području pismenosti i spomenicima pisane riječi, kako u rukopisnim knjigama tako i u natpisima u kamenu i metalu.“[248] Karlo Veliki 813. god. ozakonio je sustav dvojezičnosti (narodni govor i latinski jezik), gdje latinski dobiva oznaku povlaštenog i obrednog jezika u Rimskoj Crkvi. U krugu vladara, klera, u novoosnovanim samostanima i katedralnim školama govorilo se srednjovjekovnom *latinštinom*, koja se pisala pročišćenom minuskulom (karolinom). Latinska epigrafička baština u hrvatskim zemljama svjedoči o odjeku karolinške renesanse među Hrvatima. Također, spomenici govore i o aktivnostima benediktinskih misionarima i redovnika na ovim prostorima.[249]

---

[246] Isto.

[247] Vedrana Delonga, „Pismenost karolinškog doba i njeni odjeci – latinska epigrafička baština u hrvatskim krajevima“ u *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela*), ur: Ante Milošević (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000), 216.

[248] Isto, 217.

[249] Isto, 218.

Budak je, vođen Baradom, iznio teoriju prema kojoj se upotreba slavenskog bogoslužja i glagoljice isprva širila s područja Duklje, Travunije i Zahumlja. Autor tvrdi kako su srednjovjekovne biskupije bile ograničene na prostor gradova i otoka (gdje je uglavnom živjelo romansko stanovništvo), a potvrde u izvorima o upotrebi slavenskog bogoslužja (i glagoljice) na prostoru Krka i Cresa nema do XI. st. Budak napominje kako na istarsko-kvarnerskom području ima velik broj glagoljskih natpisa, što upućuje na ranu pojavu glagoljice na ovom području, ali izvori ne daju dodatne podatke. Nada Klaić također je smatrala kako prve glagoljaše treba tražiti na Kvarneru, koji je bio izložen bizantskom i protureformnom utjecaju. Njena interpretacija prihvaćena je u književnopovijesnim krugovima.[250] Naime, Budak svoju teoriju gradi na temelju pisama pape Ivana X., koji je sazvao crkvene sabore zbog nauka sv. Ćirila i Metoda. Biskupima je papa napomenuo kako bogoslužje trebaju obavljati prema običajima rimske Crkve, odnosno na latinskom, a ne na slavenskom jeziku. U zaključcima sabora iz 928. god. Ivan X. opominje biskupe Dubrovnika, Stona i Kotora, te im nalaže kako bogoslužje moraju služiti prema običajima rimske crkve. Također, nastavlja Budak, ove tri dijeceze obuhvaćale su sve sklavinije južno od Neretve, a njihovo stanovništvo većinski je bilo slavensko.[251]

Budak smatra kako se glagoljica na balkanskom području širila prvo plovnim putem do gradova na obali, potom vrlo važnom cestom *Via Egnatia* od Drača i Soluna do Makedonije. Nadalje, pisac *Barskog rodoslova* napomenuo je kako je izvorni tekst napisao na slavenskom, što, smatra Budak, nema razloga biti neistinitim podatkom. „Već bi i samo postojanje takva historiografskog djela svjedočilo o visokoj razini pismenosti u Duklji (...)“[252] Bogata bi slavenska podloga *Barskog rodoslova*, zaključuje autor, upućivala na razvijenu slavensku književnost na području Duklje (moguće i Travunje), koja je svoj razvitak započela u IX. st.[253] Budakovu pretpostavku osnažuju i pronađena dva natpisa, Župski i Konavoski natpis.

---

[250] Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine* (Zagreb: 1972), 36, prema Neven Budak, „Prilog valorizaciji humsko-dukljanskog kulturnog područja u prvim fazama njegova razvitka (do 12. st.),“ *Starohrvatska prosvjeta,* 16 (1986): 126.

[251] Isto.

[252] Isto, 126-127.

[253] Primjerice Mihanovićev i Grškovićev fragment Apostola (svjedočanstvo o upotrebi glagoljice u prijelaznoj zoni između oble (makedonske) i ugle (hrvatske) grafije), Miroslavljevo evanđelje (uporaba slova *đerv*, karakterističnog za glagoljske rukopise): Budak, „Prilog valorizaciji humsko-dukljanskog područja,“ 128.

Budak potom upućuje na analizu Kijevskih i Sinajskih listića, izvršenu od strane Marije Pantelić, koja dokazuje kako su popovi glagoljaši u Dubrovniku svoju djelatnost u XIV. st. temeljili na mnogo starijim „vezama glagoljice i ćirilice na humsko-dukljansko-bosanskom području.“[254] Analiza je pokazala kako su pripisi Kijevskim listićima i Sinajskom liturgijaru pisani istom rukom, što ukazuje kako su na humsko-dukljanskom prostoru u uporabi bili krajem XI. i početkom XII. st.. Autor vjeruje kako bi korijene razvitka slavenske pismenosti i književnosti valjalo tražiti u djelovanju prognanih Metodovih učenika, te, iako su poticaji dolazili s istoka, uskoro dolazi i do doticaja s glagoljaškim krugom s područja sjevernog Jadrana. Osim toga, napominje Budak, Bizant svoje pozicije na istočnom Jadranu učvršćuje 867. god., što je vrijeme djelovanja sv. Ćirila i Metoda. Nakon što je Bazilije I.razbio arapsku opsadu Dubrovnika, imao je, zaključuje autor, izvrsnu priliku za miješanje u unutarnje prilike na prostoru okolnih sklavinija.[255]

Na humsko-dukljanskom području prisutna je bila i latinska književnost. U Baru su u XI. i XII. st. nastali epitafi pisani „leoninskim srokom“, dok su u gradskim sredinama nastajale legende.[256] Budak upozorava kako su prva poglavlja *Barskog rodoslova* građena prema uzoru izvora nastalih u Monte Cassinu, što upućuje na komunikacijske veze između sjeverne i istočne jadranske obale. Pismo pape Aleksandra II. (koje je najvjerojatnije falsifikat nastao u XII. st.) govori o samostanima Latina i Grka, tj. Slavena, te, unatoč svojoj historiografskoj neautentičnosti, zaključuje autor, govori o ispreplitanju istočnih i zapadnih utjecaja, te raznovrsnosti kulture u tadašnjoj Duklji.[257]

Pop Dukljanin preveo je *Barski rodoslov,* a u njegovu djelu prisutni su elementi usmene tradicije. „S izuzetkom pojedinih ulomaka, opisani su uglavnom ratni podvizi, hrabrost, lukavstvo i vjernost (dakako, i njihovi antipodi) – vrline i mane viteškoga svijeta.“ Na temelju istog djela opaža se utjecaj viteštva u crkvenoj umjetnosti i postojanje viteškog društva u Duklji u XII. st. Karakter djela odgovara duhu *chanson de geste,* u kojem je napisana i *Pjesan o Rolandu*. Kako se

[254] Isto.

[255] Isto, 129.

[256] Primjerice, legenda o Andreaciju i Teodori u Kotoru, te Pavlimiru – Belu i osnutku grada Dubrovnika. Legenda o Pavlimiru odraz je „rušenja jezičnih barijera i prihvaćanja latinskih legendi u slavenskoj sredini.“: Budak, „Prilog valorizaciji humsko-dukljanskog područja,“ 129-130.

[257] Isto, 131.

u djelu ne spominju godine i događaji nisu kronološki kvalificirani, Budak smatra kako je bolje djelo nazivati *Kraljevstvo Slavena*, kako ga je i sam Dukljanin nazvao, radije nego *Ljetopis* ili *Rodoslov*. ¸Zbog uporabe izravno ili neizravno sačuvanog „fonda“ pismene i usmene književnosti na dukljanskom dvoru „ne možemo nijekati da je Duklja, odnosno humsko-dukljansko područje, dostiglo kulturnu razinu s kojom se na slavenskom jugu mogla usporediti još jedino kultura dalmatinskih komuna.“[258]

Goldstein smatra kako je u hrvatskim krajevima Gottschalk bio jedan od prvih nositelja karolinške renesanse, te pretpostavlja kako je upravo on ovdje donio karolinu, kojom će se, zajedno s beneventanom, pisati svi rukopisi u naredna tri stoljeća. Iako se pismenost širila veoma sporo, Goldstein vjeruje kako je polovinom IX. st. za vladare usmeno svjedočanstvo počelo gubiti na pravnoj važnosti, zbog čega se sve više poštuju pismeni dokumenti. Vladari su bili nepismeni, ali su na svojim dvorovima imali ljudstvo zaduženo za administraciju. O širenju pismenosti u IX. st. svjedoči i osnivanje visokog učilišta u Čedadu na saboru u Corteleoni održanom 825. god. Trpimir je bio prvi hrvatski vladar koji je otišao u Akvileju te se tamo upisao u *Čedadski evanđelistar*.[259]

Suić napominje kako se na temelju glasa *jery* (y), upotrebljenog u natpisu na krstionici iz Nina, u Kronici Ivana Đakona prilikom spomena kneza Mislava pri sklapanju mirovnog ugovora s Venecijom 839. god., te u imenu kneza Višeslava, uočava stari hrvatski vokalizam sačuvan i u kasnijim vremenima, različit od latinskoga istog vremena. „Ta pojava svjedoči o izdržljivosti hrvatskog govora, čuvanjem vokala podrijetlo kojega moramo tražiti još u hrvatskom prajeziku.“[260]

Suić vjeruje kako je boravak Gottschalka na Trpimirovu dvoru ostavio traga u pjesništvu na latinskom jeziku u starohrvatskom periodu, te se pita da li je određen utjecaj u istom polju ostvario i Adam Pariški, o čijem dolasku u Split izvješćuje Toma Arhiđakon. Adam Pariški je, prema Arhiđakonu, imao zadaću prepjevati spjevove u čast salonitanskih mučenika kako bi poboljšao njihov jezik i metriku. Suić pretpostavlja kako je Adam uspio ostvariti isto, ali

---

[258] Isto, 136–137.

[259] Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 201–202.

[260] Mate Suić, „Nekoliko spojnica i razdjelnica između Nina i Knina. Iz starije hrvatske povijesti,“ u *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, ur: Miljenko Jurković i Tugomir Lukšić (Zagreb: Matica hrvatska, 1996), 165-166.

napominje kako se prepjevi nisu očuvali. No, ističe Suić, u domaćem krugu stihotvorstvo je postojalo, a sastavljeno je bilo od govora vulgarnog latinskog jezika. Stihovi su slijedili „opća kretanja, po kojima je metrika gotovo potpuno odstupala od klasičnih uzora, gdje je naglasak zamijenio kriterij kvantitete slogova.“[261] Kasnoantički pisci ovu su pojavu smatrali barbarizmom. „Postoje tendencije da se gotovo svi epigrafski tekstovi iz starohrvatskog perioda promatraju kao sastavi u stihovima.“ Suić upozorava kako je količina poetike u formi i sadržaju hrvatskih latinskih natpisa u ranom srednjem vijeku nedovoljno istražena, te zaključuje kako se pojava i razvoj hrvatske ranosrednjovjekovne poezije „ne može promatrati izvan kruga kršćanskog pjesništva, bili to liturgijski, paraliturgijski ili sepulkralni natpisi.“[262] Ti modeli su potom primjenjivani u natpisima pretežno profanog karaktera te u kasnijem pjesništvu na hrvatskom jeziku (hrvatski natpis na tzv. Povaljskom pragu na otoku Braču iz XII. st.).Natpis prokonzula Grgura na starom ciboriju zadarske katedrale primjer je ranog spjeva liturgičkog karaktera. Latinsko pjesništvo u Hrvatskoj krajem XI. i početkom XII. st. u potpunosti se uključilo u literarne tekovine zapadne Europe.[263]

Delonga napominje kako su na prostoru ranosrednjovjekovne Hrvatske prihvaćeni zapadni obred i latinsko pismo zbog duhovno-političke strategije Rima i Karolinga. Autorica tvrdi kako je od početka IX. st. ishodište kulture pisanja prema hrvatskim krajevima u zaleđu bio Zadar, te kako su se na prijelazu iz VIII. u IX. st. gradovi uz istočnojadransku obalu probudili iz kulturne pasivnosti. Zbog diplomatičko-političkih aktivnosti biskupa Donata i *duxa* Pavla, Zadar se, ističe Delonga, početkom IX. st. uključuje u karolinška zbivanja. U to se vrijeme obnavlja zadarska katedrala koja dobiva novi namještaj, a kleše se i potpis *Donatus peccatur episcopus,* po likovnom uzoru na Grado. Delonga zaključuje kako su hrvatski velikaši omogućavali zadarskim klesarima djelovanje na području njihovih županija, što, tvrdi autorica, svjedoče donatorski natpisi iz Bregovače u Biljanima Donjim i u Pridrazi.[264]

---

[261] Isto, 167.

[262] Isto, 168.

[263] Isto.

[264] Delonga, „Pismenost karolinškog doba i njeni odjeci“, 223-237.

Dokumenti tvrde kako su u doba predromanike postojali brojni liturgijski kodeksi, no iz vremena prije 1000. god. sačuvan je samo relativno skromno iluminiran *Splitski evanđelistar*,[265] koji je napisan „poluuncijalom“ u VIII. st. i nadopunjavan drugim pismima u kasnijim stoljećima A. Badurina smatra kako je nakon splitskih sabora 925. i 928. i rasprave o glagoljašima zasigurno bilo i glagoljskih knjiga, no, kao što je već rečeno, niti jedna se nije sačuvala.[266]

6. 2. Kultovi svetaca

Širenje franačkih kultova na hrvatskom prostoru govori u prilog franačkom udjelu u pokrštavanju Hrvata. Prisutni su Asel, Ambrozije, Krizogon (Krševan), Hermagoras (Mohor), Marta, Martin, Marcel. Kult ovih svetaca može se, osim u Ninu, pronaći uz vladarske dvorove (u Bijaćima Sv. Marta, Sv. Martin uz dvor Mislava).[267]

Dva najvažnija sveca za srednjovjekovni Zadar bili su sv. Anastazija i sv. Krševan. Prema legendi, ovi sveci međusobno su se poznavali te su živjeli tijekom IV. st. Oboje su bili mučenici, ali na različitim mjestima. Sv. Anastazija mučeničkom je smrću svoj život okončala u Sirmiju, a sv. Krševan umro je u Akvileji. Njihov kult u Zadru prisutan je od IX. st. U historiografiji prevladava relativan konsenzus kako je kult sv. Krševana u Zadar stigao iz Akvileje, dok se za kult sv. Anastazije smatra kako je došao iz Konstantinopola, a isto je zabilježila i lokalna tradicija. Trpimir Vedriš objavio je knjigu *Hagiografija i rani kult sv. Anastazije i sv. Krizogona u Zadru*. Vedriš je knjigu podijelio u tri tematska dijela. Isprva donosi pregled povijesti kulta sv. Anastazije i sv. Krizogona. Opisuje kako je teklo oblikovanje kanona njihovih hagiografija u drugoj polovici V. st. od trenutka njihova pogubljenja (početkom IV. st.), kako se sam kult oblikuje i kako relikvije svetaca dostižu u Konstantinopol. U trećem poglavlju *Passio Anastasiae: podrijetla i rano širenje*

[265] Detaljnije o *Splitskom Evanđelistaru* u: Mirjana Matijević Sokol, *Splitski evangelijar (Evangeliarium Spalatense)*. Split: Književni krug, 2016.

[266] Anđelko Badurina, „Iluminirani kodeksi,“ u *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, ur: Miljenko Jurković i Tugomir Lukšić (Zagreb: Matica hrvatska, 1996), 185.

[267] Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, 90.

legende Vedriš posvećuje pozornost postojećim varijantama legende te nastoji odgovoriti na pitanje vremena njezina nastanka.[268]

Iako je u historiografiji uvriježeno mišljenje kako su relikvije sv. Anastazije u Zadar stigle prema bizantskoj inicijativi, Vedriš (kojemu se pridružuje i Jakšić) smatra kako je kult sv. Anastazije i sv. Krševana nastao pod karolinškim utjecajem, te kako je kult sa svih šest protagonista stigao iz Furlanije (Cividale), gdje je u VIII. st. zabilježen isti kult. Vedriš zastupa slično mišljenje, koje potkrepljuje brojnijom dokumentacijom. Nova društvena mreža uspostavljena u zoni karolinške obalne granice međusobno je širila kultove svetaca. Podaci kako su relikvije stigle iz Konstantinopola prihvaćale su se u historiografiji kao autentične, a samo je Vedriš zauzeo drugačiji pristup interpretaciji istog teksta, upozoravajući na literarne figure teksta preuzete iz antičkih djela. Vedriš je prvi izrazio rezerviranost oko podatka kako su relikvije sv. Anastazije stigle iz Konstantinopola, ali je istaknuo mogućnost carigradske tradicije.[269]

Budak je, s druge strane, uočio postojanje kulta sv. Bartolomeja na prostoru ranosrednjovjekovne Hrvatske i Dalmacije. Kult u Hrvatsku dolazi najvjerojatnije sredinom IX. st. iz Lombardije. Autor napominje kako kult nije postojao u Akvileji, ali jest u Beneventu, gdje je tijelo sveca dopremljeno s otoka Lipari. Bazilika Sv. Bartolomeja, izgrađena u blizini beneventanske katedrale, dovoljno govori o važnosti koju je svetac uživao u Beneventu. Budak smatra kako je kult sveca iz Beneventa u Hrvatsku došao u razdoblju između 839. i 892. god., a sam kult povezan je s benediktinskim samostanom Kapitulom, koji je sagrađen u blizini Knina. Točno vrijeme nastanka samostana nije poznato. Arheološka istraživanja pokazala su kako je samostan zasigurno postojao u drugoj polovini X. st. Kako su prvi benediktinci na hrvatsko područje stigli u IX. st., tako su u isto vrijeme osnovani prvi benediktinski samostani na prostoru hrvatske kneževine (Rižinice, Sv. Mihael u Ninu). Autor zaključuje kako je vrlo vjerojatno da je na trećem najvažnijem posjedu hrvatskih vladara, Kninu, osnovan i treći. Na osnovu sličnih

---

[268] Detaljnije u: Trpimir Vedriš, *Hagiografija i rani kult sv. Anastazije i sv. Kristogona u Zadru*, Zagreb: Leykam International, 2019.

[269] Detaljnije u: Trpimir Vedriš, „Štovanje sv. Anastazije u Sirmiju, Carigradu i Rimu u kasnoj antici i ranome srednjem vijeku," *DIADORA 22*, (2007): 191-216. i Trpimir Vedriš, „"Frankish" or „Byzantine" Saint? The Origins of the Cult of Saint Martin in Dalmatia," *Papers from the First and Secund Postgraduate Forums in Byzantine Studies: Sailing to Byzantium, Trinity College Dublin*, ur: Savvas Neocleus (Cambrige: Cambridge Scholars Publishing, 2009), 219 - 248.

hagionima i toponima, Budak pokazuje kako se kult sv. Bartolomeja širio u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj i Dalmaciji (Kotor, Dubrovnik, Knin, Bartolščina, lokacija Donje Polje – Morinje u blizini Šibenika). Crkva posvećena sv. Bartolomeju nalazi se i u mjestu Galovac, u blizini Zadra, a originalno je nastala u VI. st. kao *memoria*, koja je nadograđena u IX. st. Čini se kako je ova crkvica pripadala kninskom samostanu, koji je 1200. god. uključio ovu crkvicu u posjed samostana. Također, zapadno od Zadra u mjestu Petrčane nalazi se još jedna crkva Sv. Bartolomeja.[270]

Kult sv. Mihajla, čest u južnoj Dalmaciji, proširio se s prostora južne Italije, a jedno od njegovih središta širenja bio je samostan sv. Marije u Pulsanu na Monte Garganu. Benediktinske zajednice bile su relativno brojne na području Dubrovnika, Kotora i Budve, te na neretvanskim otocima. „Bliskost dijela sačuvanih južnodalmatinskih fresaka zapadnima, čak i francuskima, može se također zahvaliti djelatnosti toga reda.“[271]

7. Izložbe *Hrvati i Karolinzi* i *Istočni Jadran i Bizant*

7. 1 *Hrvati i Karolinzi*

Zajednički europski projekt pod nazivom „Karlo Veliki i stvaranje Europe“ obuhvaćao je izložbe u Barceloni, Bresciji, Paderbornu, Splitu i Yorku. U Hrvatskoj se projekt manifestirao izložbom *Hrvati i Karolinzi,* koja je održana u Splitu u razdoblju od 20. prosinca 2000. do 31. svibnja 2001., s ciljem predstavljanja onodobne Hrvatske kao sastavnice Karolinškog Carstva. Projekt je sponzorirala Europska komisija kroz *Rafael program*, a izložba u Hrvatskoj bila je pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Direktor izložbe bio je Ante Milošević, a glavni odbor činili su: Mladen Ančić, Vedrana Delonga, Nikola Jakšić, Miljenko Jurković, Ivan Matejčić, Željko Rapanić te Željko Tomičić. Nakon izložbe izdana je publikacija koja prati

[270] Neven Budak, „Was the cult of saint Bartholomew a royal option in early medieval Croatia?,“ u *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways: Festschrift in Honor of János M. Bak,* ur: Balász Nagy i Marcell Sebök (Budimpešta: CEU Press, 1999), 241 - 250.

[271] Budak, „Prilog valorizaciji humsko-dukljanskog područja,“ 134.

raščlambu izložbe, a podijeljena je u dva dijela. Prvi dio obuhvaćaju sintezni tekstovi o povijesti, kulturi, umjetnosti i pismenosti (popraćeni s povijesnim izvorima), dok drugi čini katalog samih izložaka. Struktura izložbe bila je podijeljena u četiri zasebna poglavlja (Istra, Panonija, Dalmacija, kneževina Hrvatska). U posljednjem tjednu izložbe održan je međunarodni znanstveni skup. Izložba je okupila niz znanstvenih aktivnosti provedenih tijekom 1990-ih, te poslužila kao izvor za daljnje publikacije slične tematike.

Glavni cilj projekta bio je prikazati značajan broj nalaza s područja Hrvatske u karolinško vrijeme. Vedriš napominje kako cilj projekta nije bilo političko približavanje Hrvatske Zapadu, već razbijanje postojećeg povijesnog narativa povezanog samo sa značenjem Bizanta i preusmjeravanje istraživanja ranosrednjovjekovnog razdoblja na prostoru istočne obale Jadrana i prema karolinškom svijetu.[272]

Džino, s druge strane, vjeruje kako je izložba *Hrvati i Karolinzi* produkt povijesnih okolnosti. Prema njemu, Hrvatska je 1991., nakon što je postala nezavisna država, ujedno imala potrebu odvojiti se od raspadajućeg, jugoslavenskog političkog konstrukta, tako da se stvori nova društvena stvarnost i preispita nekadašnje razumijevanje i tumačenje prošlosti. Džino tvrdi kako je nakon kraja rata cilj nove Hrvatske bio distanciranje od prijašnjih ideologija, napuštanje nekadašnje povijesne, političke, gospodarske i kulturne paradigme i pridruživanje Europskoj Uniji. Stoga, nastavlja Džino, u skladu takvog napuštanja nekadašnje jugoslavenske baštine hrvatsku povijest trebalo je preusmjeriti unutar zapadnoeuropskih granica, a izvrsna prilika za repozicioniranje smjera hrvatske historiografije bio je upravo ovaj veliki europski projekt.[273]

Prema Džinu, izložba je unijela ogromne promjene unutar hrvatskih narativa ranog srednjeg vijeka. Autor tvrdi kako su se u dva sveska koristili brojni prilozi prvenstveno zato da bi se razvili snažni argumenti potrebni za promjenu gledišta na razdoblje kasne antike i ranog srednjeg vijeka na prostoru današnje Hrvatske. Džino ističe kako je katalog, putem arheoloških

---

[272] Trpimir Vedriš, „"Croats and Carolingians": Triumph of a New Historiographic Paradigm or Ideologically Charged Project?," u *Migration, Intergration and Connectivity,* ur: Danijel Džino, Ante Milošević i Trpimir Vedriš (Leiden: Brill, 2018): 289.

[273] Danijel Džino, „From Byzantium to the West: „Croats and Carolingians" as a Paradigm-Change in the Reasearch of Early Medieval Dalmatia," u *Migration, Intergration and Connectivity*, ur: Danijel Džino, Ante Milošević i Trpimir Vedriš (Leiden: Brill, 2018): 17.

dokaza, lako nadjačao prethodno dominantno stanovište prema kojem je ranosrednjovjekovna Dalmacija bila pod jakim utjecajem bizantske kulturne. Džino vjeruje i kako Katalog promiče ideju prema kojoj su se Hrvati, kao franački podložnici, naselili u svoju novu postojbinu krajem VIII. st., kako bi negirao tezu o doseljenju tijekom VII. st.[274]

Vedriš , kao i Džino, dijeli znanstvenike na tri grupe: prva je temeljna grupa originalne *Hrvati i Karolinzi* ekipe (Ančić, Milošević, Jurković, Jakšić (ali i Budak)), znanstvenici koju su u vrijeme izložbe bili u svojim 40-im godinama života.Njihovi radovi u katalogu predstavljaju evoluciju njihovih projekata, pružajući im ujedno i šansu da se osvrnu na stajališta koja su zastupali prije petnaestak godina. Druga grupa autora (Basić, Bilogrivić, Filipec, Džino, Petrak) bili su studenti, ili su svoje školovanje započinjali u vrijeme izložbe. Njihova stajališta pokazuju kako su se glavne poruke *Hrvata i Karolinga* slale od strane hrvatskih znanstvenika i primale od strane nove generacije. Treću grupu čine strani znanstvenici (Curta, Hodges i Štih), koji inkorporiraju sadržaj izložbe u šire ranosrednjovjekovne perspektive.[275]

Izložba *Hrvati i Karolinzi* često se shvaća kao prikaz ranosrednjovjekovnog materijala, koji je za cilj imao uvjeriti kako je Hrvatska od svojih početaka pripadala Zapadnoj Europi. No, ističe Vedriš, u projektu nisu sudjelovali samo hrvatski, već i strani znanstvenici.

Vedriš se potom pita treba li ovaj projekt gledati kao prikaz vijesti o novim povijesnim narativima ili samo kao ideološki usmjeren projekt. Autor tvrdi kako namjera projekta da sruši postojeće povijesne narative nije toliko uspjela iz međunarodne perspektive. Činjenica kako je projekt jedva spomenut (naročito u anglofonskim znanstvenim krugovima) ukazuje na seriju tehničkih mana, radije nego na ideološku zavjeru. Izvorni katalog na hrvatskom jeziku imao je lošu distribuciju. Čitav niz očekivanja tima okupljenog oko projekta nije se ispunio. No, Vedriš ističe kako bi opisati njegova postignuća kao promašaj bilo nepravedno.Materijal izložen u Splitu i Bresciji izazvao je posebnu pozornost te pronašao svoj put za daljnje izložbe i publikacije.[276]

---

[274] Isto, 18.

[275] Vedriš, „“Croats and Carolingians“: Triumph of a New Historiographic Paradigm or Ideologically Charged Project?,“ 287 - 289.

[276] Isto, 290.

Vedriš napominje da ako se prijašnje, južnoslavenske paradigme smatraju „normalnima“, „nova“ će se zasigurno činiti pretjerano nacionalističkom. Kada se raspravlja o ideološkoj i znanstvenoj dimenziji projekta, Vedriš ističe kako se nova paradigma, predstavljena na ovoj izložbi, uvelike kosi s tradicionalnom, nacionalnom historiografijom. Štoviše, napominje Vedriš, može ju se smatrati i revolucionarnom. Prvenstveno, prihvaćena je Margetićeva teza i odbačen je nekad neupitan *DAI*. Kasna migracija ne samo da je „odbacila“ dva stoljeća povijesti Hrvata, već je i stavila Karolinge u središnju ulogu u pokrštavanju Hrvata. Tako je tradicionalan narativ o doseljenju napušten.[277]

7.2. *Istočni Jadran i Bizant*

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu organizirao je i otvorio 28. rujna 2018. izložbu *Istočni Jadran i Bizant*. Autor izložbe bio je Ante Milošević, a cilj joj je bio predstaviti kasnoantičku i ranosrednjovjekovnu umjetnost i kulturu koja je nastala pod bizantskim utjecajem u razdoblju od VI. do XII. st. Izložba je bila znatno skromnija od one *Hrvati i Karolinzi*. Najveći dio arheoloških nalaza i sačuvanih spomenika potjecao je iz Justinijanovog doba (sredina VI. st.), „a predstavljaju ga arhitektonska remek.djela poput Eufrazijeve bazilike i drugi čudesni ostaci crkvene i vojne arhitekture.“ Bizantski novac i pečati poslužili su kao prikaz bizantske nazočnosti na Jadranu. Vedriš upozorava na negativnu percepciju Bizanta u široj (neupućenoj) hrvatskoj javnosti, što najbolje odražava sam vrh Republike Hrvatske. Tako je, primjerice, Zoran Milanović svoje neprijatelje nazvao „Bizantom“ i spomen Bizanta iskoristio u još nekim, poglavito negativnim kontekstima. Pojam Bizanta negativno je korišten u vrijeme NDH, kada su se „Bizantincima“ označavali bogati Srbi i pripadnici pravoslavne vjere, a negativne konotacije u široj javnosti prisutne su i danas.[278]

Kako je jasno vidljivo, obje održane izložbe kojima je primarni cilj bio približiti stručnoj, ali i široj publici bogatu hrvatsku povijest i baštinu mogu se i drugačije interpretirati. Uglavnom

[277] Isto, 291.

[278] Trpimir Vedriš, „Što je nama Bizant?,“ Vijenac 645 (2018). http://www.matica.hr/vijenac/645/sto-je-nama-bizant-28462/ (posjet: 14. 9. 2019.)

su negativne percepcije rezultatom anakronih političkih ideologija, negativnih političkih konotacija, ili, kao što je uočljivo iz izložbe posvećene Bizantu i velikim kulturnim i umjetničkim dostignućima carstva (koja su potom pristigla na naše prostore), neznanje šire javnosti. Kako bilo, projekte ovakvih tipova definitivno treba pozdravljati i davati im podršku, ne samo radi vlastitog interesa već i nade kako će isti promijeniti nešto u zatvorenim i politički zatrovanim umovima.

8. Zaključak

Pisani izvori o hrvatskoj povijesti u VII., VIII., ali i kasnijim stoljećima uglavnom se dotiču samo političkih i vojnih događaja, dok se pri razumijevanju gospodarskih i društvenih procesa valja oslanjati na ostatke materijalne kulture, arhitekturu, toponimiju i etnologiju.

Početkom IX. st. Hrvatska se ubrzano integrira u europski civilizacijski krug, odnosno u europske političke, kulturne i gospodarske tokove. Razlozi ove integracije leže u nasljeđu antike, laganom napretku hrvatskog društva u VII. i VIII. st., te pojavi posrednika koji u IX. st. prenose na prostor Hrvatske europske domašaje.[279]

Dolazak franačke i bizantske vojske na ovdašnje prostore bio je mnogo više od samog ratovanja. Bizant, kao i Franačka, u život su starosjedioca svojim dolaskom unijeli nove kulturne tekovine i običaje. U hrvatskoj se historiografiji vrlo važni problemi vezani uz nastanak hrvatskog identiteta, formiranje prvotne hrvatske političke tvorbe, te proces pokrštavanja različito tumače. Vrlo je važno i vrednovanje izvora koji se koriste pri raščlambi istih pitanja. Dok je tradicionalna historiografija uglavnom prihvaćala vijesti iz Konstantinovog *DAI*-a, u novije vrijeme djelo cara-pisca uglavnom se smatra neupotrebljivim pri nastojanju rekonstruiranja nekadašnjih povijesnih gibanja. Tako je Lujo Margetić iznio tezu prema kojoj su Hrvati ove prostore naselili krajem VIII. st., koja je srušila tradicionalno poimanje hrvatske povijesti i otvorila put za nove interpretacije.

Zbog geografskog položaja ranosrednjovjekovnih hrvatskih zemalja, na ovom su se prostoru ispreplitali utjecaji tada najmoćnijih političkih sila – Bizanta i Karolinga. Iako je zbog Aachenskog mira (812.) Hrvatska trpjela dugotrajne posljedice radi odsječenosti zaleđa i priobalja, koje je osjećala i mnogo kasnije nakon povezivanja u jedinstven politički entitet (a na određen način osjeća ih i danas), ono što se danas naziva hrvatskom kulturnom baštinom bilo bi nemoguće zamisliti bez bizantskog i franačkog utjecaja. Izložbe *Hrvati i Karolinzi* i *Istočni Jadran i Bizant* to su i potvrdile. Pojave poput romansko-hrvatske dvojezičnosti, predromaničkog graditeljstva, crkvene jurisdikcije, latinice, glagoljice itd. mogu biti mnogo važnije od političkih događaja, jer se u njima naziru kulturno-društvena strujanja unutar hrvatskog ranosrednjovjekovlja.

[279] Goldstein, Ivo, *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant*, 27.

Bibliografija

Alimov, Denis. „Hrvati, kult Peruna i slavenski *gentilizam* (Komentari na hipotezu Ante Miloševića o identitetu Porina i Peruna).“ *Starohrvatska prosvjeta,* ser. 3, 42 (2015): 141 – 164.

Ančić, Mladen. „Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske kneževine.“ *Starohrvatska prosvjeta,* ser. 3, 43 (2016): 218 - 238.

Ančić, Mladen. „Treaty of Aachen: How many Empires?“ U *Imperial Spheres and the Adriatic. Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812.*), ur: Mladen Ančić, Jonathan Shepard i Trpimir Vedriš, 25 – 43. London – New York: Routledge, 2018.

Ančić, Mladen. „Od karolinškog dužnosnika do hrvatskog vladara. Hrvati i Karolinško carstvo u prvoj polovici IX.“ *HAM,* 3 (1998), 27 - 41.

Ančić, Mladen. „Imperij na zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u IX. st.“ *Zavod za povijesne znanosti* HAZU,. 41 (Zadar: 1999): 1 - 20.

Ančić, Mladen. „U osvit novog doba: Karolinško carstvo i njegov jugoistočni obod.“ U *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela),* ur: Ante Milošević, 70 – 103. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.

Badurina, Anđelko. „Iluminirani kodeksi.“ U *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža,* ur: Miljenko Jurković i Tugomir Lukšić, 185 - .188. Zagreb: Matica hrvatska, 1996.

Bilogrivić, Goran. „Carolingian Swords from Croatia – New Thoughts.“ U *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* X (2013): 67 – 83.

Bilogrivić, Goran. „Ratnici ili lovci? Noževi i strijele u grobovima na području ranosrednjovjekovne Hrvatske.“ U *Starohrvatska prosvjeta,* ser. 3, 41 (2014): 23 - 32.

Budak, Neven, „Croatia and Byzantium in the Tenth Century. A Latin member of the Byzantine Commonwealth.“ U *Center, Province and Periphery in the Age of Constantine VII Porphyrogennetos. From De Ceremoniis to De Administrando Imperio,* ur: Niels Gaul, Volker Menze i Csanád Báli, 211 – 222. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2018.

Budak, Neven. „Croats between Franks and Byzantium.“ *HAM,* 3 (1997): 15 - 22.

Budak, Neven. *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* Zagreb: Leykam international, 2018.

Budak, Neven. „Hrvatska u doba Trpimira.“ *Kaštelanski zbornik,* 3 (1993): 58 - 63.

Budak, Neven. „Nada Klaić i problem porijekla i dolaska Hrvata.“ U *Nada Klaić i njen znanstveni i nastavni doprinos razvoju historiografije*, ur: Tomislav Galović i Damir Agičić, 113 – 132. Zagreb: FF Press, 2014.

Budak, Neven. „O knjizi Ive Goldsteina „Hrvatski rani srednji vijek“, Novi Liber: Zagreb 1995., 511 str.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 28, 1 (1995): 299 - 327.

Budak, Neven. „One more Renaissance? Dalmatia and the revival of the European economy.“ U *Imperial Spheres and the Adriatic. Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812.*), ur: Mladen Ančić, Jonathan Shepard i Trpimir Vedriš, 174 – 193. London – New York: Routledge, 2018.

Budak, Neven. „Pokrštavanje Hrvata i neki problemi crkvene organizacije.“ U *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, ur: Miljenko Jurković i Tugomir Lukšić, 127 - 135. Zagreb: Matica hrvatska, 1996.

Budak, Neven. „Prilog valorizaciji humsko-dukljanskog kulturnog područja u prvim fazama njegova razvitka (do 12. st.),“ *Starohrvatska prosvjeta*, 16 (1986): 125 – 139.

Budak, Neven. *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.

Budak, Neven. „Tumačenja podrijetla Hrvata i najstarije povijesti Hrvata u djelima srednjovjekovnih pisaca.“ U *Etnogeneza Hrvata*, ur: Neven Budak, 74 – 78. Zagreb: Matica hrvatska, 1995.

Budak, Neven. „Was the cult of saint Bartholomew a royal option in early medieval Croatia?“ u: *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways: Festschrift in Honor of János M. Bak*, ur: Balász Nagy i Marcell Sebök, 241 – 250. Budapest: CEU Press, 1999.

Budak, Neven, Tomislav Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Džino, Danijel. „From Byzantium to the West: „Croats and Carolingians“ as a Paradigm-Change in the Research of Early Medieval Dalmatia.“ U *Migration, Intergration and Connectivity*, ur: Danijel Džino, Ante Milošević i Trpimir Vedriš, 17 – 31. Leiden: Brill, 2018.

Džino, Danijel. „Pričam ti priču: ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u *De administrando imperio*.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 42 (2010): 153 - 165.

Delonga, Vedrana. „Pismenost karolinškog doba i njeni odjeci – latinska epigrafička baština u hrvatskim krajevima.“ U *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela)*, ur: Ante Milošević, 216 – 250. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.

Goldstein, Ivo. *Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I.*, Zagreb: Latina et Graeca, 1992.

Goldstein, Ivo. *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant*, Zagreb: FF press, 2003.

Goldstein, Ivo. *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb: Novi Liber, 1995.

Goldstein, Ivo. „Uloga Bizanta u procesu etnogeneze Hrvata u IX. stoljeću.“ U *Etnogeneza Hrvata*, ur: Neven Budak, 104 – 109. Zagreb: Matica hrvatska, 1995.

Gračanin, Hrvoje. „Guduskani/Guduščani – Gačani: promišljanja o etnonimu Gačani i horonimu Gacka u svjetlu ranosrednjovjekovnih narativa i suvremenih historiografskih tumačenja.“ U *Gacka u srednjem vijeku,* ur: Hrvoje Gračanin i Željko Holjevac, 26 – 48. Zagreb – Otočac: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, 2012.

Jakšić, Nikola. „The installation of the Patron Saints of Zadar as a Result of Carolingian Adriatic Politics.“. U *Migration, Intergration and Connectivity*, ur: Danijel Džino, Ante Milošević i Trpimir Vedriš, 225 - 244. Leiden: Brill, 2018.

Jurković, Miljenko. „Arhitektura karolinškog doba.“ U *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela)* ur: Ante Milošević, 164 - 191. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.

Jurković, Miljenko. „O arhitekturi hrvatske države 9. stoljeća.“ U *Izdanja HAD-a,* 15/1990, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 65 - 73.

Karbić, Damir. „Zlatni vijek Bribira“ *Hrvatska revija 2* (2007): http://www.matica.hr/hr/346/Zlatni%20vijek%20Bribira%20/ (posjet: 31. 08. 2019.)

Katičić, Radoslav. *Uz početke hrvatskih početaka*. Split: Književni krug, 1997.

Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.

Kovačić, Slavko. „Slučaj svećenika Ivana poslije neuspjele urote protiv kneza Domagoja.“ *Croatica Christiana periodica,* sv. 10, 17 (1986): 40 - 47.

Levak, Maurizio. *Slaveni vojvode Ivana: kolonizacija Slavena u Istri u početnom razdoblju franačke uprave*. Zagreb: Leykam International, 2008.

Macquarie University. https://www.mq.edu.au/about_us/faculties_and_departments/faculty_of_arts/department_of_ancient_history/staff/dr_danijel_dzino/ (posjet: 20. 9. 2019.)

Margetić, Lujo. *Iz ranije hrvatske povijesti: odabrane studije*. Split: Književni krug, 1997.

Margetić, Lujo. „Neka pitanja prijelaza vlasti nad Istrom od Bizanta na Franke." U *Acta Histriae*, II, ur: Darko Darovec i Matej Župančić (Koper: 1994.): 5 – 14.

Margetić, Lujo. „Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata", *Zbornik Historijskog zavoda* JAZU, 8, 1977., str. 5 - 88.

Matijević-Sokol, Mirjana. *Splitski evangelijar (Evangeliarium Spalatense)*. Split: Književni krug, 2016.

Milošević, Ante. „Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svjetlu arheoloških nalaza." U *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela)* ur: Ante Milošević, 106 - 141. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.

Milošević, Ante. „Tko je Porin iz 30. glave *De administrando imperio*?" *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, 40 (2013): 127 – 134.

Rapanić, Željko. „Od grčkih kolonista do franačkih misionara: Povijesno kulturna slika hrvatskoga prostora." U *Hrvati i Karolinzi (Raprave i vrela)*, ur: Ante Milošević, 39 - 60. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.

Rapanić, Željko. *Predromaničko doba u Dalmaciji*. Split: Logos, 1987.

Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ideje, ljudi*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Suić, Mate. „Nekoliko spojnica i razdjelnica između Nina i Knina. Iz starije hrvatske povijesti.“ U *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, ur: Miljenko Jurković i Tugomir Lukšić, 165 – 166. Zagreb: Matica hrvatska, 1996.

Suić, Mate. „O ocjeni radnje L. Margetića: „Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata.“ *Zbornik Historijskog Zavoda* JAZU, 8 (1977): 89 – 100.

Suić, Mate. „Pristupna razmatranja uz problem etnogeneze Hrvata.“ U *Etnogeneza Hrvata*, ur: Neven Budak, 16 – 25. Zagreb: Matica hrvatska, 1995.

Vedriš, Trpimir. „“Croats and Carolingians“: Triumph of a New Historiographic Paradigm or Ideologically Charged Project?“ U *Migration, Intergration and Connectivity*, ur: Danijel Džino, Ante Milošević i Trpimir Vedriš, 287 – 298. Leiden: Brill, 2018.

Vedriš, Trpimir. „“Frankish“ or „Byzantine“ Saint? The Origins of the Cult of Saint Martin in Dalmatia.“ U *Papers from the First and Secund Postgraduate Forums in Byzantine Studies: Sailing to Byzantium, Trinity College Dublin*, ur: Savvas Neocleus, 219 - 248. Cambrige: Cambridge Scholars Publishing, 2009.

Vedriš, Trpimir. *Hagiografija i rani kult sv. Anastazije i sv. Kristogona u Zadru*, Zagreb: Leykam International, 2019.

Vedriš, Trpimir. „Pokrštavanje i rana kristijanizacija Hrvata.“ U *Nova zraka u europskom svijetlu: hrvatske zemlje u ranom srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, ur: Zrinka Nikulić Jakus, 173 – 200. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Vedriš, Trpimir. „Što je nama Bizant?“ *Vijenac* 648 (2018): http://www.matica.hr/vijenac/645/sto-je-nama-bizant-28462/ (posjet: 14. 9. 2019.)

Vedriš, Trpimir. „Štovanje sv. Anastazije u Sirmiju, Carigradu i Rimu u kasnoj antici i ranome srednjem vijeku.“ *DIADORA 22*, (2007): 191 - 216.

SAŽETAK

Tema ovog rada su historiografske interpretacije utjecaja koji su na prostor hrvatskih zemalja u ranosrednjovjekovnom razdoblju vršile dvije politički najsnažnije sile onodobne Europe: Bizantsko i Karolinško Carstvo. U starijoj hrvatskoj historiografiji na prvom su mjestu bili problemi političke povijesti zbog političke situacije XX. stoljetne Hrvatske, dok u vrijeme Nade Klaić interes za njene probleme zamire, te raste zanimanje za probleme društvene i ekonomske povijesti (čemu se uzrok također može tražiti u tadašnjoj, socijalističkoj politici). Štoviše, političke implikacije koje su primjenjuju na određena povijesna zbivanja prisutna su i danas. Jasno je kako je povijest vrlo važna znanost za državu, no povjesničari moraju biti objektivni i izvan ideologija koje ih mogu odvesti u krivi (ali i opasan) smjer: smjer krive i subjektivne interpretacije povijesnih izvora. U ovom radu primjer nerazumijevanja povijesti predstavljaju dvije izložbe, jedna posvećena bizantskom, a druga karolinškom nasljeđu.

Svrha ovog rada jest ukazati na različite interpretacije nekih od najvažnijih dijelova hrvatske povijesti (formiranje hrvatskog identiteta, nastanak hrvatske države, proces kristijanizacije) i utjecaje Bizanta i Karolinga na iste u hrvatskoj historiografiji od sedamdesetih godina XX. st. do danas.

SUMMARY

The theme of this paper is interpretations in historiography of influences on the territory of Croatian lands in the early medieval period. Influences came from two most powerful political entities in the early medieval Europe: Byzantium and Carolingian Empire. In older Croatian historiography, on first place was problems of political history (because of the political situation in XX. st.Croatia). In a time of Nada Klaić, preoccupation for political history was slowly dying and interest in the problems of social and economic history start to grow (which is also part of politics, communistic paradigm of that time). Furthermore, political implications of some historical events are present even today. It is reasonable that history is a very important science in the country, but historians need to be objective and not included in some ideology which can lead them in wrong (and dangerous) direction: misunderstanding of historical sources and subjective interpretation. In this paper, example of misunderstanding history is two exhibitions, one dedicated to Byzantium, and another to Carolingian inheritance.

The purpose of this paper is to show different ways of understandings some of substantially parts of Croatian history (the process of forming Croatian identity, the process of making Croatian state, process of Christianization, etc., and how Byzantium and Carolingian influences impact this process) in Croatian historiography from the seventies until today.